

TÜRKİYE'NİN
KATILIM YÖNÜNDE İLERLEMESİ
ÜZERİNE
KOMİSYON'UN
2000
DÜZENLİ RAPORU

*****

İçindekiler tablosu

A. Giriş.....	5
a) Önsöz	5
b) Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkiler	6
Ortaklık Anlaşması çerçevesinde son gelişmeler (ikili ticaret dahil).....	6
Topluluk yardımı	7
Eşleştirme	8
Müktesebatın analitik incelenmesi sürecinin hazırlanması	8
B. Üyelik kriterleri.....	9
1. Siyasal kriterler	9
Giriş	9
Son gelişmeler	9
1.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü.....	10
Parlamento	10
Yürütme	10
Yargı sistemi	11
Yolsuzluğa karşı tedbirler	11
Milli Güvenlik Kurulu	12
1.2. İnsan hakları ve azınlıkların korunması.....	12
Medeni ve Siyasi Haklar	12
Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar	14
Azınlık hakları ve azınlıkların korunması	15
1.3. Kıbrıs konusu	16
1.4. Genel değerlendirme	16
2. Ekonomik kriterler	18
2.1. Giriş	18
2.2. Ekonomik gelişmeler.....	18
2.3. Kopenhag kriterleri açısından değerlendirme	19
İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı	19
Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma kapasitesi	22
2.4. Genel değerlendirme	24
3. Üyelik vecibelerini üstlenme yeteneği	25
Giriş	25
3.1. Müktesebat başlıkları	25
<i>Başlık 1: Malların serbest dolaşımı.....</i>	<i>25</i>
Genel değerlendirme	26
<i>Başlık 2: Kişilerin serbest dolaşımı .....</i>	<i>27</i>
Genel değerlendirme	27
<i>Başlık 3: Hizmet sunma özgürlüğü.....</i>	<i>27</i>

Genel değerlendirme.....	28
Başlık 4: Sermayenin serbest dolaşımı.....	28
Genel değerlendirme.....	28
Başlık 5: Şirketler hukuku.....	29
Genel değerlendirme.....	29
Başlık 6: Rekabet politikası.....	30
Genel değerlendirme.....	30
Başlık 7: Tarım.....	31
Genel değerlendirme.....	33
Başlık 8: Balıkçılık.....	34
Genel değerlendirme.....	34
Başlık 9: Ulaştırma politikası.....	34
Genel değerlendirme.....	35
Başlık 10: Vergileme.....	36
Genel değerlendirme.....	36
Başlık 11: Ekonomik ve parasal birlik.....	36
Genel değerlendirme.....	36
Başlık 12: İstatistikler.....	37
Genel değerlendirme.....	37
Başlık 13: Sosyal politika ve istihdam.....	37
Genel değerlendirme.....	38
Başlık 14: Enerji.....	39
Genel değerlendirme.....	39
Başlık 15: Sanayi politikası.....	40
Genel değerlendirme.....	40
Başlık 16: Küçük ve orta boy işletmeler.....	41
Genel değerlendirme.....	41
Başlık 17: Bilim ve araştırma.....	42
Genel değerlendirme.....	42
Başlık 18: Öğretim ve eğitim.....	42
Genel değerlendirme.....	43
Başlık 19: İletişim ve bilgi teknolojileri.....	43
Genel değerlendirme.....	43
Başlık 20: Kültür ve görsel-işitsel politika.....	44
Genel değerlendirme.....	44
Başlık 21: Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu.....	44
Genel değerlendirme.....	44
Başlık 22: Çevre.....	45
Genel değerlendirme.....	45
Başlık 23: Tüketicilerin ve sağlığın korunması.....	47
Genel değerlendirme.....	47
Başlık 24: Adalet ve içişleri sahasında işbirliği.....	47
Genel değerlendirme.....	47
Başlık 25: Gümrük birliği.....	48

Genel değerlendirme.....	48
<i>Başlık 26: Dış ilişkiler.....</i>	49
Genel değerlendirme.....	49
<i>Başlık 27: Ortak dışışleri ve güvenlik politikası.....</i>	50
Genel değerlendirme.....	50
<i>Başlık 28: Mali kontrol.....</i>	51
Genel değerlendirme.....	51
<i>Başlık 29: Mali ve bütçesel hükümler.....</i>	52
Genel değerlendirme.....	52
3.2. Genel değerlendirme.....	52
C. Sonuç.....	54
Ekler	56
<i>Aday Ülkelerde Onaylanan İnsan Hakları Sözleşmeleri Eylül 2000 .....</i>	<i>57</i>
<i>İstatistik veriler .....</i>	<i>58</i>

A. Giriş

a) Önsöz

Haziran 1998’de yapılan Cardiff AB Konseyi, her bir aday ülkenin katılım yönünde kaydettiği ilerleme üzerine ilk düzenli raporlarını 1998 sonunda sunacağı yolunda Komisyon tarafından yapılan açıklamayı memnuniyetle karşıladı. Türkiye ile ilgili olarak, AB Konseyi, “raporun, Ortaklık Anlaşması’nın 28inci maddesine¹ ve Lüksemburg AB Konseyi’nin sonuçlarına dayalı olacağını” kaydetti.

Komisyon, Viyana AB Konseyi’ne yönelik olarak, öteki aday ülkelere ait düzenli raporlar ile beraber, Türkiye üzerine ilk düzenli raporunu Ekim 1998’de sundu; Helsinki AB Konseyi’ne yönelik olarak, Ekim 1999’da ikinci bir rapor kabul edildi. Helsinki AB Konseyi, aday ülkeler için sonraki düzenli raporların, Aralık 2000’deki AB Konseyi’nden yeterli bir zaman önce sunulacağını kaydetti.

Türkiye üzerine bu düzenli raporun izlediği yapı, önceki yıllarda izlenen yapıdan üç noktada farklıdır. İlk olarak, bu raporda Türkiye’nin üyelik vecibelerini üstlenme yeteneğinin değerlendirildiği kısım (*Kısım B.3.1.*), müktesebatın yirmi dokuz başlığını izleyecek şekilde planlanmıştır. İkinci olarak, bu kısım, Türkiye’nin her bir başlık kapsamındaki müktesebatı uygulamaya yönelik idari kapasitesini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. (Bu husus, daha önce, raporun ayrı bir bölümünde ele alınıyordu.) Üçüncü olarak, bu raporda ilk defa, müktesebatın kendi resmi diline tercüme edilmesinde Türkiye tarafından kaydedilen ilerlemeyi değerlendiren bir bölüm bulunmaktadır.

Daha önceki düzenli raporlara paralel olarak, bu rapor:

- özellikle Ortaklık anlaşması çerçevesinde, Türkiye ve Birlik arasındaki ilişkileri anlatmakta;
- 1993 Kopenhag AB Konseyi tarafından belirlenen siyasal kriterler (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması) açısından durumu analiz etmekte;
- Kopenhag AB Konseyi tarafından belirlenen ekonomik kriterler (işleyen bir piyasa ekonomisi ve Birlik içindeki rekabet baskıları ve piyasa güçleri ile başa çıkma kapasitesi) açısından Türkiye’nin durumunu ve perspektiflerini değerlendirmekte;
- Türkiye’nin, üyelik vecibelerini, yani Antlaşmalar’da, tali mevzuatta ve Birlik politikalarında ifade edilen müktesebatı, üstlenme kapasitesi konusunu ele almaktadır. Bu kısım, sadece mevzuatın uyumlaştırılmasını değil, aynı zamanda, sırasıyla Aralık 1995 ve Haziran 2000 tarihli Madrid ve Feira AB Konseyleri tarafından talep edildiği gibi, müktesebatı uygulamak ve icra etmek için gereken adli ve idari kapasitenin geliştirilmesini de kapsamaktadır. Madrid’de , AB Konseyi, aday ülkelerin uyumlu bütünleşmesinin koşullarını yaratmak üzere, bu ülkelerin kendi idari yapılarını uyarlamalarının zorunlu olduğunu vurguladı. Haziran 2000’deki Feira AB Konseyi ise, aday ülkelerin müktesebatı etkin biçimde uygulama ve icra etme kapasitelerinin yaşamsal önemine dikkat çekti ve bunun için, adayların, kendi idari ve adli yapılarını güçlendirmeye yönelik önemli çabalar göstermelerinin gerekli olduğunu ekledi.

Bu rapor, 1999 düzenli raporundan bu yana kaydedilen ilerlemeyi dikkate almaktadır. Kapsadığı dönem, 30 Eylül 2000 tarihine kadarki dönemdir. Ancak, bazı özel durumlarda, söz konusu tarihten sonra alınan tedbirler de belirtilmektedir. 1999 düzenli raporunda atıf yapılan tasarlanmış reformların gerçekleştirilmiş olup olmadığına bakılmakta ve yeni girişimler irdelenmektedir. Ayrıca, son düzenli rapordan bu yana olan yeni gelişmelere ilişkin değerlendirmeyi bütünleyerek, bu rapor, incelenen hususların her biriyle ilgili global durumun genel bir değerlendirmesini sunmakta, katılım için hazırlanırken Türkiye’nin atması gereken belli başlı adımları bu hususların her biri açısından ortaya koymaktadır.

Bu yaklaşıma uygun olarak, (Türkiye’nin müktesebatı uygulamaya yönelik idari kapasitesi dahil) siyasal ve müktesebat kriterlerinin yerine getirilmesinde sağlanan ilerlemeye ilişkin değerlendirme, ele alınan hususların her birindeki genel duruma bir bakış ile beraber, son düzenli rapordan bu yana gerçekleştirilen işler üzerinde

---

¹ Madde 28’e göre, “Anlaşma’nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma’dan doğan yükümlülüklerin Türkiye tarafından tam olarak kabul edilmesini öngörmeyi haklı kılacak ölçüde ilerlediğinde, Âkit Taraflar, Türkiye’nin Topluluğa katılma imkanını inceleyeceklerdir.”

yoğunlaşmaktadır. Ekonomik değerlendirme ise, Türkiye'nin ekonomik performansı hakkında ileriye dönük bir irdeleme üzerine dayalıdır.

Daha önceki raporlarda olduğu gibi, "ilerleme", fiilen alınan kararlar, fiilen kabul edilen mevzuat, fiilen onaylanan uluslararası sözleşmeler (uygulama konusuna da gereken dikkat gösterilerek) ve fiilen uygulanan tedbirler temelinde ölçülmüştür. Ülke olarak, hazırlık veya parlamento onayı sürecinin değişik aşamalarında bulunan mevzuat veya tedbirler dikkate alınmamıştır. Bu yaklaşım, tüm aday ülkeler için eşit muamele sağlamak ve ülkeler arasında katılım için hazırlanmada somut ilerleme açısından nesnel bir değerlendirme ve karşılaştırma imkanı vermektedir.

Rapor çok çeşitli bilgi kaynaklarına dayanmaktadır. Aday ülkeler, son düzenli raporun yayımlanmasından beri üyelik hazırlıklarında kaydedilen ilerleme hakkında bilgi vermeye davet edilmişlerdir. Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ve müktesebatın analitik incelenmesine hazırlık bağlamında aday ülkelerce verilmiş olan bilgiler, ilave kaynaklar olarak hizmet etmiştir. Raporun hazırlanmasında, Konsey tartışmaları ve Avrupa Parlamentosu raporları ve kararları² dikkate alınmıştır. Komisyon, çeşitli uluslararası kuruluşlarca yapılan değerlendirmeler ve özellikle Avrupa Konseyi, AGİT, uluslararası mali kurumlar ve sivil toplum örgütlerinin katkılarından da yararlanmış. Ancak, topluluk müktesebatının bazı alanlarında, yapılan değerlendirmeleri bütünlük için bilgilerin genişletilmesi ve derinleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu ilave bilgiler, esas olarak, kısa bir süre önce kurulmuş olan alt-komitelerin çalışmaları yoluyla elde edilecektir. Böylece, 2001 yılında daha tam bir Düzenli Rapor hazırlanabilir.

b) Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkiler

Helsinki'de toplanan AB Konseyi (10-11 Aralık 1999), Komisyon'un ilerleme raporunda not edildiği gibi Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ülkenin Kopenhag kriterleri yönündeki reformlarına devam etme niyetini memnuniyetle karşıladı ve Türkiye'nin, öteki aday devletlere de uygulanan aynı kriterler temelinde, Birlik'e katılacak bir aday devlet olduğunu ilan etti.

Helsinki'de alınan kararlar, AB-Türkiye ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıydı. Var olan Avrupa stratejisi temelinde, Türkiye şimdi, öteki aday ülkeler gibi, onun reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden yararlanmaktadır.

Ancak, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum, katılım müzakerelerinin açılması için bir önkoşuldur. Bugüne kadar, Türkiye söz konusu siyasi kriterleri yerine getirmiş değildir.

Ortaklık Anlaşması çerçevesinde son gelişmeler (ikili ticaret dahil)

Türkiye, Ortaklık Anlaşması'nı ve Gümrük Birliği Anlaşması'nı uygulamaya devam etmiş ve çeşitli ortak kurumların düzenli işleyişine katkıda bulunmuştur.

Ortaklık Konseyi, üç yıldan beri ilk defa olarak Nisan 2000'de toplandı ve bu toplantıya Türkiye başkanlık etti. Ortaklık Konseyi iki önemli siyasi karar kabul etti. Bunlardan biri, Ortaklık Komitesi bünyesinde sekiz alt-komite kurulmasını, diğeri ise, AT ve Türkiye arasında kamu alımları piyasalarının karşılıklı olarak açılmasına ve hizmetlerin serbestleştirilmesine yönelik bir anlaşma için müzakereler başlatılmasını öngörüyordu. Birinci tur müzakereler yapıldı.

Şubat ayında Brüksel'de, ikili ticaret konularını görüşmek için Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin bir toplantısı düzenlendi. Gümrük işbirliği komitesi, 1995 AT-Türkiye Gümrük Birliği'nin işleyişi hakkında görüş alışverişi için bir kaç defa toplandı.

AT-Türkiye Karma Parlamento Komitesi, Haziran ayında toplandı ve ilk defa olarak bir ortak karar kabul etti. Kasım ayında, Türkiye'de bir toplantı daha yapılması öngörülmektedir. Temmuz ayında, İzmir'de, AT-Türkiye ilişkilerindeki en son gelişmeleri ve hizmetler ile kamu alımlarının serbestleştirilmesi konusunu tartışmak için, ekonomik ve sosyal işler üzerine AT-Türkiye Ortak Danışma Komitesi onuncu toplantısını yaptı.

AT-Türkiye Gümrük Birliği, ikili ticaret ilişkilerinin çok önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir. Gümrük Birliği, AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı uyarınca 31 Aralık 1995 tarihinde son aşamasına

² Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye üzerine baş raportörü General Morillon'dur.

girdi. 1/95 sayılı karar, sanayi ürünlerini kapsamaktadır, fakat hizmetleri ve kamu alımlarını da onun kapsamına dahil etmek için görüşmeler başlamıştır.

AT ve Türkiye arasındaki ticaret hacimleri, 1999'daki daralma hariç tutulursa, devamlı olarak artmıştır. Türkiye, AT'ye karşı sürekli bir cari hesap açığı vermektedir. Türk ithalatının %90'ı yatırım malları, yarı mamul ürünler veya hammaddelerden oluşur. AT'den yapılan ithalatın başlıca kategorileri ise, alet ve makineler, ulaştırma ekipmanları ve kimyasal maddelerdir. Türkiye'nin AT'ye ihraç ettiği başlıca kalemler mamul mallardır: tekstil ürünleri, tarım ürünleri ve gıda maddeleri.

Gümrük Birliği'nin kurulmasından beri, iki tarafın birbirlerinin dış ticaretindeki payları devamlı olarak artmıştır. 2000 yılında, Türk ithalatının %52,9'u AT'den gelmiş, Türk ihracatının ise %53,1'i AT'ye yapılmıştır.

1999'daki durgunluk ithalat hacminde keskin bir daralmaya yol açmıştı, fakat bu seneki sağlıklı canlanma AT'den ithalat rakamlarını yükseltmektedir (yıldan yıla, son 5 ay itibariyle, değer olarak %28 artış olmuştur). İhracat artışı ise sınırlı kalmıştır (yıldan yıla, son 5 ay itibariyle, değer olarak %0,3). Bu demektir ki, 1999 yılında ticaret hacmindeki azalmadan sonra, 2000 yılında AT karşısında Türkiye'nin cari hesap açığında yeni bir artış olmuştur. Bu açık, yıl sonuna kadar 9 milyar Euro civarına çıkabilir (GSYH'nin %6'sı). Turizm gelirleri, 1999 yılındaki kötü bir sonuçtan sonra, 2000 yılının birinci yarısında %5 kadar yükselmiştir.

Genel olarak, Türk tarafında bazı tarife dışı engeller olsa da, mamul mallar Gümrük Birliği alanı içinde serbestçe dolaşmaktadır. Uzun zamandır devam eden bazı ticaret anlaşmazlıkları çözüme bağlanmamıştır. Özellikle, alkollü içeceklerin girişi kısıtlıdır ve bazı ürünler (örneğin seramik ve fayans eşya) üzerinde uzun süren ve zahmet verici test işlemleri uygulanmaktadır.

Topluluk'tan canlı sığır ve sığır eti ithalatı üzerine Türkiye'nin koyduğu yasak, tarım ürünleri ticaretine engel olmaktadır. Bu yasak, Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilgili kararın ihlal edilmesi demektir. AT tarafından Türk tarım ürünlerine tanınan ithalat tavizleri karşılığında, canlı sığır ve sığır eti ithalatında Türkiye tarafından AT'ye tanınan tavizler böylece geçersiz kılınmaktadır. Türk ton balığı ürünleri için menşe kurallarının uygulanması konusu da halen çözülmemiştir.

Topluluk yardımı

Helsinki ve Feira AB Konseyleri tarafından talep edildiği gibi, Türkiye için bütün AT katılım öncesi yardımı kaynaklarını koordine etmeye yönelik bir tek çerçeve, Temmuz 2000'de Komisyon tarafından kabul edilmiş ve Konsey'e ve Avrupa Parlamentosu'na gönderilmiştir. Bu yönetmelik, Türkiye için Katılım Ortaklığı'nın hukuki temelini de oluşturmaktadır. Bu teklif onaylanırsa, Türkiye için tahsis edilen bütün fonlar tek bir bütçeye konulacaktır. Komisyon, Türkiye için katılım öncesi yardımı desteklemek üzere 2001 bütçe taslağı çerçevesinde tam da böyle bir teklif yapmıştır.

Katılım öncesi strateji kapsamında, ayrıca, Türkiye için yıllık mali (hibe) yardım iki katına çıkarılacaktır. 1996-1999 döneminde, Türkiye 376 milyon Euro almış olup bu meblağ yılda ortalama 90 milyon Euro'nun üzerinde bir düzeye eşittir. 2000 yılından itibaren, Türkiye için ayrılacak yıllık miktar, Avrupa stratejisi / katılım öncesi strateji yönetmelikleri çerçevesinde öngörülen yılda ortalama 50 milyon Euro tutarındaki tahsisata ek olarak, MEDA ikili kapsamının %15'i düzeyinde belirlenmiştir. Nisan 2000'de kabul edilen birinci yönetmelik, 3 yıl boyunca yılda 5 milyon Euro öngörmektedir; ikinci yönetmelik ise halen kabul edilme sürecindedir. İkinci yönetmelik çerçevesinde, 3 yıl boyunca yılda 45 milyon Euro temin edilecektir. Dolayısıyla, toplam olarak, Türkiye için 2000 yılındaki tahsisat 177 milyon Euro düzeyinde olacaktır.

Bütün bu fonlar, katılım öncesi hazırlıklara yönelik olacaktır:

- Ödeneklerin %50'si, Türk mevzuatını ve uygulamalarını AT müktesebatı ile uyumlu hale getirmeyi amaçlayan yapısal ve sektörel reformlar için ayrılacaktır. Bu reformlar, yapısal intibak kredileriyle desteklenecektir; burada amaç, Topluluk müktesebatına uygun olarak önemli yapısal reformların uygulanmasında Türkiye'ye yardım etmektir. Program, IMF ve Dünya Bankası ile yakın işbirliği içinde oluşturulacaktır.
- Ödeneklerin %50'si, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonuna yardım eden başka tedbirleri finanse edecektir: Türk idaresine ve kurumlarına, (kurumlaşma yoluyla) Topluluk müktesebatını uygulama kapasitesini geliştirmek için yardım etmek; (yatırım desteği ve bölgesel / kırsal kalkınma yoluyla) sanayisini ve

altyapısını Topluluk standartları ile uyumlaştırmak için gerekli yatırımların harekete geçirilmesinde Türkiye'ye yardımcı olmak ve Türkiye'nin Topluluk programları ve ajanslarına katılmasını desteklemek.

Deprem Yeniden İnşa ve Rehabilitasyon kredisi (TERRA) (600 milyon Euro) yanında, AYB katılım öncesi kredi kolaylığı ve AYB EuroMed II kredi kolaylığı da Türkiye'ye temin edilmektedir.

Katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak, Türkiye'nin, öteki aday ülkeler ile aynı esasta Topluluk programları ve ajanslarına katılabilmesi için hazırlıklar yapılmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Çevre Ajansı'na katılmasıyla ilgili müzakerelerin açılmasını müteakip, bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmanın, 2001 yılının başlarında öngörülen onaylanması ve yürürlüğe girmesi ile, Türkiye söz konusu ajansın üyesi olacaktır.

Eşleştirme

Eşleştirme Programı çerçevesinde katılım öncesi danışmanlar temin edilebileceği Türkiye'ye bildirilmiştir.

Müktesebatın analitik incelenmesi sürecinin hazırlanması

Helsinki AB Konseyi, "müktesebatın analitik incelenmesini içeren bir süreç başlatması için" Komisyon'a çağrıda bulunmuştu. Bu amaçla, AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 11 Nisan tarihli kararı gereğince sekiz alt-komite kurulmuştur. Bu alt-komitelerin iki görevi vardır: Türkiye'nin mevzuatı ve uygulamasının Topluluk kuralları ve düzenlemeleri ile uyumlaşmasını yoğunlaştırmak amacıyla dönük olarak, müktesebatın analitik incelenmesi sürecini hazırlamak ve Katılım Ortaklığı önceliklerinin uygulanmasını izlemek.

Yakın zamanlarda, üç alt-komite toplantısı yapılmıştır (tarım/balıkçılık, ulaştırma/enerji ve çevre, ayrıca iç pazar konularında). Bu toplantılar, Türkiye'nin, kendi mevzuatının Topluluk müktesebatı ile uyumluluğu konusunda kendi içinde bir envanter yapmış olduğunu gösterdi. Bu çalışma, aynı zamanda, 2001 yılına kadar ticaretin önündeki teknik engelleri kaldırmak amacıyla mevzuatın uyumlaştırılması için Gümrük Birliği Anlaşması kapsamındaki çeşitli yükümlülükler bağlamında yapılmıştı. Bu envanter, TAIEX dairesi tarafından Türkiye'ye sağlanan farklı araçlar kullanılarak daha da genişletilecek ve güncel hale getirilecektir. Elde edilen sonuçlar, hem Komisyon'un hem de Türkiye'nin, uyumluluk durumu hakkında daha tam ve kesin bir fikir edinmesine imkan verecektir. Bütün diğer alt-komitelerin yıl sonundan önce toplanmaları hedeflenmektedir.

B. Üyelik kriterleri

1. Siyasal kriterler

Giriş

Haziran 1993'te Kopenhag AB Konseyi tarafından belirlenen, aday ülkelerce katılım için yerine getirilmesi gereken siyasal kriterler, bu ülkelerin “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların sayılmasını ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarını” sağlamış olmasını öngörmektedir.

Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesi üzerine 1999 düzenli raporunda, Komisyon şu sonuca varıyordu:

“Son gelişmeler, Türkiye’de bir demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakla beraber, ülkenin Kopenhag siyasal kriterlerini hâlâ karşılamadığını teyit etmektedir. İnsan hakları ve azınlıkların korunması konularında ciddi eksikler vardır. İşkence sistematik değildir fakat hâlâ yaygındır ve ifade özgürlüğü yetkili makamlarca devamlı olarak kısıtlanmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu, siyasal yaşamda büyük bir rol oynamaya devam etmektedir. Yargının bağımsızlığı konusunda bazı iyileşmeler olmuş ise de, olağanüstü mahkemeler sistemi devam etmektedir. Son aylarda, demokratikleşme yönünde bazı yeni cesaret verici işaretler olmuştur. Hükümet ve Parlamento, siyasal yaşamı, adalet sistemini ve insan haklarının korunmasını düzenleyen bazı önemli yasaların kabul edilmesi için çalışmışlardır. Bu tedbirlerin etkisini değerlendirmek için henüz çok erkendir fakat bu çabalar sürdürülmeli ve Kürt kökenli olanlar dahil tüm vatandaşları içine almalıdır. Komisyon ümit eder ki bu tedbirlerin olumlu etkisi, Abdullah Öcalan’a verilen ölüm cezasının infazıyla yok edilmeyecektir.”

Aşağıdaki bölümde, siyasal Kopenhag kriterleri perspektifinden, yürütmenin ve yargı sisteminin genel işleyişi dahil, Türkiye’deki genel durumun yanı sıra, 1999 düzenli raporundan bu yana ülkedeki gelişmeler hakkında bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu bağlamdaki gelişmeler, Türkiye’nin, adalet ve içişleri sahası dahil olmak üzere müktesebatı uygulama yeteneğine ilişkin gelişmelere pek çok bakımdan sıkıca bağlıdır. Türkiye'nin adalet ve içişleri sahasındaki müktesebatı uygulama yeteneğinin gelişimi hakkında spesifik bilgiler, bu raporun B.3.1. kısmının ilgili bölümünde (*Başlık 24 – Adalet ve içişleri sahasında işbirliği*) bulunabilir.

Son gelişmeler

Mevcut koalisyon, yönetimde bir yılını doldurmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki (TBMM) desteği hâlâ güçlüdür (550 sandalyenin 2/3’e yakın bölümü). Koalisyon içindeki gerilimler bugüne kadar başarıyla aşılmıştır. TBMM’deki bütün siyasal partiler, cumhurbaşkanı seçiminde ortak bir adayı desteklemeye karar vermişlerdir: Ahmet Necdet Sezer, Anayasa Mahkemesi’nin eski başkanı. Seçim, anayasal kurallara uygun şekilde yapılmış ve Sayın Sezer, üçüncü turda (533 oydan 330’unu alarak) 5 Mayıs tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sayın Sezer’in seçilmesi, Türk toplumu tarafından iyi karşılanmış ve demokratikleşme sürecinin güçleneceğinin bir işareti olarak değerlendirilmiştir.

Son düzenli Rapor’dan bu yana, insan haklarından sorumlu devlet bakanı dahil, iki Devlet Bakanı değişmiştir. Temmuz ayında, AB işlerinden sorumlu yeni bir Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı makamı ihdas edilmiştir. Söz konusu Başbakan Yardımcısı, aynı zamanda, Haziran ayında Parlamento tarafından kurulmuş olan AB Genel Sekreterliğinden de sorumludur.

Kürt taraftarı HADEP ve İslamcı Fazilet Partisi (FP)’nin kapatılması için Cumhuriyet Başsavcısı tarafından açılan davalar sürmektedir. Cumhuriyet Başsavcısı’nın “laikliğe karşı” faaliyetler içinde olmakla suçladığı FP’nin kapatılması, yeni parlamento seçimlerine neden olabilir.

Türk siyasal yaşamında önemli bir gelişme, Helsinki AB Konseyi’nin hemen ardından, Türkiye’nin AB’ye katılım koşulları üzerine toplumda geniş çaplı bir tartışmanın başlaması olmuştur. Bu tartışma, toprak bütünlüğü ve laiklik gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ilkelerine saygılı olma gereği yanı sıra, insan hakları sicilini düzeltmek için yapılacak siyasal reformlar üzerinde odaklanmaktadır. Bu tartışma, bir takım girişimlerle beslenmektedir:

- TBMM İnsan Hakları Komisyonu tarafından, Türkiye’de işkence konusunda, 1998/2000 yıllarında polis karakolları ve cezaevlerine yönelik teftişlere dayanan ve mahkumlar, onların aileleri ve görevliler ile ayrıntılı görüşmelerle desteklenen dokuz raporun yayımlanması;

- Bütün ilgili bakanlıkların ve devlet kurumlarının temsil edildiği İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun çalışmaları. Yeni 5 yıllık kalkınma planı bağlamında hazırlanan bir rapor ("Demirok raporu") temelinde, Temmuz 2000'te Üst Kurul, siyasal Kopenhag kriterlerine uymak için yapılacak siyasal reformlara ilişkin bir belge hazırladı. Bu çalışma, hükümet tarafından incelendi. 21 Eylül tarihinde, hükümet bir basın açıklaması yaparak, "insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti konularında [yukarıda belirtilen Kurul tarafından] hazırlanan belgelerin değerlendirildiğini ve daha sonra referans ve çalışma belgeleri olarak kabul edildiğini" belirtti. Aynı açıklamada, "çalışma hakları", örgütlenme ve "gösteri yürüyüşleri" özgürlüğü konularında yeni mevzuat çıkarılması, düşünce ve ifade özgürlüğünün geliştirilmesi, yargı sisteminin işleyişinin iyileştirilmesi, Başbakanlığa bağlı bir İnsan Hakları Dairesi'nin³ kurulması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve AT mevzuatıyla ilgili konularda personelin eğitilmesi gibi bir takım öncelikli hedeflerin hükümetçe belirlenmiş olduğuna işaret ediliyordu. Ayrıca, AT kuralları ile uyumlulaşmaya ve yasal reformlara yönelik yasa tasarılarının Türk parlamentosunda öncelikli olarak görüşüleceği belirtiliyordu. Son olarak, Bakanlar Kurulu, insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti alanlarındaki gelişmeleri sürekli olarak izlemeye ve AB standartlarıyla uyumlulaşma çabalarını periyodik olarak değerlendirmeye karar verdi;
- Ağustos 2000'de insan hakları sahasında iki önemli belgenin imzalanması: Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin AB'ye katılımını öne çekecek olan bu girişimleri memnuniyetle karşılamaktadır. Türkiye'yi, örneğin çeşitli tekliflerin parlamento tarafından kabul edilmesi yoluyla, bir an önce somut ilerleme yapmaya teşvik etmektedir.

1.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

1982 Anayasası hâlâ yürürlüktedir. Ancak, siyasal çevrelerde, Anayasa'nın çağdaş demokratik standartlara uygun olarak, örneğin ifade özgürlüğü bakımından değiştirilmesi gerektiği yolunda genel fikir birliği vardır. Halen, TBMM bünyesinde bir "Partiler Arası Uyum Komisyonu" ve Anayasa Komisyonu, anayasa değişiklikleri üzerinde çalışmaktadır.

Parlamento

Parlamentonun yapısında değişiklik olmamıştır ve yetkilerine saygı gösterilmeye devam edilmektedir. Muhalefet, parlamentonun faaliyetlerine tam olarak katılmaktadır.

Nisan/Mayıs 2000'de gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimleri arifesinde, parlamento yasama işinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak, beklenen siyasal reformlar konusunda çok sınırlı parlamento çalışması not edilebildi.

Yürütme

Yürütmenin yapısında önemli bir değişiklik, katılım amacına yönelik olarak AB konularında içsel koordinasyonun güçlendirilmesidir. Bu yılın başlarında, teknik ve ekonomik konularda ilgili Bakanlıklar arasında tam koordinasyon sağlamak için, Dışişleri Bakanı, dış ticaretten sorumlu Devlet Bakanı ve özelleştirmeden sorumlu Devlet Bakanından oluşan bir AB Ekonomik ve Teknik Koordinasyon Konseyi kuruldu. Bu görev şimdi Başbakan Yardımcısı Yılmaz'a verilmiştir. AB-Türkiye ilişkileriyle bağlantılı bütün hükümet işlerinin etkin koordinasyonunu sağlamak üzere, AB Genel Sekreterliği adında bir yürütme organı, Haziran 2000'de parlamento tarafından ihdas edildi. Genel Sekreterliğin personel sayısı yaklaşık 70 olacaktır.

Ordu üzerinde sivil kontrolü geliştirme ihtiyacı sürmektedir (Milli Güvenlik Kurulu üzerine aşağıdaki bölüme bakınız). AB, NATO ve AGİT standartlarına aykırı olarak, Savunma Bakanı'na karşı sorumlu olmak yerine, Genelkurmay Başkanı hâlâ Başbakan'a karşı sorumludur. Yüksek öğrenim kurumlarının faaliyetlerini kontrol eden Yüksek Öğretim Kurulu'nun üyeleri arasında, Genelkurmay Başkanı tarafından seçilen bir üyenin olduğu da görülmektedir.

³ Bu Daire 5 Ekim 2000 tarihinde kurulmuştur.

Bölgesel ve yerel yönetim düzeyinde belirgin bir değişiklik olmamıştır. Merkezi yönetimin yerel yönetim üzerindeki kontrolü güçlü olmaya devam etmektedir. Daha fazla desantralizasyonu amaçlayan ve halen Bakanlıklar arasında tartışılan, yerel yönetim yasa tasarısı henüz kabul edilmemiştir.

Yargı sistemi

Geçen bir yıl içinde gerçekleşen olumlu bir gelişme, yargıç ve savcılarının sayısının (adaylar dahil) 8.300'den 9.947'ye çıkmasıdır. Mart 2000'de işe alınan yeni personel ile, bu sayının 10.347'ye yükselmesi söz konusudur. Adalet Bakanlığı, bu artışın, ekstra personel ihtiyacını karşıladığı görüşündedir.

Bununla beraber, yargı sisteminin etkinliğini arttırmaya yönelik başka spesifik tedbirler bildirilemez. Yargı sistemi, hâlâ, büyük bir dava yüküyle uğraşmakta zorluk çekmektedir (halen 1 milyondan fazla ceza davası sürmektedir). Ceza davaları çok uzun sürmeye devam etmektedir (onbeş yaşından küçük çocuklar tarafından işlenen suçları yargılayan çocuk mahkemelerinde ortalama 655 gün).

Yeni mevzuat bakımından cesaret verici bir gelişme, önceki düzenli rapor zamanında zaten beklenmekte olan, devlet memurlarının ve diğer kamu görevlilerinin yargılanmasıyla ilgili yasanın çıkması olmuştur. Aralık 1999'da kabul edilen bu yeni yasa, özellikle, güvenlik görevlilerinin yargılanmasını kolaylaştırma amacına yöneliktir. Bu yasaya göre, takibat başlatılması, artık yerel idari kurulların onayına tabi değildir. Bu ileriye doğru bir adımdır. Ancak, valilerin ve kaymakamların onayı gerekli olmaya devam etmektedir. Bu açıdan ilave iyileşmelere ihtiyaç vardır. Geçen yılın düzenli raporunda da belirtilmiş olan, Ceza Kanunu tasarısı ve Ceza Usul Kanunu'nu değiştiren yasa tasarısı ile ilgili olarak, bu önemli yasalar henüz kabul edilmemiştir. Bir adli polis kurulması ve bir kamu hakemliği makamının ihdas edilmesi gibi konuları kapsayan mevzuat taslaklarının Kopenhag siyasal kriterlerine uygunluğunu sağlamak amacıyla, Adalet Bakanlığı'nın, son aylarda yoğun çalışma yapmış olduğu kaydedilmelidir.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri konusunda yeni adımlar atılması gereklidir. Haziran 1999'da bu mahkemelerden askeri hakimlerin çıkarılmasından beri, bu konuda ilave herhangi bir değişiklik olmamıştır. DGM'lerin işleyişi, yetkileri ve sorumlulukları ve ayrıca bu mahkemelerin faaliyetlerine ilişkin diğer hükümler, AB'de mevcut olan standartlar ile daha da uyumlulaştırılmalıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı görülen mahkumiyetlerin sonuçlarının telafisine yönelik düzenlemelerin Türk mevzuatına dahil edilmesi gereği de vardır. Bu tür düzenlemeler, mahkumiyet sonucunda kısıtlanan medeni ve siyasi hakların iadesini, davanın yeniden açılmasını ve ceza kayıtlarının silinmesini sağlamalıdır.

Genç suçlulara ilişkin yasal hükümlerin ve yaptırımların çağdaş hale getirilmesinde ilerleme olmamıştır.

Hakimlerin ve savcılarının eğitimiyle ilgili olarak, 1999 yılından bu yana, yargının etkinliği, alternatif hapis düzenlemeleri, insan hakları konuları ve genel olarak AT hukuku gibi konuları kapsayan muhtelif programlar ve faaliyetler başlatılmıştır. Örneğin, AT hukuku konusunda, Yunanistan-Türkiye işbirliği çerçevesinde, Ekim 2000'de 10 kişi için 2 gün süren bir eğitim programı düzenlenmiştir. Avrupa Konseyi ile yakın işbirliğinin yararlı olacağı insan hakları sahası başta olmak üzere, hakimler, savcılar ve diğer personel için eğitimin güçlendirilmesine yönelik ilave çabalar gereklidir. Sanıkların işkence iddiasında buldukları davalarda nasıl hareket etmek gerektiği konusunda yargıçları ve savcılarını eğitmek özellikle önemlidir.

Yolsuzluğa karşı tedbirler

Bu yılın başından beri, yolsuzluk konusu siyasal gündemin üst sıralarında olmuş, iki parti başkanına yönelik yolsuzluk iddiaları hakkında meclis soruşturmaları yapılmıştır. Yolsuzluk yaygın olmaya devam etmekte ve ciddi bir kaygı konusu olmayı sürdürmektedir.

Uluslararası Ticari Muamelelerde Yabancı Resmi Görevlilere Rüşvet Verilmesine Karşı Mücadele Hakkında OECD Sözleşmesi, kanunla onaylandı ve Şubat 2000'de yürürlüğe girdi. Ancak, Türkiye bu alandaki Avrupa Konseyi sözleşmelerinden (Yolsuzluk Üzerine Ceza Hukuku Sözleşmesi, Yolsuzluk Üzerine Medeni Hukuk Sözleşmesi, ve Suç Hasılatının Aklanması, Aranması, Zaptı ve Müsaderesi Üzerine Sözleşme) hiç birini henüz imzalamamıştır.

Mayıs 2000'de, İçişleri Bakanlığı idarede yolsuzluk konusunda bir araştırma başlatmıştır.

Milli Güvenlik Kurulu

Türkiye'nin siyasal yaşamında Milli Güvenlik Kurulu'nun oynadığı rolde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Radikal islamcı ve ayrılıkçı hareketler ile bağlantılı olduklarından şüphe edilen devlet memurlarının işten atılması konusunda son zamanlarda cereyan eden tartışmada görüldüğü gibi, Kurul'un kararları, açıklamaları veya tavsiyeleri, siyasal süreci güçlü bir şekilde etkilemeye devam etmektedir. Ayrıca, Kurul'un görüşlerinin pratikte hükümetçe oynanan rolü ciddi şekilde sınırladığı görülmektedir. Bunun yanında, savunma ve güvenlik konularında Parlamento'ya karşı pek az sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu'nun sivil üye sayısını arttırma imkanının siyasal ve askeri çevrelerde tartışılmakta olduğu not edilmiştir.

1.2. İnsan hakları ve azınlıkların korunması

Ağustos 2000'de, Türkiye insan hakları sahasında iki önemli uluslararası belgeyi imzaladı: Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi. Yakında başlaması beklenen TBMM'deki onay süreci, bu sözleşmelerin herhangi birinde yer alan spesifik hükümlere herhangi bir spesifik çekince konulup konulmadığını gösterecektir. Ancak, ölüm cezasının kaldırılması hakkında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 6 numaralı protokol ve Her Türden Irk Ayrımcılığının Tasfiyesi Sözleşmesi dahil, Türkiye'nin henüz katılmamış olduğu bazı önemli insan hakları belgeleri vardır. Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nü de imzalamamıştır.

Son Düzenli Rapor'dan bu yana, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'yi içine alan münferit davalarda bazı kararlar almıştır.

Türkiye'deki genel insan hakları durumu, 1996 yılında Avrupa Konseyi tarafından açılmış olan izleme prosedürü altındadır. Bu bağlamda, üye devletlerin vebibelerini ve taahhütlerini yerine getirmesi hakkında Avrupa Konseyi Komitesi, 2000 yılı Mart ayında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretle ilgili rapor henüz yayımlanmamıştır.

Medeni ve Siyasi Haklar

Bu alanda geçen yılın düzenli raporunda belirlenen sorunlar pek fazla değişmemiştir ve ancak sınırlı bir ilerleme rapor edilebilir.

Ölüm cezası hâlâ kaldırılmamıştır, fakat bu cezanın infazı üzerine *de facto* moratoryum, Abdullah Öcalan davası dahil, devam ettirilmiştir. Kasım 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, davacı şikayetlerinin Sözleşme çerçevesinde kabul edilebilirliğini ve esasını incelemeye etkin şekilde devam edebilmesi için, Türkiye'den Öcalan'ın infazını ertelemesini talep etti. Ocak 2000'de, Türk hükümeti, bu davanın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde sonuçlanmasına kadar infazın geçici olarak askıya alınmasını kabul etti. Ölüm cezasını kaldıracak bir yasanın ne zaman müzakereye sunulacağı konusunda tartışmalar sürmektedir.

Türkiye'de işkence ve kötü muamele açısından durum pek fazla değişmemiştir.

Türk ve uluslararası insan hakları örgütleri, işkence vakaları bildirmeye devam ediyorlar. Bunların çoğu, "terörist veya ayrılıkçı eylemlere" katıldıkları şüphesiyle gözaltına alınan kişilerle ilgilidir.⁴ Ayrıca, işkence ve kötü muamele nedeniyle mahkumiyet kararı verilen az sayıdaki davada, cezalar çok hafif olmuştur. Bu durum, güvenlik görevlileri için bir dokunulmazlık ortamının sürmesine hizmet etmektedir.

Mayıs 2000'den bu yana, TBMM İnsan Hakları Komisyonu, Türkiye'de işkence konusunda, 1998/2000 yıllarında polis karakollarına ve cezaevlerine yönelik teftişlere dayanan ve mahkumlar, onların aileleri ve görevliler ile ayrıntılı görüşmelerle desteklenen dokuz rapor yayımlamıştır. Bu raporlarda, polis ve cezaevi personelinin tutumları başta olmak üzere, söz konusu dönemde bazı iyileşmeler olduğu kaydedilmekle beraber, valiler ve başsavcılar tarafından sistem üzerinde yeterli gözetim ve denetim uygulanmaması kuvvetle eleştirilmektedir. Hükümetçe Eylül 2000'de yapılan vaatler ile beraber, TBMM Komisyonu tarafından cesur bir biçimde başlatılmış olan tartışmayı, etkin denetleme mekanizmaları kurulması başta olmak üzere, somut eylemlerin takip edeceği umulmaktadır.

⁴ İnsan Hakları Vakfı'nın İzmir'deki "Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi" için çalışan ve Ekim 1999'da gözaltında işkenceye uğrayan bir hekim gibi.

İşkence ve kötü muamele ile mücadele bağlamında, yargılama öncesi gözaltıyla ilgili yasal prosedürleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hükümleriyle ve Avrupa Mahkemesi'nin içtihatlarıyla uyumlulaştırmak için hâlâ ivedi bir ihtiyaç vardır. Özellikle, polisteki bütün gözaltı vakalarının yasallığı konusunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin gereklerine uygun olarak, gözaltına alınma sonrasında en geç dördüncü günde (gözaltına alınan kişinin hakim önüne çıkarılması dahil) otomatik bir yargı incelemesi olmalıdır. Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tavsiyeleri paralelinde, gözaltındaki kişilerin yargılama öncesi gözaltı süresinde adli tıp hekimleri tarafından düzenli sağlık muayenesine tabi tutulmalarının sağlanması da aynı ölçüde önemlidir. Son olarak, Ocak 2000'de Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan bir protokole, gözaltındaki kişilerin avukatları tarafından ziyaret edilmesi önüne gereksiz engeller konulduğu not edilmelidir.

1999-2000 akademik yılından itibaren, polis okullarının eğitim programlarına insan hakları eğitimi de dahil edilmiştir. Bu olumlu bir gelişmedir. Genel olarak, güvenlik görevlileri için insan hakları konularında eğitim verilmesi çok önemlidir ve, özellikle Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar veya AB üyesi devletler ile işbirliği içinde, takviye edilmelidir.

Cezaevi koşulları (örneğin, mahpuslar için yetersiz veya gecikmeli tıbbi bakım) önemli bir kaygı nedeni olmaya devam etmektedir. Mahpuslar ve gardiyanlar veya güvenlik güçleri arasında çatışmalar, cezaevi isyanları ve rehin alma olayları meydana gelmektedir.⁵ Özellikle cezaevleri arasında nakil esnasında mahpuslara kötü muamele edildiği de bildirilmektedir. Türkiye'de mahpus sayısı 72.500 gibi yüksek bir düzeye ulaşmış olup bu durum ciddi bir yığılmaya neden olmaktadır. Çocuk suçlulara ait kurumlardaki koşullara da yüksek öncelik gösterilmelidir.

Yetkililerin halen bütün cezaevi sistemini yeniden yapılandırma sürecinde oldukları görülmektedir. 2000 yılı sonuna kadar, yeni bir tipte ("F tipi" denilen) 11 cezaevi inşa edilmesi öngörülmüştür. Bu cezaevlerinde, şimdiki büyük koğuşlar yerine, 1 veya 3 mahpus için küçük hücreler olacaktır. Terörist ve çıkar amaçlı suç örgütlerine üyelikle suçlanan mahpuslar bu cezaevlerine gönderilecek. Öteki cezaevleri ise, yine 2000 yılı sonuna kadar, 2, 4 veya 6 kişilik hücreler içeren oda sistemine dönüştürülecek. Yetkililer, yeni tipteki cezaevlerinin, özellikle fiziksel karakteristikler açısından, temel uluslararası gereklere (Avrupa Konseyi'nin Avrupa Cezaevi Kuralları ve BM'nin asgari cezaevi standartları) uygun olacaklarını belirtmişlerse de, mahpusları ve onların ailelerini temsil edenler dahil insan hakları örgütleri, yeni sistemin mahpusları tecrit edeceği, sosyalleşme fırsatı tanımayacağı korkusunu taşımaktadırlar. Bazı mahpuslar, yeni cezaevlerine götürülmeye karşı direneceklerini beyan etmişlerdir. Bu şartlar altında, yetkililer, bu yeniden yapılanmayı uygularken, örneğin yönetim rejimleri konusunda daha büyük saydamlık sağlayarak ve mahpusların haklarını netleştirerek, cezaevlerinde şiddet olaylarından kaçınmak için tedbirler almalıdır. Bu konuda, Temmuz 2000'de Türk cezaevlerini ziyaret etmiş olan İşkenceyi Önleme Komitesi ile işbirliği yapmaya devam etmelidirler. Komite tarafından tavsiye edildiği gibi, mahpusların, günün makul bir kısmını, yaşama üniteleri dışında yararlı faaliyetler ile uğraşarak geçirmelerinin sağlanmasına özel dikkat gösterilmelidir.

Siyasal alandaki ifade özgürlüğü dahil, ifade özgürlüğü konusunda hâlâ ciddi bir sorun vardır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin pek çok kararında teyit edildiği gibi, var olan mevzuat, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde garanti edilen ifade özgürlüğünü ihlal eden yorumlara yol açmaya devam etmektedir. Türk mahkemeleri, özellikle Kürt kökenli nüfusun durumu ile ilgili olarak, devletin kabul etmediği görüşlerin ifade edilmesini kısıtlamaya devam ediyorlar. Yeni ihlallerden kaçınmak için, bu alanda hem mevzuatın hem de uygulamanın genel bir reformdan geçirilmesi acilen gereklidir. Bu arada, hakimler ve savcılar, cezai sorumluluğun şiddeti tahrik eden beyanlar ile sınırlanması gerektiğini belirleyen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatına⁶ tam olarak riayet etmelidirler.

Medya ile ilgili olarak, özel televizyon ve radyo frekanslarını düzenlemek için 1994 yılında kurulan Radyo ve Televizyon Üst kurulu (RTÜK), radyo istasyonlarının yayınlarını durdurmaya devam etmiştir. Resmi kaynaklara göre, halen cezaevinde 40 gazeteci vardır.

20 Eylül 2000 tarihinde Anayasa Mahkemesi, Eylül 1999'da kabul edilen "basın ve yayın yoluyla işlenen suçlara ilişkin dava ve cezaların ertelenmesine dair" yasayı iptal etti. Kabul edilmesinden hemen sonra 27 gazetecinin

⁵ Bu yıl Temmuz ayında bazı cezaevlerinde isyanlar oldu. Eylül 1999'da Ankara Ulucanlar Cezaevinde gerçekleşen ve on mahpusun ölümüyle sonuçlanan isyan konusunda, TBMM İnsan Hakları Komisyonu araştırmasını sürdürmektedir. Komisyon Başkanı, Haziran ayında, mahpusların işkenceye maruz kaldıklarını ve kasıtlı olarak öldürüldüklerini açıkladı.

⁶ Sener v. Türkiye (18.7.2000) ve Özgür Gündem v. Türkiye (16.3.2000) gibi yakın tarihli davalara bakınız.

serbest bırakılmasını sağlayan bu yasa, geçen yılın düzenli raporunda, cesaret verici bir düzenleme olarak kaydedilmişti. Anayasa Mahkemesi'nin kararı, söz konusu yasanın çok dar kapsamlı olduğu ve dolayısıyla yasa önünde eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle alınmıştır. Mahkeme şimdi, hükümetten, yeni bir yasa teklif etmesini istemiştir.

AB, İnsan Hakları Derneği'nin eski başkanı olan Sayın Birdal'ın, Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesine göre, mahkumiyetinin geri kalan kısmını geçirmek üzere Mart 2000'de tekrar cezaevine konulması hakkında endişesini ifade etmiştir. AB özellikle şunu bildirmiştir: "Sayın Birdal'ın yeniden cezaevine konulması, Türkiye'de ifade özgürlüğü bakımından ciddi bir geri adım teşkil etmektedir ve Helsinki sonuçlarının ruhuna uygun değildir." Sayın Birdal, hapis cezasını tamamladıktan sonra, 23 Eylül 2000 tarihinde tahliye edilmiştir. Eski Başbakan Necmettin Erbakan, 1994 yılında yaptığı bir konuşmada "dinsel ve etnik nefreti tahrik etmek" suçundan, aynı 312. madde çerçevesinde, Mart 2000'de bir yıl hapis cezasına mahkum edildiği zaman da endişe ifade edilmiştir.⁷

Örgütlenme ve toplanma (miting ve gösteri) özgürlüğüne hâlâ tam olarak saygı gösterilmemektedir. Konferans düzenleme veya bildiri dağıtma gibi STK faaliyetleri için resmi izin gereklidir. STK'lerin, Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmedikçe, uluslararası ölçekte diğer STK'ler ile ortak kurumlar oluşturması ve kurumsal işbirliği yapması yasaktır. İnsan hakları sahasında faaliyet gösteren STK'ler ve şubeleri, özellikle olağanüstü yönetim altında olan bölgelerde, baskıya maruz kalmaya ve/veya kapatılmaya devam etmektedir. 2000 yılında, İnsan Hakları Derneği'nin Diyarbakır Şubesi, gerekçe gösterilmeksizin, valinin idari kararıyla bir kaç defa kapatılmış ve açılmıştır. 21 Mart Nevruz kutlamaları, güneydoğudaki muhtelif illerde müsaade edildiği halde, İstanbul'da yasaklanmıştır. Örgütlenme ve toplanma özgürlüğünü garanti etmek için büyük çabalara hâlâ ihtiyaç olduğu açıktır. Ayrıca, 1993 yılında ÖZDEP'in Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması davasında, Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesini (toplanma ve örgütlenme özgürlüğü) ihlal etmiş olduğu Aralık 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tespit edilmiştir (ÖZDEP v. Türkiye 8.12.99).

Din özgürlüğü ile ilgili olarak, Yahudi cemaati yanında, Yunan Ortodoks, Ermeni, Katolik ve Süryani Ortodoks Kiliseleri başta olmak üzere, bazı gayri Müslim cemaatlere yönelik daha büyük bir hoşgörü olduğunu gösteren işaretler vardır. Aralık 1999'da, yetkili makamların yayınlamış olduğu bir genelgeye göre, dinsel cemaatler, hayır ve ibadet binalarını tamir etmek için devletten izin almak zorunda olmayacaklardır. Genel olarak, bu olumlu yaklaşım daha da geliştirilmeli ve, 1923 Lozan Antlaşması'nın kapsamına girsinler veya girmesinler, gayri Müslimlerin somut talepleri, Heybeliada ruhban okulunun kapalı kalmaya devam etmesi konusu dahil, gerektiği gibi incelenmelidir.

Alevilere yönelik resmi yaklaşımda herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Alevilerin şikayetleri, sadece Sünni camileri ve dinsel vakıflarının inşası için mali destek sağlanması yanında, okullarda ve ders kitaplarında Alevi kimliğini yansıtmayan zorunlu din eğitimi verilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konular son derece hassastır; ancak, bunlar hakkında açık bir tartışmaya girmek mümkün olmalıdır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar

Kültürel haklar ile ilgili olarak, 31 Mart 2000 tarihinde Yargıtay tarafından kabul edilen ve Medeni Kanun çerçevesinde bireylerin, çocuklarına, (Kürtçe adlar dahil) kendi seçtikleri herhangi bir adı verme özgürlüğünü teyit eden karar ile, olumlu bir gelişme gerçekleşmiştir. Uygulamada, bazı adlar, nüfus kayıt memurları tarafından bazen kabul edilmemektedir. Yargıtay'ın kararı, mevzuatta bir değişikliğin yolunu açmalıdır.

Türkçeden başka dillerin kullanımı açısından, 1923 Lozan Antlaşması kapsamına giren azınlıklara mensup vatandaşlar (Yahudiler, Ermeniler, Rumlar) ile ilgili olarak belirli bir problem bildirilmiş değildir. Ancak, Lozan Antlaşması'nın kapsamı dışındaki gruplara mensup olanlar için, özellikle TV/radyo yayıncılığı ve eğitim açısından, durum iyileşmemiştir. 3984 sayılı yasa, evrensel kültürün ve bilimin gelişmesine katkıda bulunacak diller hariç, radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe olmasını öngörmektedir. Uygulamada, Kürt dilinde bazı yayınlara bazen müsamaha gösterilmektedir.⁸ Eğitim alanında (temel ve yaygın eğitim), Milli Eğitim Bakanlığı

⁷ Yargıtay bu cezayı Temmuz 2000'de onayladı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sayın Erbakan'ın, mahkumiyetin derhal askıya alınması talebini reddetmiş olmakla beraber, başvurunun esasını incelemeye devam etmektedir.

⁸ Bu konuda kamuoyunda cereyan eden tartışmada, 1923 Lozan Antlaşması'nın 39. maddesine göre, "herhangi bir Türk vatandaşının, kişisel münasebetlerinde, ticaretle, dinde, basında veya her tür yayınlarda veya

tarafından açıkça müsaade edilmedikçe, Türkçeden başka hiçbir dil eğitim amacıyla kullanılamaz. Ne mevzuat, ne de uygulama, etnik kökenlerinden bağımsız olarak bütün Türkler için kültürel hakların kullanımına engel olmamalıdır. Nüfusun büyük ölçüde Kürt kökenli olduğu güneydoğudaki durumun düzelmesi için, bu husus özel önem taşımaktadır.

Fırsat eşitliği bakımından, kadın-erkek eşitsizliği hâlâ büyüktür. Doğu Türkiye başta olmak üzere, kızlar için okullaşma oranlarının düşük olması nedeniyle, okumaz-yazmazlık oranı, kadınlar için %25, erkekler için %6 civarındadır. Kadınların eğitim durumunu iyileştirmek için daha çok çalışma gereği vardır. Muamele eşitliği açısından, AT müktesebatı ile uygunluk henüz sağlanmamıştır (bkz. *Başlık 13 – Sosyal politika ve istihdam*, Kısım B.3.1). Medeni Kanun ile ilgili olarak, erkekler ve kadınlar arasında belli ölçüde hukuki ayrımcılık (özellikle aileye ve kadınların çalışma yaşamına ilişkin) devam etmektedir. Mevcut rejim, örneğin, kocanın aile reisi olduğunu ve evlilik birliğini tek başına temsil ettiğini öngörür. Böylece koca, aile reisi olarak, çocukların kanuni velayetine sahip olan taraftır. Kadın STK'lerinin katkılarıyla, Medeni Kanun'da değişiklikler hazırlanmıştır ve halen parlamentoda müzakere edilmektedir. "Töre cinayetleri" dahil, aile içinde kadınlara karşı şiddet sorunu, hâlâ ciddi bir kaygı konusudur.

Sendikaların rolü ve grev hakkı ile ilgili olarak zorluklar devam etmektedir (bkz. *Başlık 13 – Sosyal politika ve istihdam*, Kısım B.3.1).

Çocuk hakları ve çocuk emeği açısından, yasalar ve yönetmelikler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun olmakla beraber, bunların icrası arzu edildiği gibi olmaktan uzaktır.

Azınlık hakları ve azınlıkların korunması

Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi'ni henüz imzalamamıştır ve Lozan Antlaşması ile tarif edilenlerden başka azınlıkları tanımamaktadır.

Türkiye'nin, kültürel bir kimliğe ve ortak geleneklere sahip herhangi bir etnik grubu "ulusal azınlık" olarak kabul etmeye istekli olup olmamasından bağımsız olarak, bu tür grupların mensupları, hâlâ açıkça bazı temel haklardan yoksun bırakılmaktadır. Ana dillerinde yayım yapma, ana dillerini öğrenme veya ana dillerinde eğitim alma hakkı gibi, etnik kökenleri ne olursa olsun bütün Türklerin sahip olması gereken kültürel haklar garanti edilmiş değildir (bkz. ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerine yukarıdaki bölüm). Ayrıca, bu vatandaşlara, bu konulardaki görüşlerini ifade etme fırsatları verilmemektedir.

Kürt Kökenli Türk vatandaşlarıyla ilgili olarak, Türk devletinin, Kürt taraftarı görüşlerin ifade edilmesine karşı canlı bir şekilde mücadele ettiği belirtilmelidir. Şubat ayında, Kürt taraftarı HADEP'e mensup olan güneydoğudaki üç belediye başkanı, PKK ile bağlantılı olmakla suçlandı ve hapsedildi. Aynı ayda, HADEP'li 18 yönetici, Öcalan'ın yakalanmasını müteakip açlık grevleri başlattıkları için, 3 yıl 9 ay hapis cezasına mahkum edildiler. Son Düzenli Rapor'dan bu yana, olağanüstü hal bölgesinde çeşitli gazete ve dergiler yasaklandı ve bazı Kürt taraftarı dernekler kapatıldı.

Güneydoğuda güvenlik durumunun büyük ölçüde düzelmiş olduğu ve Türkiye'nin bölgede bir sosyo ekonomik kalkınma programına girişmekte olduğu da dikkate alınırsa, kültürel haklar konusu, bölgedeki durumun iyileştirilmesi için özel önemdedir.

Son Düzenli Rapor'dan bu yana, güneydoğuda geniş ölçekte silahlı şiddet durmuş görünmektedir. Medya dahil çeşitli kaynaklar, PKK silahlı militanları ve güvenlik güçleri arasındaki çatışmaların düşük bir düzeye inmiş olduğunu bildiriyorlar. Genelkurmay Basın Dairesi'nin tahminlerine göre, PKK faaliyetleri 1998 yılında %42'ye karşı 1999 yılında %26 oranında azalmaya devam etti. Şimdiki halde, bu durumun, PKK tarafından ilan edilen ateşkesin bir sonucu mu olduğu, yoksa başka nedenlere mi bağlı olduğunu değerlendirmek zordur. Olağanüstü hal, iki ilde (Kasım 1999'da Siirt, Haziran 2000'de Van) kaldırılmıştır fakat (köy koruculuğu sistemiyle birlikte) dört ilde devam etmektedir.

Sosyo ekonomik yönden, Türk yetkililer, bölgenin kalkınma düzeyini arttırmak için çabalarını hızlandırmaya başlamışlardır. Örneğin eğitim, sağlık ve su temini ile ilgili olarak büyük ilave çabalara ihtiyaç vardır. Yetkili makamlar, geçmişte güvenlik nedenleriyle boşaltılmış köyler ve mezralardaki nüfusun kısmen geri dönmesine izin verme iradesini de göstermiştir.

---

kamuya açık toplantılarda herhangi bir dili kullanması üzerine kısıtlamalar" konulmasının yasak olduğu hatırlatılmıştır.

1.3. Kıbrıs konusu

Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerini dolaysız görüşmelere girmeye davet eden 1250 sayılı ve 29 Haziran 1999 tarihli BM Güvenlik Konseyi Kararı çerçevesinde, birinci tur “dolaylı görüşmeler” 3 Aralık 1999 tarihinde New York’ta başladı. Birinci tur, Kıbrıs sorunu üzerine gelecekte özlü dolaysız müzakereler için zemin hazırlama amacıyla düzenlendi.

Helsinki’de 10 ve 11 Aralık 1999 tarihlerinde yaptığı toplantıda Avrupa Birliği Konseyi, 3 Aralık’ta New York’ta Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması amacına yönelik görüşmelerin başlatılmasını memnuniyetle karşıladı ve BM Genel Sekreteri’nin süreci başarılı bir sonuca bağlama çabaları için güçlü desteğini ifade etti. Cenevre’de 2000 yılının Şubat ve Temmuz aylarında, özlü konulara ilişkin anlamlı bir görüşme olmaksızın, ikinci ve üçüncü tur dolaylı müzakereler yapıldı. Eylül ayında New York’ta dördüncü bir tur düzenlendi. BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs Özel Danışmanı de Soto, bu turda iki tarafın özlü tartışmaya girdiklerini bildirdi ve bunu “ileriye doğru niteliksel bir adım” olarak tanımladı. Masaya, dört temel konu olan toprak, mülkiyet, güvenlik ve anayasa konularında fikirler koymuş olduğunu söyledi, fakat bu fikirlerin bu aşamada resmi teklifler olmadığını vurguladı. Bundan sonraki görüşme turunun Cenevre’de Kasım ayı başında yapılması öngörülmüştür. Türkiye, bir garantör olarak, Kıbrıs sorununa Birleşmiş Milletler himayesi altında kapsamlı bir çözüm bulunması için her gayreti göstermeye devam etmelidir.

Haziran ayında, Kıbrıs’taki Birleşmiş Milletler Barış Gücü’nün (UNFICYP) yetkisinin uzatılması konusu etrafında gerilimler doğdu. Kıbrıs Türk liderliği, UNFICYP’in kuzeydeki varlığı üzerine daha kısıtlayıcı şartlar koydu. Ayrıca, Türk birlikleri, dört Kıbrıslı Rum ailenin yaşadığı bir köyün bulunduğu tampon bölgenin bir noktasında küçük bir ilerleme yaptılar. Bu hareket, BM Genel Sekreteri’nin protestoları dahil bir dizi protestoya yol açtı.

Türkiye’nin, kuzeydeki mülküne gitmesine engel olarak, Loizidou adlı bir Kıbrıslı Rum’un haklarını sürekli olarak ihlal etmiş olduğu yolunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin verdiği karar gereğince, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Temmuz 2000’de bu konuda ikinci bir Ara Karar kabul etti. Bu ara kararda, Bakanlar Komitesi, “bir yüksek âkit tarafın Mahkeme’nin kararını yerine getirmemesinin daha önce hiç görülmemiş bir şey olduğunu” vurguluyor, “Türkiye’nin Mahkeme’nin kararını yerine getirmeyi reddetmesinin, onun uluslararası yükümlülüklerine açıkça aykırı olduğunu” beyan ediyor ve “Türkiye’nin, daha fazla gecikmeksizin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 28 Temmuz 1998 tarihli kararına tam olarak uymasını” ısrarla talep ediyordu.

Kıbrıslılar tarafından Türkiye aleyhine açılan ve halen İnsan Hakları Mahkemesi önünde bulunan 150-200 kadar benzer dava olduğu tahmin edilmektedir.

1.4. Genel değerlendirme

Son düzenli rapordan bu yana olumlu bir gelişme, Türk toplumunda, AB’ye katılım amacıyla gerekli olan siyasi reformlar konusunda geniş çaplı bir tartışmanın başlamış olmasıdır. Bu bağlamda iki önemli girişimde bulunulmuştur: bazı uluslararası insan hakları belgelerinin imzalanması ve İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu’nun çalışmasının hükümetçe kısa bir süre önce onaylanması. Ancak, geçen yıla kıyasla, temel durumda pek az iyileşme olmuştur ve Türkiye’nin durumu Kopenhag siyasi kriterlerine hâlâ uygun değildir.

Bir demokratik sistemin temel özellikleri var olmaya devam etmektedir, fakat Türkiye demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü garanti etmek için gereken kurumsal reformların uygulanmasında yavaş davranmaktadır. AB-Türkiye ilişkileri açısından yürütmeye değişiklikler olmuştur, fakat ordu üzerinde sivil kontrol gibi bazı temel kurumsal sorunlar henüz ele alınmamıştır. Yargı ile ilgili olarak, devlet memurlarının yargılanmasını kolaylaştıran yeni prosedür cesaret verici bir gelişmedir. Geçen yılın düzenli raporunda söz edilen, yargının işleyişine ait önemli yasa tasarıları hâlâ sonuçlanmamıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili olarak, Haziran 1999’daki son reformdan beri ilave herhangi bir iyileşme olmamıştır. Yolsuzluk bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir.

Abdullah Öcalan davası dahil, ölüm cezası infaz edilmemektedir, fakat insan haklarının genel durumu bir çok bakımdan endişe verici olmaya devam etmektedir. Konunun yetkili makamlar ve parlamento tarafından ciddiye alınmasına ve insan hakları alanında eğitim programları uygulanmasına rağmen, işkence ve kötü muamele kökü kazanmış olmaktan uzaktır. Türkiye cezaevi sisteminde önemli bir reform yapmaya hazırlanmakta olsa da, cezaevi koşulları düzelmemiştir. İfade, örgütlenme ve toplantı özgürlükleri hâlâ sürekli olarak kısıtlanmaktadır.

Din özgürlüğü açısından, gayri Müslim topluluklara yönelik olumlu bir yaklaşım benimsenmiş görünüyor, fakat bu yaklaşım, Sünni olmayan Müslümanlar dahil, bütün dinsel topluluklar için geliştirilmelidir.

Geçen yıla kıyasla, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin durum, özellikle etnik kökene bakılmaksızın bütün Türkler için kültür haklardan yararlanma söz konusu olduğunda, iyileşme göstermemiştir. Nüfusun ağırlıklı olarak Kürt olduğu güneydoğuda durum pek fazla değişmemiştir.

2. Ekonomik kriterler

2.1. Giriş

Türkiye'nin AT üyeliği başvurusu üzerine 1989'da verdiği Görüş'te, Komisyon şu sonuca varıyordu:

“Türkiye'nin ekonomik ve politik durumu, ..., eğer Topluluk'a katılırsa Türkiye'nin karşılaştacağı intibak sorunlarının orta vadede aşılabileceğine Komisyon'u ikna etmemektedir.”

Bu bulgu, 1998 ve 1999 Düzenli Raporlarında teyit edildi. 1999 Düzenli Raporunda, Komisyon şu tespiti yaptı:

“Türkiye, bir piyasa ekonomisinin özelliklerinin pek çoğuna sahiptir. Sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanması ve hukuki ve yapısal reform programlarını uygulama yönünde daha fazla ilerleme olması şartıyla, zorluklarla da olsa, Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkabilecektir.”

1998 Düzenli Raporundan bu yana Türkiye'deki ekonomik gelişmelerin incelenmesinde, Komisyon'un yaklaşımına, Haziran 1993'te düzenlenen Kopenhag AB Konseyi'nin sonuçları yön vermiştir. Bu sonuçlarda, Birlik üyeliğinin şunları gerekli kıldığı belirtiliyordu:

- işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı;
- Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma kapasitesi.

Aşağıdaki analizde, Komisyon, daha önceki Düzenli Raporlarda uygulanan yöntemi izlemiştir.

2.2. Ekonomik gelişmeler

Türk ekonomisi, gerçek GSYH'nin %5 gerilediği ve işsizliğin işgücünün %7,6'sına yükseldiği 1999'da yaşanan keskin bir resesyondan kurtulma sürecindedir. Yavaşlamanın başlıca nedenleri, 1998 konsolidasyon programı, Rusya bunalımı ve Ağustos 1999'daki depremlerdi. Aralık 1999'da, Türk hükümeti kapsamlı bir 3 yıllık makroekonomik anti-enflasyon ve mali istikrar programı başlattı. Ana hedef, kronik yüksek enflasyonu ve faiz oranlarını indirmek ve kamu maliyesini pekiştirmektir. Bir döviz çıpası ve kamu sektörü maaşlarında ve hükümet destekli fiyatlarda küçük artışlar yapılması, enflasyondaki gerilemeye başarıyla destek olmaktadır. Yine de, hanehalklarının enflasyon beklentileri, hükümetin hedeflerinin bir ölçüde arkasında kalıyor gibidir. 2000 yılında mali performans güçlü olmuştur ve konsolidasyon hedeflenenden biraz daha bile hızlı ilerlemektedir. Gerçek faiz oranlarındaki keskin gerileme sayesinde büyük artış gösteren yurtiçi talep temelinde, ekonomik büyüme 2000 yılında yeniden başlamıştır. İthalat artışı çok güçlü olup dış ticaret ve cari hesap dengelerinde hızlı bir bozulmaya yol açmıştır. İstikrarsız yatırım davranışı ve dolaysız yabancı yatırım akışlarının küçük olması, kısa ve orta vadeli makroekonomik istikrar olasılığı ve reform programı konusunda yatırımcıların hâlâ ihtiyatlı bir tavır içinde olduklarına işaret etmektedir.

Makroekonomik istikrarı desteklemek ve korumak için, hükümetin istikrar politikası, ileriki üç yıl boyunca uygulanacak iddialı bir yapısal reformlar listesine dayanmaktadır. Reform gündemi, hemen hemen bütün kilit alanları kapsamaktadır: kamu maliyesi, kamu yönetimi, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, bankacılık, tarım sektörü ve sosyal güvenlik sistemi.

Türkiye	1996	1997	1998	1999	2000 son durum
Gerçek GSYH büyüme oranı (%)	7,0	7,5	3,1	-5,0	5,7 Ocak-Haz.
Enflasyon oranı (TÜFE)					
- yıllık ortalama (%)	80,4	85,7	84,6	64,9	60,4 Ocak-Eylül
- Aralık'tan Aralık'a (%)	79,8	99,1	69,7	68,8	49,0 Eylül
İşsizlik oranı, yıl sonu					
- ILO tanımı ⁹ (%)	6,0	6,7	6,8	7,6	8,3 Ocak-Mart

⁹ İşgücü: 15+ yaşındakiler; Nisan ve Ekim 1997, 1998, 1999 Hanehalkı İşgücü Anketi revize sonuçlarının ortalaması. 1995 ve 1996 verileri üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

Genel hükümet bütçe dengesi ¹⁰	(GSYH'nin yüzdesi)	-8,4	-7,9	-7,7	-11,5	:
Cari hesap dengesi	(GSYH'nin yüzdesi) (milyon Euro)	-1,3 -1.919	-1,4 -2.326	1,0 1.669	-0,7 -1.286	-6,0 Ocak-Haz. -5,824 Ocak-Haz.
Dış borç						
- borç/ihracat oranı	(%)	130,5	122,8	118,8	155,7 T	:
- brüt dış borç	(milyon Euro)	52.972	63.692	66.609	87.322 T	:
Dolaysız yabancı yatırım girişi	(GSYH'nin yüzdesi)	0,4	0,4	0,5	0,4	0,1 Ocak-Haz.
- ödemeler dengesi verileri	(milyon Euro)	569	710	838	763	177 Ocak-Haz.

T = Tahmin

Ekonomik istikrar programı, IMF ile yapılan 3 yıllık bir stand-by düzenlemesi ve Dünya Bankası ile kararlaştırılan ekonomik ve mali sektör reform programları ile desteklenmektedir. Bir kamu sektörü reform programı için hazırlıklar ileri bir aşamadır. Son yılda, kamu sektörü reformu vergi idaresinin etkinliğini iyileştirmiş ve bütçe dışı fonların sayısı azaltılmıştır. İletişim sektörünün serbestleştirilmesinde önemli adımlar atılmış ve bir düzenleyici organ kurulmuştur. Mali sektör reformuyla ilgili olarak, mevzuat çerçevesi ıslah edilmiş ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu oluşturulmuştur. Ancak, toplam varlıkların %40'a yakın bir bölümüne sahip dört devlet bankasının özelleştirilmesine yönelik hazırlıklar henüz tamamlanmış değildir. Enerji piyasasını serbestleştirmek için önemli adımlar atılmıştır.

1999'da Ekonomik Yapının Başlıca Göstergeleri		
Nüfus (ortalama)	bin kişi	64.330
Kişi başına GSYH ¹¹	SAGS-Euro	5.881
	AB ortalamasının yüzdesi	28
Tarımın ¹² payı:		
- brüt katma değerde	yüzde	14,3
- istihdamda	yüzde	41,3
Yatırım/GSYH oranı ¹³	yüzde	20,3
Brüt dış borç/GSYH ¹⁴	yüzde	50,5
Mal ve hizmet ihracatı/GSYH	yüzde	21,6
Dolaysız yabancı yatırım stoku	milyon Euro kişi başına	25.434 395
(1999 sonu – Ulusal Kaynak)		

2.3. Kopenhag kriterleri açısından değerlendirme

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

¹⁰ Yerel yönetimler hariç.

¹¹ Rakamlar, milli hesapların nüfus rakamları kullanılarak hesaplanmıştır. Söz konusu nüfus rakamları, demografik istatistiklerde kullanılanlardan farklı olabilir.

¹² Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık.

¹³ GSYH'nin yüzdesi olarak brüt sabit sermaye oluşumu.

¹⁴ Dış borç için 1999 verileri tahminlere dayalıdır.

Gündem 2000’de belirtildiği gibi, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, ticaretin ve fiyatların serbest olmasını ve, mülkiyet hakları dahil, icra edilebilen bir hukuki sistemin var olmasını gerektirir. Makroekonomik istikrar, ve ekonomi politikası üzerinde uzlaşma, bir piyasa ekonomisinin performansını arttırır. Gelişmiş bir mali sektör ve piyasaya giriş ve piyasadan çıkış önünde önemli herhangi bir engel bulunmaması, ekonominin verimliliğini iyileştirir.

Koalisyon hükümeti, ekonomik politikanın temel ilkeleri üzerinde daha önce hiç görülmemiş bir uzlaşmayı sürdürdü. Hükümet, önemli ekonomik reform tekliflerini parlamentodan geçirmeyi başararak, iddialı reform programını uygulama yönündeki taahhüdünü ve kararlılığını gösterdi. Temmuz 2000’de, parlamento, ekonomik konsolidasyon, sosyal ve bölgesel kalkınma ve hukuksal reform için orta vadeli hedefler koyan 8. beş yıllık planı onayladı. Konsolidasyon programının kısa vadeli sosyal maliyetlerine karşı bazı itirazlar olmakla beraber, reformların gerekliliği üzerinde genel bir uzlaşma vardır. Programın hazırlanması esnasında, sendikalar dahil sosyal ortaklar ile istişareler daha iyi olabilirdi. Sosyal problemlere yönelik orta vadeli tedbirlerin bu programa eklenmesi veya eşlik etmesi önemlidir. Çeşitli icracı bakanlıklar arasında politika koordinasyonu geliştirilmelidir.

Türk ekonomisi, 1998’deki Rusya krizinin ve 1999 sonbaharındaki depremlerin neden olduğu olumsuz dışsal şokların etkisinden kurtulmuştur. 1999 yılında gerçek GSYH’de %5,1’lik bir azalma ile, sert bir üretim daralmasından sonra, gerçek GSYH, 2000 yılının birinci yarısında %5’ten fazla büyüdü. Esas katkı, gerçek faiz oranlarındaki keskin azalma ve ucuz tüketici kredilerinin teminindeki kolaylaşma sonucunda canlanan özel tüketim harcamalarından geldi. Bu durum, 1998 ve 1999 yıllarındaki durgunluk döneminde ertelenmiş olan dayanıklı tüketim malları talebinde güçlü bir artışa yol açtı. Azalan finansman maliyetlerinin ve depremlerden sonraki yeniden inşa faaliyetinin bir yansıması olarak, özel ve kamu sektörü yatırımları da keskin biçimde yükseldi. Güçlü yurtiçi talep, artan petrol fiyatı ve Türk Lirası’nın değerlenmesi sonucunda, 2000’in birinci yarısında ithalat büyümesi son derece yüksek oldu. Aynı zamanda, Türk Lirası’nın aşırı değerlenmesi ihracat gelirlerini bastırdı. Bu yılın ilk yedi ayında sanayi üretimi %3,4 oranında arttı. Bu rakam, sektörün uzun vadeli büyüme potansiyelinin altındadır ve iyileşmenin henüz ekonominin bütün sektörlerine ulaşmamış olduğuna işaret etmektedir.

İşsizlik önemli ölçüde artmıştır. 1998 ve 1999 yıllarındaki ekonomik yavaşlamanın bir sonucu olarak, işsizlik oranı 1999’da belirgin biçimde yükselerek, 1994 yılındaki mali bunalımdan sonraki en yüksek düzeye çıktı. Bir ILO uyumlu ankete göre, genel işsizlik oranı, Nisan 1999’da %7,3’ten 2000’in ilk çeyreğinde %8,3’e yükseldi. İşsizlik oranlarının %10’dan fazla olduğu kentsel alanlar ve %5 civarında olduğu kırsal alanlar arasında büyük farklar vardır. Bu sayıları değerlendirirken, sadece %47’lik (2000’in birinci çeyreği) düşük bir katılım oranında yansıyan eksik istihdamın dikkate alınması gerekir.

Ekonomik programın en dikkate değer etkisi, faiz oranlarındaki büyük düşme ve enflasyondaki azalma olmuştur. Programın ilan edilmesinden sonra, faiz oranları derhal düşerek, 1999 sonunda %100 civarından Ocak ayı ortasında %45’lere ve 2000 yılı ortalarında %35 civarına indi. Tüketici fiyatları enflasyonu başlangıçta artarak, Şubat 2000’de 12 aylık %69,7 düzeyinde bir orana ulaştı. Bu artış, deprem vergileri paketinin ve kamu sektörü fiyat artışlarının etkisini yansıtıyordu. Eylül 2000’e gelindiğinde, 12 aylık tüketici fiyat enflasyonu %49’a inmişti. Bu rakam, 1990’ların başından bu yana görülen en düşük değerdir. Çekirdek enflasyondaki gerileme hedefe yakındır. Nominal döviz kuru çıpası ve hükümetin anti-enflasyonist tutumu, enflasyonun azaltılmasında temel bir rol oynadı. Hükümet, kamu sektörü ücretlerine ve tarımsal destekleme fiyatlarına geriye dönük endeksleme uygulamayı bırakmış olup, enflasyon hedefini ücret ve fiyat tespitinde bir kılavuz olarak kullanmaktadır. Ayrıca, Merkez Bankası, döviz kurunu enflasyona paralel olarak ayarlamak yerine, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi’nde hedeflenen artışlara bağlanmış olan, önceden ilan edilen bir sabit kur sistemi uygulamaktadır. Hükümet programı, TÜFE enflasyonunun 2000 yılı sonunda %25’e inmesini ve 2001 yılı sonunda tek haneli rakamlara varmasını öngörmektedir. Halkın enflasyon beklentilerinde bir ölçüde gecikmeli bir intibak süreci olduğunun işaretlerine rağmen, program bu konuda aşağıya doğru bir trend oluşturmada başarılı olmuştur.

Tahmin edilebilirliği arttırmak için, para ve döviz kuru politikası için önceden ilan edilmiş bir rota tanımlanmıştır. Konsolidasyon programı, bir dalgalanan döviz kuruna geçiş yapılmasıyla, kritik önemdeki ilk anti-enflasyonist aşamada bir para kurulu düzenlemesinin bazı özelliklerini taşımaktadır. Dolayısıyla, programa göre, döviz kuru, 2000 yılında %20 ve Temmuz 2001’de %10 olmak üzere, hedeflenen yıl sonu toptan fiyat enflasyonu ölçüsünde değer kaybetmelidir. Bir para kurulu uygulamasında olduğu gibi, net yurtiçi varlıklar değişmeyecek ve parasal genişleme ancak ödemeler dengesinde bir fazlalık yoluyla mümkün olabilecektir. Temmuz 2001’den itibaren, Lira fiilen dalgalanmaya bırakılana kadar, döviz kuru bantı her 6 ayda %5 oranında genişleyecektir.

Kamu sektörü hesaplarının durumu önemli ölçüde iyileşti. Beklenenden daha güçlü canlanma ve harcama disiplini sayesinde, mali konsolidasyon halen hedeflenenden biraz daha iyidir. 2000 yılı için, programın temel mali hedefi, kamu sektörünün net fazlasını 1999'da GSYH'nin %2¼'ünden 2000'de GSYH'nin %3¾'üne çıkarmaktır. GSYH'nin yaklaşık %1½'si tutarında olan, depremle ilgili olağanüstü bütçe harcamaları buna dahil değildir. Kasım 1999'da, parlamento, bütçe gelirlerini 2000 yılında GSYH'nin %2'si civarında arttırmayı beklenen bir "deprem vergileri paketi"ni onayladı. Gelir ve kurumlar vergisi oranlarında ve özel tüketim vergilerinde bir artış ve cep telefonu faturaları üzerine yeni bir vergi konulması bu pakete dahildi. Buna ek olarak, gelir vergisi ve KDV gibi dolaysız ve dolaylı vergiler yükseltildi. Bu artış, GSYH'nin %3'üne yakın ilave gelir sağlayacaktır. Harcama tarafında, kamu sektörü ücretleri dahil cari harcamalar ve yatırımlarda kısıntı yapılması, bütçe açığını GSYH'nin %0,6'sı oranında daha da azaltacaktır. Ayrıca, emeklilik reformu gibi 1999'da onaylanan yapısal tedbirler, sosyal güvenliğe devlet transferlerini GSYH'nin %0,5'i oranında azaltmalıdır. 2000 yılındaki tedbirlerin çoğu bir defalık olup 2001 yılında daha kalıcı tedbirler ile ikame edilmeleri planlanmıştır. Bütçenin orta vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak için ihtiyaç duyulan bu tedbirlerin, bankacılık sektörü reformunun bütçeye getireceği yükleri de dikkate almaları gerekecektir. Kamu maliyesinin saydamlığını arttırmak için, bugüne kadar 61 bütçe dışı fonun 27 tanesi tasfiye edilmiştir. Bu konuda ilave çabalar gereklidir. Bir hayli yüksek olan kamu sektörü borçlanma ihtiyacının bir sonucu olarak, net kamu borçları 1998'de GSYH'nin %44,5'inden 1999'da %62'sine çıkarak keskin bir yükseliş gösterdi.

1999 yılında dış ticaret akışlarında sert bir düşüştü sonra, 2000'in ilk yarısında ithalat çok büyük oranda arttı. 1999 yılında, gerçek mal ihracatı %2½ oranında azalırken, gerçek mal ithalatı %18¼ oranında geriledi. İhracattaki azalma esas olarak BDT ülkeleriyle ticarete oldu. AT'ye ihracat ise yaklaşık %3 oranında azaldı. İthalattaki gerileme, ticaret ortakları arasında daha dengeli dağıldı. Ancak, 2000 yılının ilk yarısında, dış ticaret hacimleri canlandı. Özellikle, gerçek ithalat keskin bir artışla, 1999'un ilk yarısına kıyasla %30 oranında yükseldi. Aynı dönemde gerçek ihracat, esas olarak OECD ülkelerinden gelen daha yüksek talep sonucunda, %15,3 oranında büyüdü.

Cari hesap dengesi 2000 yılında hızla bozuldu. Güçlü ithalat artışı ve bundan dolayı yükselen dış ticaret açığı, bozulmanın temel nedenleriydi. Turizm gelirleri, 2000 yılının ilk yarısında %5 kadar artmış olmakla beraber, dış ticaret bilançosundaki bozulmanın ancak küçük bir bölümünü telafi ettiler. Sonuçta, cari hesap açığı GSYH'nin neredeyse %6'sına sıçradı. Türk hükümeti, bankacılık sektörü ve işletme sektörü, uluslararası sermaye piyasalarına kolay erişim imkanına sahip olduklarından, bir kısmı kısa vadeli olan yabancı borçlanma, yükselen cari hesap açığını hâlâ kolayca finanse etmektedir. Ancak, bu bağımlılık, ülkeyi piyasa güvenindeki değişimlere hassas kılmaktadır. Dolaysız yabancı yatırım girişleri hâlâ önemsiz düzeydedir ve, bu nedenle, cari hesap açığının finanse edilmesine katkıda bulunmamaktadır.

Genel olarak, talep ve arz arasındaki denge, piyasa güçlerinin özgür etkileşimiyle kurulmaktadır ve mal ticareti serbesttir. Ancak, devlet müdahalesi ve piyasa-dışı davranış içeren önemli alanlar vardır. Devletin, ithal ikameci devlet sanayileri kurmak suretiyle sanayileşmeyi aktif biçimde ilerletmeye çalıştığı bir geçmişin mirası olarak, devlet, temel sanayi sektöründe özel firmalar için girdi temin eden bazı şirketlere sahip olmaya devam etmektedir. Bu işletmeler, GSYH'nin yaklaşık %8'ini teşkil eder ve 400.000 civarında insan istihdam ederler. Pek çok durumda, personel sayıları gereğinden fazladır, verimsiz çalışanlar ve ancak devlet sübvansiyonları ile ayakta kalabilirler. TÜFE sepetinde idari fiyatların payı, nisbeten yüksek olup %25 civarındadır. Bu fiyatlar arasında, sadece temel kamu hizmeti ücretleri değil, ayrıca Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından sağlanan hammaddelerin fiyatları da vardır. Genel olarak, idari fiyatlar maliyeti karşılamaz. Bazı devlet bankaları, tarım gibi belirli sektörlerde sübvansiyonlu kredi aktarılması için araç olarak kullanılmıştır. Bu işlemler, söz konusu bankalara devlet transferleri yoluyla "görev zararları" olarak karşılanmıştır. 2000 yılı başlarında bu kredi sübvansiyonlarına kademeli olarak son verilmiştir.

1980'lerin ortalarında Türk özelleştirme sürecinin başlamasından beri ilk defa olarak, şimdiki hükümet önemli sonuçlar elde etmiştir. Özelleştirme için ayrılmış olan işletmelerin büyükçe bir kısmı satılmış olup 2000 yılının ilk 8 ayında GSYH'nin %3'üne yakın özelleştirme geliri elde edilmiştir. En dikkate değer özelleştirme projeleri, akaryakıt dağıtımıcısı POAŞ'taki %51 hissenin satılması ve TÜPRAŞ petrol rafinerisiyle ilgili ilk halka arzın tamamlanması oldu. Ayrıca, üçüncü bir GSM lisansının satışı, beklenenden bir hayli daha yüksek gelir sağladı. Türk Telekom'un özelleştirilmesindeki gecikme, hükümetin, 2000 yılında GSYH'nin %3½'si civarındaki özelleştirme geliri hedefine ulaşmasına muhtemelen engel olacaktır.

Piyasaya giriş ve piyasadan çıkış önünde önemli kısıtlamalar yoktur. Yılın ilk yarısında, 27500 kadar yeni işletme kuruldu. Bu sayı, toplam işletme sayısının %15'ine yakındır. Aynı dönemde, 8 300 kadar işletme tasfiye edildi. Bir yıl önce aynı döneme kıyasla, yeni kurulan işletmelerin sayısı %25 azalırken, tasfiye edilen

işletmelerin sayısı neredeyse %40 arttı. Bu sayılar, işletme sektöründe yüksek bir giriş-çıkış oranı olduğunu ve piyasadan çıkış mekanizmasının yeterli bir şekilde işlediğini göstermektedir. Fakat, aynı zamanda, yeni işletmelerin yönetim becerilerini iyileştirme gereğine de işaret etmektedir.

Bir piyasa ekonomisinin işlemesi için hukuki sistem mevcuttur. Mülkiyet hakları açıkça tesis edilmiştir. Ancak, mali düzenlemeler ve mevcut mevzuatın uygulanması iyileştirilmelidir. Ayrıca, hukuki sistemin etkinliği ve saydamlığı daha da artırılmalıdır. Azalan ekonomik istikrarsızlık ve hükümetin işletme sektörü için idari ve mali engelleri azaltmaya yönelik aktif tedbirleri dikkate alındığında, girişim ortamı daha iyi bir duruma gelmektedir.

Türk mali sistemi, yeniden yapılanmak için ağır baskı altındadır. Bankalar, kamu sektörü açığını finanse etmek üzerinde odaklandıkları için, tasarrufları üretken yatırımlara kanalize edemediler. Devlet kontrolündeki dört ticari banka, sektördeki aktiflerin yaklaşık %40'ına sahiptir. Tarımsal ve küçük işletmeler için, onyıllar boyunca devlet talimatıyla sübvansiyonlu borç sağlanması sonucunda, çok büyük "görev zararları" birikmiştir. Bu durum, bankacılık sektörünün güvenliğini ve sağlamlığını tehlikeye sokmaktadır. Hükümet, devlet bankalarını yakın gelecekte satma niyetini açıklamıştır. 1999'daki durgunluk nedeniyle, geri ödenmeyen kredilerin toplam aktiflere oranı sektörün bütünü için 1998'de %2,7'den 1999'da %3,2'ye yükseldi. Bu oran, düşük düzeydeki özel sektör ikrazatı nedeniyle, yine de nisbeten küçüktür.

İhtiyat kurallarının ve denetim düzenlemelerinin uygulanması güçlendirilmelidir. Mali sektörde gözetim ve denetimin iyileştirilmesinin önemi, Aralık 1999'da Mevduat ve Tasarruf Sigorta Fonu'na devredilen sekiz bankanın büyük zararlarıyla görülmüştür. Bu bankaları tasfiye etme veya yeniden yapılandırma konusu henüz çözülmemiştir. Ayrıca, bu mali kurumlardan bazılarının büyük grupların bir parçası olmaları, denetim ve saydamlık ile ilgili ilave problemler getirmektedir. Bu konuları ele almak için, Haziran 1999'da kabul edilen yeni bankalar yasası Aralık 1999'da değiştirildi. Başlıca iyileşmeler, Basel standartlarını karşılamak için ihtiyat kurallarında bir gelişmeyi temsil eden bağımsız Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun ihdas edilmesi ve risk limitleri konusunda AT standartlarına uymak için altı yıllık bir zaman çerçevesinin konulması ile ilgilidir. Ayrıca, bu değişiklikler arasında, muhasebe ve açıklama standartları, sermaye yeterliliği kuralları ve kur riski düzenlemesi ile ilgili iyileşmeler de vardır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Eylül 2000'de tam olarak faaliyete geçti. Kısa uygulama süresi dikkate alınır, bu değişikliklerin etkisini ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun işleyişini değerlendirmek için pek az kanıt vardır.

Türkiye, ekonomideki en acil dengesizlikleri ele alma konusunda önemli ilerleme kaydetmiştir, fakat işleyen bir piyasa ekonomisi gerçekleştirme süreci tamamlanmış değildir. Enflasyon hâlâ çok yüksek olmakla ve orta vadede sürdürülebilir kamu maliyesi için sağlam bir temel henüz kurulmamış olmakla beraber, makroekonomik istikrar düzelmektedir. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi başarılı olmuş ve tarım sektörü, sosyal güvenlik sistemi ve mali sektör reformları için önemli adımlar atılmıştır. Ancak, devlet hakimiyetinin piyasa çarpıklıklarına yol açtığı pek çok alan hâlâ vardır. Bu türden kronik eksikleri düzeltmek ve Türkiye'nin atıl büyüme potansiyelini uyandırmak için, yetkililer, enflasyonist baskıların ve kamu açıklarının azaltılması üzerinde odaklanmaya devam etmeli ve yapısal reformlara ve piyasa liberalizasyonuna yönelik taahhütlerini sürdürmelidirler.

Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma kapasitesi

Gündem 2000'de belirtildiği gibi, Türkiye'nin bu kriteri yerine getirebilmesi, ekonomik aktörlerin ileriye görebilecekleri bir ortamda karar almalarına imkan veren istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin ve bir piyasa ekonomisinin varlığına bağlıdır. Bu, ayrıca, altyapı dahil yeterli miktarda beşeri ve maddi sermayeyi gerektirir. Devlet işletmeleri yeniden yapılandırılmalı ve tüm işletmeler daha yüksek verimlilik için yatırım yapmalıdırlar. Bundan başka, işletmeler dış finansman imkanlarına ne kadar daha fazla erişebilirlerse ve yeniden yapılanma ve yenilenme konusunda ne kadar başarılı olurlarsa, adaptasyon kapasiteleri de o kadar büyük olacaktır. Genelde, bir ekonominin katılım öncesinde Birlik ile gerçekleştirdiği ekonomik entegrasyon derecesi ne kadar yüksek olursa, o ekonomi üyelik gereklerini o kadar daha rahat bir şekilde üstlenebilecektir. AB üye devletleriyle ticarete konu olan ürünlerin hem hacmi hem de çeşitliliği bunun kanıtını oluşturur.

Makroekonomik değişkenliğin ve piyasa çarpıklıklarının azaltılmasında kaydedilen ilerlemeye rağmen, yeterli bir ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik derecesi ve bu konularda iyi bir sicil henüz sağlanmış değildir. Enflasyonun düzeyi ve konsolidasyon sürecine ilişkin belirsizlik, ekonomik aktörlerin, faaliyetlerini orta vadeli bir perspektif içinde planlayabilmelerine hâlâ imkan vermemektedir. Devlet işletmeleri, idari fiyatlar ve sübvansiyonlu krediler yoluyla, devletin etkisi, yıllar boyunca piyasanın kaynak tahsis işlevini çarpıtmış olup, ekonominin Birlik içindeki rekabet baskılarına dayanma kapasitesini zorlaştıracaktır.

Türkiye'nin maddi altyapı tesislerinin kalitesi büyük farklılıklar göstermektedir. Karayolu şebekesi, özellikle kentsel yerlerde, genel olarak yeterince gelişmiştir. Demiryolu sistemi ise, büyük ölçüde çağdışı ve verimsizdir, kamu maliyesi üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Enerji şebekesiyle ilgili olarak, son yıllarda kayda değer miktarda yatırım gerçekleştirilmiştir. Halen, muhtelif petrol ve gaz boru hattı projeleri uygulanmakta ve enerji şebekesi ıslah edilmektedir.

Türkiye'nin sermaye stokunun yenilenme ihtiyacı içinde olan kısımları vardır. Ucuz emek ve kayıtdışı sektör girdilerinden yararlanan, nispeten düşük sermaye yoğunluklarına sahip teknolojiler yanında, ihracata yönelik sanayilerde modern üretim teknolojileri bulunmaktadır. Özel yatırımlar istikrarsız olmaya devam etmekte, yıllık artış oranları (1994'te) +%25 ile (1999'da) - %16 arasında dalgalanmaktadır. Toplam yatırım hacminin GSYH içindeki ortalama payı (%20) nispeten yüksektir. Ancak, konut dışı yatırımlar dikkate alındığında, durum daha az olumludur. Mali sektörün spesifik yapısı ve devlet borçlanmasının "crowding-out" etkisi nedeniyle, KOBİ'ler başta olmak üzere, büyük gruplar dışındaki özel şirketler için mali sektöre erişim son derece zor olmuştur.

Türkiye, beşeri sermayenin geliştirilmesine daha çok yatırım yapmalıdır. İşgücünün bir kısmı yüksek eğitilmiş olmasına ve modern teknolojileri tanınmasına rağmen, nüfusun büyükçe bir kesiminin eğitim düzeyi düşük olup, nispeten yüksek okumaz-yazmazlık oranları söz konusudur. Nüfusun yarıya yakını 20 yaşından daha gençtir ve temel eğitim sisteminin kaynakları, bugüne kadar, yeterli eğitim verilmesi için yetersiz kalmıştır. Özellikle tarım sektöründe, nispeten yüksek düzeyde çocuk emeği bu sorunu ağırlaştırmaktadır. OECD tahminlerine göre, 6-14 yaş grubundaki çocukların %30 kadarı, okula gitmek yerine, işgücü sürecine katılmaktadır. Okullaşma ile ilgili olarak son yıllarda bir miktar iyileşme olmuştur, fakat bu kazanımları korumak ve devam ettirmek için eğitime daha çok kaynak ayrılması gerekecektir. Genel olarak ve özelde bu yaş grubuyla ilgili olarak yetersiz bir sağlık sicili, Türk işgücünün bir başka kaygı verici özelliğidir. Düşük eğitim, yetersiz sağlık ve düşük gelir arasında, yoksulluk tuzağına benzer bir durum, sağlıklı bir sosyal kalkınmaya ve Türk ekonomisinin büyüme potansiyeline engel olacaktır.

Türk özel sektöründe, ekonominin uluslararası rekabete gittikçe daha çok açıldığı 1980'lerden beri işletme yeniden yapılanması köklü bir süreç olmuştur. Ancak, kamu sektöründe işletme yeniden yapılanması önemli bir konudur, çünkü kamu işletmelerinin pek çoğunda personel mevcudu gereğinden fazladır, sermaye stoku eskimiştir ve ayakta kalmak için devamlı devlet desteğine ihtiyaç vardır. Hükümet, GSYH'nin yüzde 8'i civarında bir özelleştirme gelirini hedefleyerek, bu işletmelerin çoğunu 2002 sonuna kadar özelleştirmeye niyetlidir. Yeniden yapılanma ve özelleştirmeye hazırlanma süreci bazı devlet işletmelerinde şimdiden başlamıştır ve kayda değer bir maliyet söz konusudur. Özelleştirme gelirleri bu maliyetin bir bölümünü karşılamak için kullanılacaktır. Bu politika, kamu kaynaklarını, sübvansiyonlar ve devlet yardımları gibi verimsiz kullanımlardan kurtaracak ve orta vadede ekonominin rekabet gücüne destek verecektir.

Dolaysız yabancı yatırımlar, GSYH'nin %0,5'inden daha küçük, ekonomik bakımdan önemsiz bir düzeydedir. Makroekonomik istikrarsızlık, büyüme oranındaki değişkenlik ve siyasal belirsizlik, bu durumun muhtemelen en önemli nedenleriydi. Özellikle enerji sektöründe özelleştirme ve uluslararası tahkim imkanını sağlamak için 1999 sonunda parlamento tarafından onaylanan anayasa değişikliği, henüz belirgin sonuçlar göstermemiştir. Prosedürleri basitleştirmek için, yakın zamanlarda, dolaysız yabancı yatırım için izin alma zorunluluğu yerine, sadece kayıt öngören bir sistem konulmuştur. 2000 yılında özelleştirme projelerinin tamamlanması, yabancı sermaye girişini önemli ölçüde arttırmalıdır.

Tarım sektörünün yeniden yapılandırılması, çözülmesi gereken bir başka orta vadeli konudur. Tarım, toplam istihdamın %40'tan fazlasını oluşturmakta, fakat GSYH'nin ancak %14'ünü üretmektedir. Ortalama işletme büyüklüğü azalmaktadır ve üretkenlik artışı uluslararası standartlara göre düşüktür. Mali destek sistemi, kamu maliyesi üzerinde ağır bir yük teşkil etmekte, fiyatları ve kaynak tahsisini çarpıtmakta ve sosyal dengesizlikleri ağırlaştırmaktadır, çünkü tarımsal mallar için yapay ölçüde yüksek fiyatlar düşük gelirli hanehalklarını daha büyük bir oranda etkilemektedir. Bugüne kadar, hükümetin yeni yaklaşımı, destekleme fiyatlarını enflasyon hedefine paralel olarak azaltmak ve tarım sektörüne yönelik sübvansiyonlu kredilere son vermek şeklinde olmuştur. Tarım sektörü reformunun hedefi, çiftçiler için doğrudan destek sistemine geçmektir. Türkiye'nin kaynak donanımı düşünülürse, bu sektörün önemli bir potansiyeli vardır. Ancak, sektörün rekabet gücünü ve sürdürülebilirliğini arttırmak için, başlatılan reform devam ettirilmeli ve derinleştirilmelidir.

Gelişmiş, sanayileşmiş bir batı kesimi ve az gelişmiş, ağırlıklı olarak kırsal nitelikte bir doğu kesimi ile, bölgesel eşitsizlikler Türkiye'de geleneksel olarak çok yüksektir. Ayrıca, bölgeler içinde, kentsel yerleşimler ve taşra arasında gelir düzeyleri ve altyapı donanımı açısından önemli farklar vardır. Bu çok büyük dengesizlikler sonucunda, doğudan batıya ve kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru güçlü göç akımları meydana gelmiştir. Bu

göçler, kentsel altyapının aşırı kullanımına ve belediye düzeyinde önemli idari darboğazlara yol açmaktadır. Artan bölgesel eşitsizlikleri düzeltmeye yönelik hükümet tedbirleri, bugüne kadar başarılı olmamıştır.

Devlet müdahalesi azalmaktadır. Hükümet, tarım sektörü reformuna başlayarak ve elektrik ve gaz sektörlerini serbestleştirerek, devlet müdahalesini azaltmak için bazı ilk adımlar atmıştır. Devlet yardımları da azaltılmaktadır. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması da doğru yönde bir adımdır. Fakat, devlet bankaları yoluyla hâlâ nüfuz icra edilebilmektedir.

AB ile ticaret bütünleşmesi nisbeten yüksektir. Türkiye'nin ticaret serbestleşmesi 1980'lerde başlamış olup, Türkiye ve AT arasında, 31 Aralık 1995'ten beri yürürlükte olan, mamul maddeler için bir gümrük birliğinin kurulmasına yol açmıştır. Gümrük birliğinin başlıca ekonomik etkisi, Türkiye'nin üçüncü ülke ithalatının AT'ye yönelmesi olmuştur. Türk işletmeleri, yeni rekabet durumuna uyum sağlamakta büyük sorunlar yaşamadılar. Halen, ticaret serbestleşmesinin hizmet sektörüne kapsayacak şekilde genişletilmesi üzerinde görüşmeler yapılmaktadır. Türkiye ve AT arasında ticaret bütünleşmesi, devamlı olarak artmış, Türkiye'nin toplam ticareti içinde %50'lik bir paya ulaşmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'nin dış ticaretinde mal yapısı iyileşmiş olup, mamul malların AT ile ticaretteki payı 1990 yılında %66'dan 1999'da neredeyse %70'e yükselmiştir. Özellikle, kilit nitelik taşıyan otomotiv ve tekstil sanayilerindeki katma değer belirgin biçimde artmıştır. AT ile sektör içi ticaretin payı nisbeten yüksektir. Bununla beraber, Türk Lirası'nın son zamanlarda gerçek değerlenmesi nedeniyle, Türk mallarının fiyat yönünden rekabet gücü azalmıştır.

Küçük ve çok küçük aile şirketleri, Türk özel sektörünün bel kemiğidir. İmalat sektöründe, bu şirketler toplam işletme sayısının %99,5'ini oluşturur, toplam işgücünün %65 kadarını istihdam eder ve katma değerinin %27,3'ünü yaratırlar. Kanıtlanmış uyum kabiliyetlerine ve esnekliklerine rağmen, bu şirketler AB standartlarını uygulamada zorluklar ile karşılaşabilirler (ayrıca bkz. *Başlık 16 – Küçük ve orta boy işletmeler*).

Türk ekonomisinin önemli kesimleri, AT ile bir gümrük birliği içinde rekabet baskısı ve piyasa güçlerine dayanabilme yeteneğine şimdiden sahiptirler. Ancak, daha dengeli sosyoekonomik ve bölgesel kalkınmayı teşvik ederken, bu durumu Türk ekonomisinin bütününe yaymak için reformlar gereklidir. Ekonomi, düzgün orta vadeli planlamaya imkan verecek yeterli bir makroekonomik istikrar derecesine henüz ulaşmamıştır. Türk beşeri ve maddi sermayesinin rekabet gücünü arttırmak ve mevcut sosyal ve bölgesel eşitsizliklerde bir azalma sağlamak için eğitim, sağlık ve altyapı farkları daraltılmalıdır. Hükümet, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler için yeterli fonlama sağlamak amacıyla, orta vadeli bir perspektif içinde, önceliklerini yeniden tarif etmelidir. Bir bütün olarak ekonomi için orta vadeli rekabet gücünü garanti etmek üzere, bankacılık, tarım ve devlet işletmeleri gibi çeşitli sektörlerde hâlâ önemli bir yeniden yapılanma gereklidir.

2.4. Genel değerlendirme

Türkiye, ekonomideki en acil dengesizlikleri ele alma konusunda önemli ilerleme kaydetmiştir, fakat işleyen bir piyasa ekonomisi gerçekleştirme süreci tamamlanmış değildir. Türk ekonomisinin önemli kesimleri, daha şimdiden, AT ile bir gümrük birliği içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma yeteneğindedir.

Türkiye, makroekonomik istikrar yönünde önemli ilerleme kaydetmiştir. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi başarılı olmuştur ve tarım sektöründe, sosyal güvenlik sisteminde ve mali sektörde reform için önemli adımlar atılmıştır.

Ancak, makroekonomik istikrar henüz sağlanmamıştır ve orta vadede sürdürülebilir kamu maliyesi için sağlam bir temel oluşturulmamıştır. Hem imalat sektöründe hem de mali sektörde, devlet hakimiyetinin piyasa çarpıklıklarına yol açtığı pek çok alan hâlâ vardır. Türk beşeri ve maddi sermayesinin rekabet gücünü arttırmak ve mevcut sosyal ve bölgesel eşitsizliklerde bir azalma sağlamak için eğitim, sağlık ve altyapı kalitesi iyileştirilmelidir.

Yetkililer, enflasyonist baskıları ve kamu açıklarını azaltma üzerinde odaklaşmaya devam etmeli ve yapısal reformlara ve piyasa liberalizasyonuna yönelik taahhütlerini sürdürmelidirler. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler için yeterli fonlama sağlamak amacıyla, orta vadeli bir perspektif içinde, önceliklerini yeniden tarif etmelidirler. Bir bütün olarak ekonomi için orta vadeli rekabet gücünü garanti etmek üzere, bankacılık, tarım ve devlet işletmeleri gibi çeşitli sektörlerde hâlâ önemli bir yeniden yapılanma gereklidir.

3. Üyelik yükümlülüklerini yerine getirme yeteneği

Giriş

Bu bölümün amacı, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini (yani, Birlik'in hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığı, *müktesebat* olarak bilinen, hukuksal ve kurumsal çerçeveyi) yerine getirme yeteneği konusunda Komisyon'un 1999 düzenli raporunu güncelleştirmektir. 1999 düzenli raporundan bu yana ilgili gelişmelerin bir değerlendirmesiyle beraber, bu bölüm, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini yerine getirme yeteneğine ve bu konuda neler yapılması gerektiğine ilişkin genel bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir. Bu bölüm, yirmi dokuz müktesebat başlığını içeren listeyi izlemek üzere planlanmıştır ve Türkiye'nin, çeşitli yönleriyle, müktesabata uygulamaya yönelik idari kapasitesine ilişkin bir değerlendirmeyi de içine almaktadır (daha önceki düzenli raporlarda bu konu ayrı bir bölümde ele alınmıştı).

Aralık 1995'te Madrid şehrinde toplanan Avrupa Birliği Konseyi, aday ülkelerin, özellikle idari yapılarının intibakı yoluyla, kademeli ve uyumlu bir biçimde entegrasyonları için gerekli koşulları yaratma ihtiyacına atıf yapıyordu. Bu konuyu ele alarak, Gündem 2000'de Komisyon, Topluluk mevzuatını ulusal mevzuata etkili bir şekilde aktarmanın önemini ve, uygun idari ve adli yapılar yoluyla, bunu gerçek yaşamda düzgün biçimde uygulamanın daha da büyük önemini vurguluyordu. Bu husus, gelecek üyelik için vazgeçilmez olan karşılıklı güvenin yaratılmasında temel bir önkoşuldur.

Haziran 2000'de Feira şehrinde toplanan AB Konseyi, aday ülkelerin müktesabata etkin biçimde uygulama ve icra etme kapasitelerinin önemini hatırlattı ve bunun için, aday ülkeler tarafından, idari ve adli yapılarının güçlendirilmesine yönelik önemli çabalar sarf edilmesi gerektiğini ekledi. Feira AB Konseyi, bu konudaki bulgularını Konsey'e bildirmesi için Komisyon'a çağrıda bulundu. Türkiye'nin idari kapasitesi hakkında 1999 düzenli raporunda sunulan değerlendirmeyi geliştiren bu rapor, çeşitli yönleriyle müktesabata uygulamak için gereken temel idari yapılar üzerinde odaklanarak daha fazla derinlik ve ayrıntı getirmeyi hedeflemektedir.

1999 düzenli raporunda, Komisyon aşağıdaki sonuca varıyordu:

“Türkiye, uyum konusunda en fazla ilerlemeyi, Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarda ve, daha az bir ölçüde, Avrupa stratejisi kapsamındaki alanlarda yapmaya devam etmektedir. Genel olarak, malların serbest dolaşımıyla ilgili durum tatmin edicidir ve Türkiye, henüz bir çerçeve yasayı kabul etmemiş olsa da, Avrupa standartlarının benimsenmesinde yüksek bir düzeye erişmiştir. Gümrük alanında yüksek derecedeki uyuma rağmen, hâlâ yeni bir gümrük kanununa ihtiyaç vardır. Tekstil ürünleri için ortak bir hariçte işleme sisteminin kurulması yoluyla geçen yıl içinde Gümrük Birliği daha da geliştirildi. Telif hakları alanında acil ilerleme ihtiyacı vardır. Sermaye hareketleri alanında son zamanlarda kaydedilmiş ilerleme olmasa da, genel durum iyidir ve yeni bir bankacılık yasasının kabul edilmesi daha fazla uyumlulaşma getirmiştir.

Rekabet konusunda, TEKEL'in işleyişi Komisyon açısından kaygı verici olmaya devam etmekle beraber, anti-tröst alanında ilerleme olmuştur. Türkiye, devlet yardımı programlarını Komisyon'a bildirmiştir ve bunlar halen incelenmektedir. Tarımda hâlâ yüksek düzeylerde destek ve koruma vardır ve son Rapor'dan bu yana mevzuatın uyumu konusunda ilerleme olmamıştır.

Gümrük Birliği bağlamında müktesabata uygulamaya yönelik idari kapasite çok tatminkâr olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye, idari yapılarını daha da modernleştirmeli ve personel eğitimini arttırmalıdır.”

3.1. Müktesebat başlıkları

Belirtildiği gibi, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini yerine getirme yeteneğine ilişkin olarak aşağıda sunulan değerlendirme, müktesabatın yirmi dokuz başlığını içeren listeye uygun biçimde planlanmıştır. Dolayısıyla, bu bölüm, iç pazarın köşetaşları olan “dört özgürlük” ile ilgili ilerlemenin bir değerlendirmesi ile başlamakta ve, çeşitli yönleriyle müktesabata kapsamak üzere, başlıkların her birinde kaydedilen ilerlemeye ilişkin sistematik bir incelemeyle devam etmektedir: sektörel politikalar, ekonomik ve mali işler, ekonomik ve sosyal kaynaşma, yenilik, yaşam kalitesi ve çevre, adalet ve içişleri, dış politikalar ve mali sorunlar.

Başlık 1: Malların serbest dolaşımı

Son Düzenli Rapor'dan bu yana, ilgili Türk makamlarına göre, 1200 civarında **standart** kabul edilmiştir. Gümrük Birliği, 2000 yılı sonuna kadar Türk teknik mevzuatının uyumlu hale getirilmesini öngörmektedir. Halen, Türkiye Standartları'nın %80'i CEN standartlarına, %80'i CENELEC standartlarına uygundur.

Uygunluk değerlendirme alanında, rapor edilebilecek herhangi bir gelişme yoktur.

Akreditasyon alanında, Türk Akreditasyon Konseyi'nin (TÜRKAK) Kuruluşu ve Görevleri üzerine yeni bir yasa 4 Kasım 1999 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu yasa, laboratuvar hizmetleri, belgelendirme ve muayene işlemlerini yürütmek üzere yerli ve yabancı kuruluşlara akreditasyon verilmesinde TÜRKAK'ı yetkili kılmaktadır. Genel Sekreter ve diğer görevliler, 15 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleşen Türk Akreditasyon Konseyi Genel Kurulu'nun ilk toplantısında tayin edildiler. Toplam personel sayısı 60'tır. Türkiye, bir geçici teknik personel havuzundan yararlanmaya niyetlidir.

Sektörlere özgü mevzuat ile ilgili olarak, son Düzenli Rapor'dan bu yana, Kasım 1999 ve Nisan 2000 arasında altı yönergenin aktarılmış olduğu motorlu araçlar alanında ilerleme not edilebilir.

Daha önceki Düzenli Rapor'da vurgulanmış olduğu gibi, aşağıdaki alanlarda ilerleme kaydedilmemiştir: farmasötik, kimyasal ve homeopatik ilaçlara ait yönergelerin aktarılması, fiyatlama usulleri, immünolojik tıbbi ürünler, insan kanından elde edilen ürünler, dağıtım, sınıflama, etikleme, kozmetik ürünlere ilişkin yönergelerin kabul edilmesi.

Uyumlaştırılmamış alanlar ve kamu alımları konusunda, rapor edilebilecek herhangi bir gelişme yoktur.

Kamu alımları konusunda, Maliye Bakanlığı yeni mevzuat hazırlamaktadır. Mevcut kamu alımları sistemi, daha saydam hale getirilmeli ve bu konuda hesap verme sorumluluğu artırılmalıdır.

Genel değerlendirme

Uygunluk değerlendirme ile ilgili olarak, ilerlemenin yasal uyuma paralel olmasını sağlamak için mevcut uygunluk değerlendirme sistemini geliştirme gereği vardır. Ele alınması gereken problemler, AT'deki mevcut uygunluk değerlendirme yapıları hakkında bilgi yetersizliği ve gereğince eğitilmiş teknik personel eksikliği ile ilgilidir.

Piyasa gözetimi alanında, şimdiki çabalar, ilgili personelin eğitilmesi ve ilgili kurumların donanım kapasitesinin iyileştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Yatay ve prosedürel konular ile ilgili olarak, bazı sektörlerde (ürüne özgü yaklaşım temelinde) müktesebat ile uyum şimdiden sağlanmıştır. Ancak, Türkiye, ürünler üzerine teknik mevzuatın hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin çerçeve yasanın kabul edilmesi sürecini henüz tamamlamamıştır. Bu yasanın amacı, Avrupa Topluluğu ile uyumu kolaylaştıracak mevzuat için hukuki dayanağı oluşturmak ve Avrupa standardizasyon sisteminin Türkiye'de uygulanması için gerekli temel ilkeleri koymaktır.

Çerçeve yasanın kabul edilmesindeki gecikmeler, halen hazırlanmış olan ve spesifik konuları (CE uygunluk işareti; uygunluk değerlendirme organları ve bilgi verilecek organlar; piyasa gözetimi; Türkiye ve AT arasında bildirim prosedürleri; serbest dolaşım ilkesinden sapan ulusal düzenlemeler konusunda bilgi alışverişi) kapsayan beş uygulama yönetmeliğinin planlanan kabulü açısından olumsuz sonuçlar vermiştir. Bu durum, ayrı *Yeni Yaklaşım* yönergelerinin kabul edilmesini de geciktirmiştir.

Bu sahadaki müktesebatın benimsenmesine yönelik gerekli ilerlemeyi yapmak için, ürünler hakkında teknik mevzuatı içeren çerçeve yasanın hızla kabul edilmesi ve uygulanması önemlidir.

Sektörlere özgü mevzuat ile ilgili olarak, kişisel koruma ekipmanları, rekreasyon amaçlı tekneler, makineler, düşük voltaj, elektromanyetik uyum, asansörler, sivil patlayıcılar, gaz cihazları, basınçlı kaplar, tıbbi aletler ve oyuncaklar üzerine yönergeleri aktaran, yeni yaklaşım çerçevesinde hazırlanmış yönetmelikler henüz kabul edilmemiştir.

Ayrıca Türkiye, motorlu araçlar, inşaat tesisatı ve teçhizatı, ölçüm cihazları, tekstil ürünleri, tıbbi ürünler ve kristal cam dahil bazı sektörlerde AT mevzuatını aktarmak için mevzuat hazırlamaktadır. Ancak, bu alanlarda daha çok ilerleme yapılmalıdır.

Gıda katkı maddeleri konusu başta olmak üzere, gıda müktesebatının aktarımı daha yeni başlamıştır ve aktarım yöntemi dikkatle değerlendirilmelidir. Aktarılan müktesebatın uygulanması ve icrası, gıda endüstrisini AB gereklerini büyük ölçüde karşılayacak şekilde reformdan geçirme gerekliliği nedeniyle önemli bir görev teşkil etmektedir.

AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 2/97 sayılı kararıyla tespit edildiği gibi, teknik uyumun 31 Aralık 2000 tarihine kadar tamamlanması gerektiği de dikkate alınır, ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin AT mevzuatının uygulanması sınırlı kalmıştır. Avrupa standartlarının kabul edilme oranı genel olarak tatmin edicidir, fakat büyük ölçüde ilave ilerleme sağlanması gereklidir. Muhtelif durumlarda, standardizasyon konuları ticarete engellere yol açmıştır. Dolayısıyla, standartların daha fazla uyumu hâlâ gereklidir.

İdari ve adli kapasite ile ilgili olarak, Türk standartlarının AT normlarıyla uyumlu hale getirilmesinden Türk Standartlar Enstitüsü (TSE) sorumludur. Bununla beraber, TSE kuralları ve uygulamaları, bazen, AT ve uluslararası standartlardan ayrılmakta, böylece önemli maliyetlere ve uzun gecikmelere yol açmaktadır. Bu sorun, TSE'nin özellikle test işlemleri konusunda çalışmalarını gerçekleştirmek için yeterli kapasiteye sahip olmaması yanında, mevcut standartların doğru biçimde uygulanmamasının sonucudur. Elektrik ve elektromekanik cihazlar alanında ve ayrıca fayans ve seramik gibi ürünlerle ilgili olarak, teknik yönetmelikler konusunda önemli sorunlar vardır. TSE, hem CEN'e hem de CENELEC'e tam üye olmak için başvurmuştur. Tam üyelik 2001 yılında gerçekleşebilir. TSE, 1214 tam gün personel istihdam etmektedir. 4500 kadar uzman da TSE'nin çalışmalarına katılır.

Gıda sektörleri için sorumluluk Tarım Bakanlığı'na aittir. Gıda maddeleri müktesebatının aktarılması ve uygulanmasına diğer yetkili Bakanlıklar da katılmalıdır.

Kamu alımları konusunda, kamu harcamalarının yönetimi, mali kontrolü ve düzenlenmesinden Maliye Bakanlığı sorumludur. Bakanlık, kamu ihale makamları ile müteahhitler arasındaki bütün sözleşmelerin uygunluğunu değerlendiren bir onay damgası verir. Kamu ihale prosedürlerinin uygunluğunu teyit etmekten sorumlu bir makam yoktur, fakat bu konuda olağan mahkemeler yetkilidir.

Başlık 2: Kişilerin serbest dolaşımı

Mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması alanında ilerleme olmamıştır. Türkiye'de kendilerine denklik belgesi verilen Avrupa diplomaları ve mesleki niteliklerinin taşıyıcıları, çok sayıda mesleğe giriş imkanına hâlâ sahip değildirler. **Vatandaş hakları** konusunda rapor edilebilecek herhangi bir ilerleme yoktur.

İşçilerin serbest dolaşımı alanında rapor edilecek herhangi bir gelişme de yoktur.

Genel değerlendirme

Vatandaş hakları yanında mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması alanında, 1999'dan bu yana ilerleme kaydedilmemiştir. İşçilerin serbest dolaşımı konusu, karşılıklı istişareler yoluyla ele alınmalıdır.

Başlık 3: Hizmet sunma özgürlüğü

Hizmetlerin, özellikle **mali olmayan hizmetlerin** serbestleştirilmesi alanında pek az ilerleme kaydedilmiştir. Halen, mali olmayan hizmetler arz edilmesi müktesebat ile uyumlu değildir ve mali olmayan hizmetler sunma özgürlüğüne ilişkin çok sayıda kısıtlamalar ve ulusal tercihler Türkiye'de hâlâ mevcuttur. Bunlar kaldırılmalıdır. Ancak, önceki Düzenli Rapor'dan bu yana, Gümrük Birliği'nin hizmetlere ve kamu alımlarına teşmil edilmesine yönelik müzakereler başlamıştır (Ekim ayında); bunun yapılması, Türkiye'nin AT müktesebatıyla uyumu kolaylaştıracaktır. **Mali hizmetler** ile ilgili olarak, Türk *bankacılık sektörü*, Haziran 1999 tarihli Bankalar Yasası ile tesis edilen yeni mevzuat çerçevesine intibak etmektedir. Başka hususlar yanında, tasarrufların ve mevduatın garanti kapsamındaki bölümü, AT standartlarına uygun olacak şekilde, 2000 yılı sonuna kadar %100'den aşağıya çekilmektedir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, daha önce Hazine ve Merkez Bankası tarafından yürütülen görevleri üstlenerek, tam olarak faaliyete geçmiştir. Bu sistem, siyasal güçlerden yeterli bağımsızlık sağlamaktadır.

Sigorta ve diğer mali hizmetler sahasında, önceki düzenli rapordan bu yana müktesebat ile uyumlulaşma yönünde büyük bir ilerleme olduğu söylenemez.

Yatırım hizmetlerini ve menkul kıymet piyasalarını düzenleyen Sermaye Piyasası Kanunu, azınlık hissedarların haklarının korunmasını ve bir yatırımcı koruma fonunu devreye sokarak, Aralık 1999'da tadil edilmiştir.

Genel değerlendirme

Mali olmayan hizmetler sunulması ile ilgili olarak, yabancı ülkelerin uyrukları, yatırım yapmak veya ticari faaliyetlerde bulunmak için, Türkiye'de yerleşik bir Türk vatandaşıyla birlikte bir anonim şirket veya bir limited şirket kurmak zorundadırlar. Ayrıca, ülkede yerleşik yabancılar, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden bir izin ve/veya bir teşvik belgesi almakla yükümlüdürler. Taşınmaz mal/tarımsal arazi edinme konusu dikkatle incelenmelidir.

Serbestleşme ve müktesebat ile uyumlulaşma, **mali hizmetler** alanında en ileri düzeydedir. *Sigorta* ile ilgili olarak, sigorta hizmetleri sunma özgürlüğü Türkiye'de henüz tam değildir çünkü bu hizmetlerin sunulması üzerinde spesifik kısıtlamalar vardır. *Sigorta piyasası*, Hazine Müsteşarlığı (HM) Sigorta Genel Müdürlüğü'nün ve Ekonomik İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı'na bağlı olan HM bünyesindeki Sigorta Denetleme Kurulu'nun (SDK) yetkisi altındadır. Dolayısıyla, bu organların bağımsız oldukları söylenemez.

SDK, işlemlerde herhangi bir düzensizlik tespit ederse şirketlerde özel teftişler yapabilir ve şirketleri yılda bir defa teftiş etmekle görevlidir.

Yatırım hizmetleri ve menkul kıymetler piyasası sahasında, 1989'dan beri, yabancıların işlemleri üzerinde ve yabancılar tarafından portföy yatırımlarına konu olan fonların yurt dışına geri gönderilmesi üzerinde herhangi bir kısıtlama olmamıştır. Ayrıca, 1999'dan beri, yerleşik olmayan araçlar, Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) gözetimi altında, Türkiye'de faaliyet gösterebilmektedirler.

Sermaye Piyasası Kurulu, *yatırım hizmetlerini ve menkul kıymet piyasasını* izleyen yetkili organdır. Özerk olan bu kurul, işlemlerden %0,25 oranında alınan bir ücret yoluyla kendini finanse eder ve 366 kişiden oluşan bir kadroya sahiptir. Bağımsız denetimler yapabilir ve bu denetimler sonucunda, lisansların askıya alınması dahil, idari veya mali yaptırımlar uygulayabilir. Uluslararası Menkul Kıymet Komisyonları Örgütü'nün ilkeleri ve AT standartları temelinde çalışır.

Başlık 4: Sermayenin serbest dolaşımı

1999 yılına ait Düzenli Rapor'da, sermaye hareketleri rejiminin uzun bir süre boyunca tedricen serbestleşmesi sonucunda, Türk mevzuatının müktesebat ile uyum derecesinin bir hayli ilerlemiş olduğu belirtiliyordu. Ancak, o zamandan beri büyük bir ilerleme olmamıştır.

Kara para aklanması üzerine yönergeler, Ağustos 1999'dan beri yürürlükte olan 4422 sayılı yasa yoluyla Türk hukuk sistemine aktarılmıştır. Türkiye şimdi bu mevzuatı düzgün biçimde uygulamalı ve icra etmelidir. Ciddi sorunlar devam etmektedir.

Rapor edilebilecek başka gelişmeler yoktur.

Genel değerlendirme

Sermaye hareketleri konusundaki OECD kuralları kapsamındaki yükümlülükleri nedeniyle, Türkiye'nin rejimi bazı alanlarda büyük ölçüde serbesttir. Ancak, müktesebat ile uyum sağlamak için, serbestleşme bütün işlemlere yaygınlaştırılmalı ve izin prosedürleri kaldırılmalıdır.

Madencilik, enerji, bankacılık, TV ve radyo şirketleri ve yayıncılık gibi bazı sektörlerde yabancı yatırımlara ilişkin kısıtlamalar hâlâ mevcuttur. Ayrıca, ulaştırma sektöründe (denizcilik, havacılık) ve yabancı iştirakinin

belirli tavanları geçemediği limanlarda yabancı yatırımlar üzerinde kısıtlamalar vardır. Gayri menkul alanındaki yabancı yatırımlar ile ilgili kısıtlamalar da bulunmaktadır.

Türk borsasında kote edilmek isteyen yabancı şirketler ve onların ilk halka arzları için bazı şartlar aranmaktadır. Sigorta şirketlerinin yedekleri, yabancı varlıklara yatırılmaz.

Ödeme altyapısı ile ilgili olarak, bir gerçek zamanlı brüt tasfiye (RTGS) sistemi Türkiye’de mevcuttur. Ancak, mevzuatı bu alandaki AT müktesebatıyla uyumlu hale getirmek için ilave çabalar gereklidir. 5 milyon ABD dolarından daha küçük fonların yurt dışına transfer edilmesi serbesttir. Daha yüksek miktarlar için, Hazine Müsteşarlığı’nın izni gereklidir.

Merkez Bankası, gerçek zamanlı EURO işlemleri için Avrupa Merkez Bankası’nın TARGET sistemine bağlıdır. Sermaye hareketini etkin biçimde sağlamak için idari kapasite yükseltilmelidir. Bu konuda, bankacılık sektörü reformlarının tamamlanması ve uygulanması çok gereklidir.

Yabancı yatırımcılar için büyük bir sorun, kamu yönetimiyle ihtilafları çözecek bağımsız bir organın yokluğudur. Anayasa, bu amaçla tahkim imkanı sağlamak için değiştirilmiştir, fakat uygulama iyileştirilmelidir.

Başlık 5: Şirketler hukuku

Şirketler hukuku sahasında uyumlulaşma ile ilgili olarak rapor edilebilecek herhangi bir ilerleme yoktur.

Türkiye, Şubat 2000’de yürürlüğe giren, **fikri mülkiyet haklarının** korunmasına ilişkin 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nu kabul etmiştir. Bu yeni kanun, marka sahteciliğine ve telif hakkı korsanlığına karşı mücadele etmeyi amaçlıyor.

Entegre devrelerin topografilerini koruma kanunu 2000 yılı sonuna kadar yürürlüğe girmelidir.

Genel değerlendirme

1995’ten beri, Türkiye kendi mevzuatını müktesebat ile uyum için büyük çabalar sarfetmiştir ve, ilke olarak, yasal çerçevenin önemli bölümlerini şimdiden yerleştirmiştir. Bu süreç devam ettirilmelidir. İdari mekanizmanın tamamlanması hâlâ gereklidir. Başka hususlar yanında, korsanlığa karşı mücadele etmek için Türkiye’de tutarlı bir SMH (sınai mülkiyet hakları) icra sistemi kurulması azami önemdedir. Hudut icra mevzuatı kabul edilmesi ivedi bir konudur. Bunu, polis memurları, yargıçlar ve savcılar için yeterli eğitim izlemelidir. Yeni bir Türk ticaret kanunu hazırlamak üzere Adalet Bakanlığı gözetiminde bir özel komisyon kurulmuştur. Bütün ilgili AT şirket yönergeleri ve mevzuatı bu süreçte dikkate alınacaktır. AT ve Türk mevzuatı arasında başlıca farklılıklar, tek üyeli şirketlere, birleşme hükümlerine, muhasebe ve denetim mevzuatına ilişkindir.

Fikri Mülkiyet hakları ile ilgili olarak, halen TBMM’de görüşülmekte olan bir yasa tasarısı, Türk mevzuatını, ilgili Konsey yönergelerine ve ayrıca Bern ve Roma sözleşmelerine uygun hale getirmeyi hedeflemekte ve ihtisas mahkemeleri kurulmasını öngörmektedir.

FMH’lerin icrası, geniş yetkilere sahip bir uzman enstitü kurmayı planlayan Kültür Bakanlığı’nın sorumluluğu altındadır. Ancak, şimdiki halde kapasitenin geliştirilmesi gereklidir.

Türkiye, WIPO Telif Hakları Sözleşmesine ve WIPO Performans ve Fonogram Sözleşmesine üye değildir, fakat yukarıda belirtilen yasa tasarısında gerekli düzenlemeler öngörülmektedir.

Görsel-işitsel malzemelerde korsanlık Türkiye’de ciddi bir sorundur. İlgili mevzuatın onaylanması ve icrasının güçlendirilmesi önemli önceliklerdir.

Sınai Mülkiyet haklarına ilişkin konular, ve özellikle Lahey Sınai Haklar Anlaşması’nın uygulanması, tam olarak bağımsız bir organ olmayıp Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı olan Türk Patent Enstitüsü tarafından yönetilmektedir.

Türkiye, Avrupa Patent Örgütü’ne katılmaya niyetlidir.

Şirketler, ticaret odaları bünyesinde bulunan yerel ticaret sicilleri (ülke çapında 235 adet) tarafından tescil edilmektedir. 1999 yılında tescil edilen anonim şirketlerin ve limited şirketlerin toplam sayıları, sırasıyla, 79.034 ve 389.941 olmuştur.

Başlık 6: Rekabet politikası

Türkiye, önceki Düzenli Rapor'dan bu yana, **anti-tröst politikası** alanındaki mevzuat çerçevesini, Topluluk müktesebatına ve Gümrük Birliği anlaşması yükümlülüklerine uygunluk sağlamak için daha da uyumlaştırmıştır. Türkiye, özellikle grup muafiyeti düzenlemeleri alanında, önemli ölçüde tali mevzuat kabul etmiştir. Ancak, dikey kısıtlamalar için grup muafiyetleri üzerine ve yatay işbirliği anlaşmaları için grup muafiyetleri üzerine Topluluk'un yeni politikaları dikkate alındığında, daha fazla uyum hâlâ gereklidir.

Rekabetin Korunması Kanunu 1994 yılında kabul edildi. İhlaller için verilecek cezalarda artış yapılması için 1999 yılında tadil edildi. Bu kanun, büyük ölçüde, Topluluk anti-tröst kurallarının temel ilkelerine uygun olarak şekillendirilmiştir.

Devlet yardımlarının kontrolü alanında ilerleme bir hayli sınırlı görünmektedir. Gelecekte ilerleme kaydetmenin önkoşulu, Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde devlet yardımı kurallarının etkin biçimde uygulanmasını ve icra edilmesini sağlayacak bir kontrol makamının kurulmasıdır.

Tekellerin uyumu ile ilgili olarak önemli güçlükler yaşanmıştır. Özellikle, devlet alkol ve tütün tekelinin (TEKEL) uyumu açısından bu yıl içinde herhangi bir ilerleme olmaması üzücüdür. Gümrük Birliği anlaşmasında öngörülen uyum için geçiş dönemi, bu konuyu çözmeye yönelik muhtelif Topluluk girişimlerine rağmen, herhangi bir iyileşme olmaksızın, 1 Ocak 1998 tarihinde sona ermiştir. Türk tarafından alınan uyum önerileri, konuyu çözmekten uzaktır ve meşru gerekçelere istinat ettirilmemiştir.

Türk Rekabet Kurulu 1997'de faaliyete geçti. Çalışmalarına başlamasından bu yana, Türk Rekabet Kurulu bazı tebliğler kabul etmiş ve yayımlamıştır. Bunlardan en önemli olanlar:

- Rekabet Kurulu'ndan izin alınması gereken birleşme ve devralmalar hakkında tebliğ;
- Anlaşmaların, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliği kararlarının Kanununun 10uncu maddesine göre bildirimlerinin usul ve esasları hakkında tebliğ;
- Tek elden dağıtım anlaşmalarına ilişkin grup muafiyeti tebliği;
- Tek elden satın alma anlaşmalarına ilişkin grup muafiyeti tebliği;
- Motorlu araçlarla ilgili dağıtım ve servis anlaşmalarına ilişkin grup muafiyeti tebliği;
- Franchising anlaşmalarına ilişkin grup muafiyeti tebliği.

Genel değerlendirme

Anti-tröst hükümlerinin uygulanması tatmin edici görünmekte olup, Rekabet Kurulu'nun faaliyete geçmesinden bu yana önemli sayıda olay çözüme bağlanmıştır.

Devlet yardımları ile ilgili olarak, Türkiye, ülkenin bir bölgesel yardım haritasının tanımlanması üzerine bir araştırmanın geçici sonuçlarını Komisyon'a iletmiştir. Ülkede azami yardım yoğunluklarının farklılaştırılmasına imkan vermek üzere haritaya son şeklini verirken Topluluk kriterleri ve yönteminin izlenmesini sağlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Türkiye, devlet yardımı verilmesine ilişkin politikaların bazı bölümleri hakkında bilgi vermiştir. Komisyon ile beraber, ilgili Türk Bakanlıkları, mevcut ilgili yasaların bir listesini çıkarma sürecindedirler. Bu temelde, Topluluk müktesebatına uygunluk konusunda özlü bir değerlendirme başlayabilir.

Verilen yardımların Topluluk müktesebatına uygunluğunu sistematik olarak inceleyerek devlet yardımlarının kontrol edilmesinden sorumlu tek bir makam yoktur. Bu kontroller, Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı gibi farklı resmi kurumların sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla, devlet yardımlarının kontrolünden sorumlu bir organın yokluğunda, bu politika alanında herhangi bir icra geleneği henüz oluşturulmuş değildir.

Topluluk'un devlet yardımları konusundaki araştırmasının yöntemini ve sunuşunu izleyerek mevcut devlet yardımlarının bir envanterinin oluşturulması ve düzenli yıllık raporlama yoluyla saydamlığın artırılmasına ve genel devlet yardımı sistemine özel dikkat gösterilmelidir.

Topluluk müktesebatı karşısında Türkiye'nin durumu hakkında analitik incelemenin hazırlanmasında, ticari devlet tekellerinin ve özel haklara sahip şirketlerin bir envanterini çıkarmak gerekecektir.

Rekabet Kurulu ile, Türkiye, işletmeler için kuralların etkin uygulanmasına imkan verecek gerekli idari yapılarla beraber işlevsel açıdan bağımsız bir kurum tesis etmiştir, fakat devlet yardımları konusunda Kurul yetki sahibi değildir. Rekabet Kurulu 309 kişiden oluşan bir kadroya sahiptir.

Rekabet Kurulu'nun, tekel uyum sürecinde yeterince yer alıp almadığı ve kamu işletmeleri, devlet tekelleri ve özel haklara sahip şirketler ile ilgili olarak uygun yetkilere sahip olup olmadığı incelenmelidir.

Başlık 7: Tarım

Tarım sektörü, Türk ekonomisinde önemli bir rol oynar (*daha fazla ayrıntı için, bkz. Kısım B.2.2*). Tarımda çalışan (tam gün ve yarım gün) insanların sayısı 9,7 milyon civarındadır (toplam işgücünün %41 kadarı). Türkiye'nin GSYH'sinde tarımın payı %14,3'tür.¹⁵ Tarla bitkileri sektörü, Türkiye'de tarımsal üretimin dörtte üçünden çoğunu oluşturur. Türkiye'de en önemli ürünler tahıllardır (1998 yılında 21 milyon tonluk bir rekoltyle buğday başta olmak üzere). Tahılları, değişik türlerde meyve ve sebzeler takip eder. 1999 yılında, Türkiye'den AT ithalatı 1.993 milyon Euro oldu. AT, Türkiye'ye toplam 805 milyon Euro değerinde ihracat yaptı. Türkiye lehine ticaret fazlası 1999 yılında 1.189 milyon Euro tutarındaydı.¹⁶

Tarımda kişi başına GSYH nisbeten düşüktür (1998'de 3.935 Euro). Yüksek faiz ve enflasyon düzeyleri, parçalanmış ve küçük işletmeler gibi önemli yapısal eksikler, tabandaki çiftçi örgütlerinin yeterli olmayışı, yetersiz pazarlama imkanları ve etkin olmayan açık piyasa fiyat oluşumu, tarımsal büyümeyi kısıtlamaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de tarımsal üretkenlik son 10 yıldır sürekli olarak azalmaktadır. Türkiye, bugün gıda üretiminde kendine yeterli değildir. Ortalama çiftlik büyüklüğü 6 hektar civarındadır. Fındık ve, daha az bir ölçüde, üzüm, narenciye, tütün ve pamuk en büyük ihraç ürünleridir. Tahıllar (esas olarak buğday ve, daha az bir ölçüde, mısır ve pirinç) başlıca ithal ürünleridir. Yabancı uyruklular arazi satın alamaz fakat ortak girişimler kurabilirler.

Türk hükümeti, tarımsal kalkınmada önemli bir rol oynamıştır. Kamu iktisadi teşebbüsleri ve tarım satış kooperatifleri birlikleri başta olmak üzere, devlete ait ve devletçe yönlendirilen çok sayıdaki müdahale kurumları da, tarımsal politikaların uygulanmasında yer almaktadır.

Destekleme politikalarının ana hedefi, üretim artışları sağlamaktır. Farklı araçlar uygulanır: müdahale alımları yoluyla piyasa fiyat desteği (pamuk, buğday, şeker pancarı, ayçiçeği ve tütün); tarımsal girdilerin sübvansiyonu (yapay gübre desteği; tohum desteği; çevreye zarar vermeyen tarımsal kimyevi maddeler için destek; sulama desteği; elektrik enerjisi desteği; ve, Mart 2000'e kadar, kredi sübvansiyonları), kota sistemleri ve sınırda tarife koruması. Canlı hayvan sektöründe, sınır tedbirleri başlıca fiyat desteği mekanizmasıdır (örneğin et ürünleri için %235). Gıda fiyatları, yüksek ithalat tarifeleri nedeniyle nisbeten yüksektir.

Çiftlik sübvansiyonları yılda 4 milyar Euro (GSYH'nin %2.5'i) düzeyindedir. Bu büyük rakam, hükümeti, bir reform politikası geliştirmeye sevk etmiştir. IMF standby anlaşması (anti-enflasyon programı) çerçevesinde, Türk hükümeti aşağıdaki taahhütlere girmiştir:

- Mevcut destek politikalarını kademeli olarak kaldırmak ve, onların yerine, yoksul çiftçilere yönelik bir doğrudan gelir desteği sistemi getirmek;
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine (TSKB) tam özerklik vermek;
- Girdi sübvansiyonlarını kaldırmak (kredi ve gübre sübvansiyonlarını kademeli olarak kaldırmak);
- Tarımsal gıda sektöründeki kamu iktisadi teşebbüslerinden bazılarını özelleştirmek.

¹⁵ Bütün tarımsal istatistikler için kaynak, aksi belirtilmedikçe, EUROSTAT'tır.

¹⁶ Kaynak: Uruguay Raundu Anlaşması'nın tarımsal ürünler tanımı, rakamlar EUROSTAT COMEXT'ten alınmıştır (ürünlerin tanımı için bkz. Avrupa Birliği'nde Tarım – istatistik ve ekonomik bilgiler 1999 s.36).

Çiftçiler, fındık, çay, şeker pancarı ve tütün yerine alternatif ürünler yetiştirmeye teşvik edilmektedir (ürün ikame programı). Bu konuda, söz konusu ürünlerdeki üretim fazlasını azaltmak için dört farklı bölgede dört farklı pilot proje hazırlanmaktadır. Amaç, tütün alanlarını 80.000 hektar, şeker pancarı alanlarını 100.000 hektar ve fındık alanlarını 100.000 hektar azaltmaktır. Daha az kazançlı ürünlere geçilmesinden dolayı gelirden meydana gelecek düşme için telafi edici ödemeler verilmektedir. Toplam fonlar, yaklaşık 540 milyon Euro tutarındadır. Bu pilot projelerin değerlendirilmesini müteakip, bu politikanın ülke çapında uygulanıp uygulanmayacağına karar verilecektir. Gıda güvenliğini arttırmak için, canlı hayvan sektörünün ıslah edilmesine yönelik destek öngörülmektedir.

Türk hükümeti, Türk tarım politikasının 1998'deki şekliyle OTP'ye uygun hale getirilmesi için faaliyetlere girişmiştir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8. maddesi, Türk mevzuatında ticaretin önündeki teknik engellerin 5 yıl içinde kaldırılmasını öngörmektedir. Uyum durumunun bir envanteri çıkarılmıştır. Teknik komiteler kurulmuş ve bu komiteler, OTP'nin farklı bileşenlerini inceleyip, AT ve Türk politikaları arasında uyum ihtiyaçlarını belirleyen bir karşılaştırma tablosu hazırlamışlardır. Bu çalışmanın daha fazla değerlendirilmesi gerekir. Bu husus, özellikle, Türkiye için Avrupa stratejisinin uygulanması çerçevesinde Avrupa Komisyonu'na iletilmiş olan, tarla bitkileri ve meyve ve sebzelere ilişkin belgeleri ilgilendirmektedir.

Ortak Piyasa Organizasyonları

Bu konuda, Tarım Satış Birlikleri ve Kooperatiflerini (TSKB) serbestleştirmeye yönelik yasanın Haziran ayında kabul edilmesi önemlidir. Bu yasa, bütün imtiyazları ve TSKB'lerin işleyişinde devletin rolünü kaldırmakta ve gerçek özel kooperatiflerde daha ileri yeniden yapılanma için bir çerçeve kurmaktadır.

Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma ile ilgili olarak, ülkenin en kapsamlı bölgesel projelerinden bir tanesi, GAP/Güneydoğu Anadolu projesidir. Bu projede, esas olarak sulama yoluyla, tarımın ıslah edilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Projenin amacı, çiftçilerin gelirini arttırmaktır.

Hayvan ve Bitki Sağlığı Mevzuatı

Hayvan sağlığı sektöründe, Türkiye'de toplam olarak 26 adet bildirilmesi gereken hastalık vardır. Bunlar içinde en önemli olanlar, şap hastalığı, sığır vebası, koyun/keçi çiçeği ve bruselladır. Hastalığı kontrol etmek için, aşılama, karantina, hayvan hareketlerinin kontrolü, gözetim ve izleme uygulanmaktadır. Sığır vebası için, bir yok etme politikası uygulanmaktadır. Durumun ciddiyetini göz önüne alarak, Komisyon, şap hastalığına karşı savaşmak için Eylül ayında Türkiye'ye acil yardım (1,3 milyon aşı) gönderdi. Komisyon, şap hastalığının kontrol altına alınması ve yok edilmesine yönelik bir ulusal programı da mali yönden desteklemektedir.

Türkiye'nin elindeki başlıca yasal araç, hayvan hastalıklarına karşı savaşmak için programlar ve planlar hazırlanmasını öngören hayvan sağlığı yasasıdır (3285 sayılı yasa ve ilgili yönetmelik). Bu yasa, canlı hayvanların yurt içinde ve sınırlarda karantina altına alınmasını öngörmektedir.

Ülke sathında kurulmuş olan 8 bölgesel hayvan sağlığı kontrol ve araştırma enstitüsü ve 39 il kontrol laboratuvarı vardır.

Bitki sağlığı sektörü ile ilgili olarak, Türkiye, Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Örgütü'ne (EPPO) üyedir. Türkiye'nin bitki karantina organizması listeleri, AT listeleriyle tamamen olmasa da büyük ölçüde uyumludur.

Ancak, Türkiye'nin bitki sağlığı rejimi, AT rejimiyle uyumlu değildir. İthalatın kontrolü, halen, bir ithalat müsaadesi rejimiyle düzenlenmektedir ve yurt içi üretim, tohum ve çoğaltma malzemesinin belgelendirilmesi amacından başka, normal olarak bitki sağlığı kontrolüne tabi değildir. Tohum ve çoğaltma malzemesi üreticileri hariç, üreticiler zorunlu tescile tabi değildirlir.

Kahverengi patates çürüğünün aktif maddesi olan *Ralstonia solanacearum*, Türkiye'de mevcut olan en önemli kaygı verici zararlı organizmadır. İlgili AT yönergesine uygun olarak araştırmalar ve testler yapılmaktadır. Ancak, yıllık test sayısı, öngörülen testleri yapabilen tek Türk laboratuvarının kapasite sorunları nedeniyle sınırlıdır.

Genel değerlendirme

Türkiye'nin tarım politikası, Ortak Tarım Politikası'ndan önemli ölçüde farklıdır. Türkiye, Topluluk müktesebatı ile uyum için büyük çabalara girişmelidir. Birinci öncelik, tarımsal politikaları yönetebilecek temel mekanizmaları kurmaktır. İcra ve kontrol için gerekli yapılar dahil, hastalıklara karşı savaşmak için hayvan ve bitki sağlığı mevzuatının yerleştirilmesi de öncelikli bir konu olarak aynı derecede önemlidir.

Halen, Türkiye'deki tarımsal destek sistemleri, AT'dekilerden bir hayli farklıdır çünkü bu sistemler, müdahale ve girdi sübvansiyonları yoluyla, esas olarak piyasa fiyat desteği üzerinde odaklanırlar. Gündem 2000 paketinin kabul edilmesinden sonra Ortak Tarım Politikası'nın temel özelliği, başlıca üretim alanlarında (tahıllar, sığır eti ve 2005/2006'dan itibaren süt) yenilenmiş bir doğrudan ödemeler sisteminin yerleştirilmesidir. Yenilenmiş OTP'de, AT tarım ürünlerinin dünya piyasalarındaki rekabet gücünün artırılması, gıda kalitesi ve güvenliği, ve çevreyle ilgili mülahazaların tarımsal uygulamaya dahil edilmesi konularına da daha fazla önem gösterilmektedir.

Türkiye'de, doğrudan gelir desteğine ancak sınırlı bir miktarda fon ayrılmıştır. Bununla beraber, Türk hükümetince öngörülen reformlar, özellikle orta vadede tarım müktesebatı ile uyumlu sistemler yoluyla, Türk tarım politikalarını AT modeline yakınlaştırabilir. OTP'nin temel amaçlarından biri, arz miktarlarını kontrol ederken, tarihsel (referans) rekolteler temelinde doğrudan gelir desteği sağlamaktır. Ancak, tarımda Türk politikasının genel amacı, önemli yapısal yetersizlikleri aşmak ve, ayrıca, üretimi sürdürülebilir bir şekilde büyük ölçüde arttırmaktır. Türkiye'de doğrudan gelir ödemeleri, daha az kazançlı başka ürünlere geçiş yapan çiftçilerin zararını telafi etmeye yöneliktir. Bu uygulama, ancak sınırlı durumlarda (tütün sektörü) arz miktarlarının kontrolüyle ilişkilidir.

Türkiye için birinci öncelik, Ortak Tarım Politikası'nın temel yönetim mekanizmalarını ve idari yapılarını yerleştirmek olmalıdır. Bunun anlamı, özellikle, Türkiye'nin bir arazi sicil sistemi kurması, tarımsal istatistikleri daha da iyileştirmesi, dış sınırlar dahil muayene ve kontrol mekanizmalarını ıslah etmesi ve (içsel ve dışsal kontrol dahil) Ortak Tarım Politikası'nın mali mekanizmalarını kurmasıdır. Topluluk mevzuatına uygun biçimde üretici örgütlerinin gelişmesi teşvik edilmelidir. Türkiye'de tarımsal ürünlerin genel kalite standartlarını ve güvenliğini iyileştirmek de aynı derecede önemlidir. Bunun için, yeterli kalite kontrolü uygulamak amacıyla yönelik olarak muayene ve örnekleme için laboratuvarlar ve diğer ilgili donanımların ıslah edilmesi gerekecektir. Muayene sisteminin kalite güvencesi de geliştirilmelidir. Dolayısıyla, Topluluk müktesebatı ile uyumlulaşma faaliyetlerinin bu temelde sürmesi tavsiye edilir. Bütün bu çalışmalar için bir eylem planı düşünülebilir.

Türkiye, sınır kapılarında da hastalıkları tespit etmek için laboratuvarlar ve diğer donanımların ıslah edilmesi dahil, hayvan sağlığı sahasındaki müktesebatın benimsenmesi için net bir strateji oluşturmalıdır. Personelin eğitilmesi de gereklidir.

98/64/EC sayılı Karar gereğince Türkiye'de kontrol tedbirlerinin aktif gözetimi ve uygulanmasına yönelik bir programın oluşturulması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmelidir. Türkiye'deki farklı hastalık durumlarıyla ilgili hızlı ve güvenilir bilgi çok gereklidir.

Türkiye, bitki sağlığı müktesebatı için net bir strateji oluşturmalıdır. Türk bitki sağlığı makamları, cari Türk mevzuatı ve AT müktesebatı arasında bir hukuki fark değerlendirmesi yapmadan önce, Topluluk bitki sağlığı mevzuatı konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar.

Laboratuvar test kapasitesinin artırılması, sınır kapısı muayene standartlarının AT standartları ile uyumlu hale getirilmesi, personelin eğitilmesi ve ilgili taraflara daha fazla bilgi verilmesi dahil, uygulama kapasitesini yükseltme gereği de vardır.

İdari yapılar ile ilgili olarak, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye'de tarım politikalarının oluşturulmasında kilit bir rol oynamaktadır. Merkezi düzeyde, bakanlıkta 1723 kişi çalışmakta, illerde ise toplam 30.263 kişi istihdam edilmektedir. Altı kamu iktisadi teşebbüsü vardır (ayrıca yukarıya bakınız). Tarım satış kooperatifleri ve onların birlikleri, üyelerinden ürünler satın almaktadır. Çiftçilerin çıkarlarını temsil eden ziraat odaları vardır.

Hayvan sağlığı konularında idari kapasite ile ilgili olarak, merkezi düzeyde bu işler, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü (hayvan hareketi ve karantina hizmetleri, hayvan sağlığı hizmetleri ve kamu sağlığı hizmetleri daireleri) tarafından yürütülmektedir. Her ilde, hayvan sağlığı yasasının gündelik uygulanmasından sorumlu bir hayvan sağlığı şubesi vardır. Ayrıca, ilçe düzeyinde çalışan hayvan

sağlığı memurları vardır. Toplam 1579 görevli, merkez ve il düzeyinde çalışmakta; 1322 kişi ise, laboratuvarlar, öğretim ve eğitim alanında görev almaktadır. Bir gümrük hayvan sağlığı servisi faaliyet göstermektedir.

Bitki sağlığı konularına ilişkin idari yapılarla ilgili olarak, bunlar esas olarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür. Her ilde bir bitki koruma hizmeti vardır (81 ilde toplam 2983 görevli).

Bütün muayeneler (toplam 41) 1991 tarihli Bitki Karantina Yönetmeliği'ne göre yapılır. Bitki Koruma Araştırma Enstitüleri laboratuvar teşhisleri yaparlar (bir Bitki Koruma Merkez Araştırma Enstitüsü ve 4 Tarımsal Araştırma Enstitüsü).

Tarım politikalarıyla ilişkili birimlerin çokluğu göz önüne alınarak, farklı tarımsal kuruluşların yeniden gruplandırılması tavsiye edilebilir. Tarım politikalarının farklı yönlerinin koordinasyonunu iyileştirmek de gerekir.

Başlık 8: Balıkçılık

1999 yılına kıyasla, balıkçılık alanında herhangi bir ilerleme rapor edilemez.

Genel değerlendirme

Bu sahadaki müktesebat ile uyum sağlamak için daha yapılacak çok iş vardır.

Türkiye, uzun sahil şeridi ve yaygın iç suları ve nehir sistemleri nedeniyle bir hayli önemli balıkçılık kaynaklarına sahiptir. Ancak, balıkçılık sektörü, ülke GSYH'sinin sadece %0,3'ünü oluşturmaktadır.

Balıkçı teknelerinin toplam sayısı 17.475'tir. Açık deniz filosu yoktur. Ruhsatlı balıkçı sayısı 55.000 olup bu sektörde doğrudan istihdam edilen toplam insan sayısı 200.000'dir. İki milyon insan, dolaylı olarak balıkçılığa bağlıdır.

Hükümetin genel amacı, doğal kaynakları korurken, balıkçılık yapılarındaki eksikleri gidermek yoluyla balıkçılık sektörünü kalıcı bir şekilde geliştirmektir (üretim artışı). Hükümet, kalite kontrol sistemlerini ıslah etmeyi de istemektedir.

Müktesebat ile uyumlulaşmada, Türkiye için ilk öncelik, Ortak Balıkçılık Politikası'nın temel yönetim mekanizmaları ve idari yapılarının uygulanması olmalıdır. Pratikte bunun anlamı, özellikle, Türkiye'nin denetim ve kontrol mekanizmasını daha da geliştirmesi (seyir defterleri, karaya çıkma beyannameleri, tekne izleme sistemi) ve ayrı bir balıkçı filosu sicili oluşturması, ayrıca Topluluk mevzuatına uygun şekilde üretici örgütlerinin gelişimini teşvik etmesidir. Türkiye'deki balıkçılık ürünlerinin genel kalite standartlarını ve güvenliğini iyileştirmek de aynı derecede önemlidir. Bunun için, yeterli kalite kontrol uygulamak üzere muayene ve örnekleme için laboratuvarların ve diğer ilgili donanımların ıslah edilmesi gerekir.

İdari kapasiteyle ilgili olarak, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, dört genel müdürlük eliyle, balıkçılığın düzenlenmesi, korunması, teşvik edilmesi ve teknik yardımdan sorumlu başlıca devlet kuruluşudur. 81 ilin her birinde, muayene, kalite kontrol ve optimum kaynak kullanımı gibi politika konularıyla uğraşan bir balıkçılık şube müdürlüğü vardır. 26 ilde kalite kontrol kurumları tesis edilmiştir. DPT, istatistik ve dış ticaret gibi, balıkçılık konusuyla ilgilenen başka kurumlar da vardır. 26 ilde, kalite kontrol sahasında 128 müfettiş çalışmakta; merkezi yönetim düzeyinde ise, bu alanda sekiz uzman görev yapmaktadır. İl müdürlüklerinde balıkçılık politikalarının yönetimi üzerinde toplam 250 kadar görevli çalışmakta, merkezde ise beş kişi illerde yapılan çalışmalara nezaret etmektedir. Balıkçılık ürünlerinin ithalatı ve ihracatıyla ilgili yönetmeliklerin hazırlanması ve uygulanmasından Dış Ticaret Müsteşarlığı sorumludur. İdari kapasitede iyileştirmeler yapılması gereklidir.

Başlık 9: Ulaştırma politikası

Son düzenli rapordan bu yana, Topluluk ulaştırma müktesebatını aktaran herhangi bir yeni mevzuat kabul edilmemiştir.

Türkiye, ilgili Pan-Avrupa Ulaştırma Koridorları ve özellikle Karadeniz Pan-Avrupa Ulaştırma Alanı üzerindeki uluslararası faaliyetlere etkin biçimde katılmış ve katkıda bulunmuş olup, Temmuz 1999'dan bu yana Karadeniz Pan-Avrupa Ulaştırma Alanı faaliyetlerine başkanlık etmiştir. Bölgedeki limanların bir envanteri hazırlanmıştır.

Karayolu ulaşımı konusunda, mevzuat yönünden yeni bir gelişme sağlanmamıştır. Ancak, piyasa organizasyonu veya mesleki standartlar alanında bazı uygulamaların AT'ye benzer bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Temmuz 1999'da Türkiye, Uluslararası Karayolu Nakliyesinde Kullanılan Araçların Personelinin Çalışması Hakkında Avrupa Anlaşması'na (AETR) taraf oldu.

Havayolu ve demiryolu sektörlerinde ilerleme olduğu söylenemez.

Deniz ulaşımı sahasında, AT müktesebatı açısından özel bir ilerleme sağlanmış değildir. Bununla beraber, Türkiye, bu konuyla ilgili pek çok uluslararası IMO kuralları ve yönetmeliklerine imzacı devlet olarak katılmış ve mevzuatını bu çerçevede uyumlulaştırmıştır.

Son düzenli rapordan beri, Kıbrıs ticaretine hizmet eden gemiler ve Kıbrıs sicilinde kayıtlı gemiler üzerinde Türkiye'nin hâlâ uyguladığı kısıtlamaların kaldırılması yönünde herhangi bir ilerleme olmamıştır. Bu husus, önemli bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir. Ayrıca, kıyı ticaretinde piyasaya giriş, Türk bayraklı gemilerle sınırlıdır.

Genel değerlendirme

Türkiye, mevzuatını değiştirmek ve Topluluk ulaştırma müktesebatını benimsemek için gerekli mevzuat çalışmasını önemli ölçüde hızlandırmalıdır. Bu husus, söz konusu yasaların etkili biçimde uygulanması için zeminin hazırlanması amacıyla katılım sürecinin bu aşamasında bir öncelik sayılmalıdır. Üzerinde düşünülen ve hazırlanma sürecinde olan çok sayıda yasa olmakla beraber, bunların pek çoğu, uygulamayla ilgili ayrıntıları tali mevzuata bırakan çerçeve yasalarıdır.

Karayolu ulaşımı konusunda, Tehlikeli Malların Uluslararası Karayolu Nakliyesine Dair Avrupa Anlaşması'na (ADR) katılım geçen yıl için öngörülmekteydi, fakat bu henüz gerçekleşmemiştir. Türkiye, düzensiz otobüs seferleri hakkında çok-taraflı INTERBUS anlaşması üzerine müzakerelere katılmaya davet edilmiş, fakat ne toplantılara ne de bu yılın başlarında yapılan imza işlemine katılmamıştır.

Demiryolu sektörü ile ilgili olarak, Türkiye, demiryolu müktesebatı ile uyumlulaşmak için çaba harcamalıdır.

Havayolu ulaşımı sahasında, Türkiye, Ortak Havacılık Yönetmeliklerine katılmaya hazırlanmaktadır.

Türk filosunun **deniz güvenlik** sicili, AB'ninkine kıyasla, ciddi bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir. 1999 Paris MoU istatistiklerine göre, Türk bayraklı gemiler için alıkonma oranı, 13 aday ülke arasındaki en yüksek oranlardan biri olan %24,5'tir. AB bayraklı gemiler için bu oran, ortalama %3,6 düzeyindedir.

1999 düzenli raporunda, Türk gemilerinin ve AB gemilerinin alıkonma oranları arasındaki büyük farkın önemli ölçüde daraltılmasını sağlamak amacıyla Türkiye'nin deniz güvenlik sicilini iyileştirmenin önemi vurgulanıyordu. Ancak, Türkiye'nin buna yönelik çabaları, kapsamlı ve yapısal nitelikte olmayıp, esas olarak petrol taşımacılığı ile ilgilidir.

Türkiye'nin büyük ulaştırma filosunun AT standartlarına adaptasyonu, muhtemelen ciddi zorluk arz eden bir konu olacaktır. Karayolu ulaşımı ve özellikle deniz ulaşımı konusunda durum böyledir. Deniz ulaşımı alanında, Türk filosunun güvenlik düzeyi ciddi bir gayretle ele alınmalıdır.

İdari kapasite açısından, Türk gemilerinin güvenlik sicilini iyileştirmek için Türkiye'nin deniz ulaşım idaresini güçlendirmek acil bir ihtiyaçtır. Türkiye, birinci öncelik olarak, Bayrak Devlet uygulama yükümlülüklerini ve, ikinci olarak, Liman Devlet yükümlülüklerini sağlamaya çalışmalıdır. İkinci husus, problemleri bir konudur çünkü Türkiye'de bu alandaki görevlilerin sayısı yetersizdir. Müktesebatı uygulamak için yeterli sayıda eğitilmiş müfettiş olmasına dikkat edilmelidir.

Ulaştırma politikasının bütün sektörlerinde, Türkiye'nin mevzuatı etkin biçimde uygulama kapasitesinde iyileşmeler gereklidir. Denizcilik idaresiyle ilgili olarak, bu iyileşmelere acilen ihtiyaç vardır.

Başlık 10: Vergileme

Önceki düzenli rapordan bu yana, vergileme sahasında pek az ilerleme bildirilmiştir. KDV ile ilgili olarak, Ocak 2000’de, muafiyetli ithalata ilişkin işlemlerin Topluluk müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesine yönelik bir değişiklik yapılmıştır.

Genel değerlendirme

Eldeki bilgilere göre, Türkiye, geçen düzenli rapordan beri, kendi vergi mevzuatını AT müktesebatı ile uyumlulaştırmak için çok az gayret göstermiştir.

KDV konusunda hâlâ büyük uyumlulaşma gereklidir. KDV oranlarının uygulanması ve muaf tutulan işlemlerin kapsamı açısından durum özellikle böyledir. Hem vergi yapısı hem de vergi oranlarının düzeyi ile ilgili olarak tüketim vergileri sahasında da büyük uyumlulaşmaya ihtiyaç vardır.

Menşeleri ne olursa olsun **vergiye tabi** malların eşit vergilendirilmesi ilkesiyle ilgili olarak, ilave açıklamalar gereklidir.

Türkiye, kendi vergi mevzuatını müktesebat ile uyumlulaştırmaya daha yüksek öncelik vermelidir. Mevzuata özgü bir aktarım programı gibi daha stratejik bir yaklaşım tavsiye edilir.

İdari kapasitenin güçlendirilmesi bir öncelik olmaya devam etmelidir.

Başlık 11: Ekonomik ve parasal birlik

Yukarıda, ekonomik kriterlerin tartışıldığı bölümde (B-2), çeşitli yönleriyle Türkiye’nin ekonomik politikası hakkında ayrıntılı bir değerlendirme verilmiştir. Dolayısıyla, bu bölüm, AT Antlaşması’nın VII numaralı başlığında ve diğer ilgili metinlerde tanımlanan Ekonomik ve Parasal Birlik müktesebatının, aday ülkelere en geç katılım tarihine kadar uygulanması gereken kısımlarının (yani, merkez bankası tarafından kamu sektörünün doğrudan finanse edilmemesi, kamu sektörünün mali kurumlara imtiyazlı erişiminin yasak olması ve ulusal Merkez Bankası’nın bağımsızlığı) tartışılması ile sınırlı tutulmuştur. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sürecine gelince (EPB müktesebatıyla uyum, bu sürecin tamamlanmasına bağlıdır), bu konu yukarıda, *Başlık 4- Sermayenin serbest dolaşımı* bölümünde ele alınmıştır.

Son düzenli rapordan bu yana, Türkiye, EPB müktesebatının benimsenmesinde anlamlı bir ilerleme kaydetmiş değildir.

Şimdiki mevzuata göre, hükümet, geçici likidite ihtiyaçlarını karşılamak için, sınırlı bir kısa vadeli Merkez Bankası kolaylığından yararlanma imkanına sahiptir. Ancak, pratikte hazine bu kolaylığı nadiren kullanmaktadır. Hükümet, **mali kurumlara** doğrudan yasal **imtiyazlı erişim** hakkına sahip görünmemekle beraber, kamu bankalarının düzenli olarak devlet kağıtları satın alması, hükümet için, finansman imkanlarına kolay erişim sağlamaktadır. İmtiyazlı erişim olmadığını teyit etmek için, sigorta şirketleri ve emeklilik fonları için yatırım kuralları gibi mali sektör mevzuatı daha fazla incelenmelidir.

Genel değerlendirme

Türkiye, tam üyeliğin gerçekleşmesini müteakip EPB’ye, AT Antlaşması’nın 122. maddesi kapsamında kendisine istisna tanınmış bir ülke statüsüyle katılacaktır. Türkiye, tam üyelik tarihine kadar, kendi kurumsal ve yasal çerçevesinde gerekli değişimleri gerçekleştirmelidir.

Genel olarak, Türkiye’nin mevzuatının bazı kısımları EPB müktesebatıyla uyumludur. EPB müktesebatının bütün diğer unsurları bakımından daha fazla ilerleme gereklidir.

Şimdiki şartlarda, Türk hükümeti, merkez bankasından veya devlet bankalarından kamu sektörüne direkt finansman sağlanması imkanına sahip değildir.

Merkez Bankası’nın kurulmasına dair kanun Haziran 1999’da değiştirildi. Bu kanuna göre, kurumsal ve mali bağımsızlığı tam olarak garanti edilmediği için, Merkez Bankası bağımsız değildir. Ayrıca, kanun, para politikasının bağımsız yürütülmesini de garanti etmemektedir. Örneğin, kredi ve mevduat faiz oranları, Banka

tarafından Başbakan'a teklif edilir. Aynı şekilde, Merkez Bankası'nın kredi politikası, hükümetin kalkınma planlarına uygun olmalı ve Başbakan tarafından onaylanmalıdır.

Türkiye'de ekonomik politikanın uygulanmasından sorumlu olan kurumlar, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'dır.

Başlık 12: İstatistikler

1999 yılındaki duruma kıyasla, istatistikler sahasında somut bir ilerleme rapor edilemez.

Türkiye ve Eurostat arasında işbirliği, ancak kısa bir süre önce başlamıştır. MEDSTAT, bugüne kadar, AT ve Türkiye arasında istatistik alanında işbirliğinin ana çerçevesi olmuştur. Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Eurostat arasında ilk görüşmeler Haziran 2000'de gerçekleşti. Uyumlulaştırılmış Tüketici Fiyatları Endeksi ve Satınalma Gücü Pariteleri, kazanç anketleri, tarım istatistikleri, ticaret istatistikleri ve dış ticaret sahalarda Eurostat ile işbirliği başlatmak için öncelikli alanlar tanımlandı.

Genel değerlendirme

Türkiye'nin istatistik sistemi, **demografik ve sosyal istatistikler, ticaret istatistikleri, dış ticaret ve tarım istatistikleri** gibi çoğu alanda AT'nin sisteminden hâlâ çok farklıdır. AT-Türkiye Gümrük Birliği nedeniyle geçmişte bir miktar uyumlulaşma sağlanmış olmakla beraber, **makroekonomik istatistikler** konusunda da farklar vardır. **Bölgesel istatistikler** mevcut değildir. Bütün bu alanlarda, müktesebat ile uyumlaşma sağlamak için, metodoloji, kalite ve veri bütünlüğü üzerinde çok daha fazla çalışma gereklidir. Türk istatistik sistemini ayrıntılı olarak değerlendirmek amacıyla, yıl sonundan önce, Türkiye ve Eurostat arasında yeni temaslar öngörülmektedir.

İdari kapasite ile ilgili olarak, verilerin toplanması ve istatistiklerin hazırlanması ve üretilmesinden sorumlu olan DİE, istatistik sisteminin merkezi otoritesidir. Enstitü'nün merkez teşkilatı, başlıca istatistik konularını kapsayan 10 adet "Ana Hizmet Birimi", 3 adet "Danışma Birimi" (Hukuk; Araştırma, Planlama ve Koordinasyon; İstatistikler) ve 3 adet "Destek Birimi" (İdari ve Mali İşler, Personel, Sivil Savunma) içerir. DİE bünyesinde halen 23 bölge müdürlüğü vardır. Kanuna göre, "Yüksek İstatistik Şurası" Türk istatistik sisteminin danışma organıdır. İstatistik sisteminin idari teşkilatı büyük ölçüde geliştirilmelidir. Önceliklerin belirlenmesi, personel eğitimi, ve AB entegrasyonu ile ilgili konularda çalışan bölümlerde yeterli personel sağlanması dahil, çeşitli alanlarda özel çabalar gereklidir. DİE görevlileri eğitimden geçirilmelidir.

Başlık 13: Sosyal politika ve istihdam

1999 yılındaki duruma kıyasla, sosyal politika ve istihdam sahasında ulusal mevzuatın Topluluk müktesebatı ile uyumlulaştırılmasında büyük ilerleme kaydedilmemiştir.

Çalışma Hukuku açısından, 1999'dan bu yana ilave bir uyumlulaşma olmamıştır. Ancak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, çalışma mevzuatını ıslah etmek ve müktesebat ile uyumlulaştırmak için bir komisyon kurmuştur.

Çocuk emeği yaygındır ve ciddi bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir.

Eşit muamele alanında, AT mevzuatının aktarımına yönelik yeni bir gelişme yoktur. **Sağlık ve güvenlik** alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Kamu sağlık hizmeti sistemi, iki büyük sorunla karşı karşıyadır: sağlık hizmetleri alanında yetersiz kamu harcaması (bütçedeki pay, 1992'de %4,7'den 1998'de %2,6'ya geriledi) ve hizmetin genel olarak yetersiz dağılımı. Kamu sağlık hizmeti sisteminde reform acilen gereklidir.

Bütün düzeylerde **sosyal diyalog** konusunda, geçen düzenli rapordan bu yana büyük bir ilerleme sağlanmış değildir. Bu alan, ciddi bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir (*ayrıca bkz. Kısım B-1.2 – İnsan hakları ve azınlıkların korunması*).

Sosyal koruma ile ilgili olarak, Haziran 2000'de bir işsizlik sigortası sistemi devreye sokuldu. Türk sosyal güvenlik sisteminde reform, devam eden bir süreçtir ve acilen gereklidir.

Genel değerlendirme

Türk mevzuatı, özellikle standartlar, yöntemler ve izleme gerekleri açısından Birlik mevzuatından hâlâ çok farklıdır.

Çalışma hukuku sahasında, toplu işten çıkarmalar, işletmelerin el değiştirmesi ve ödeme gücüyle ilgili olarak çalışanların korunması, istihdam sözleşmesi, geçici işçilerin sağlık ve güvenliği, çalışma süresinin düzenlenmesi, yarım gün çalışma, işyerinde gençlerin korunması, Avrupa İşyeri Konseyleri ve işçilerin görevlendirilmesi gibi konularda yapılması gereken çok şey vardır.

Çocuk emeği konusunda “Ulusal Yönlendirme Komitesi”, kamu sektörünün ilgili kesimleri, sendikalar ve gönüllü kuruluşlar tarafından 1992 yılında kuruldu. Ancak, çocuk emeği sorununu çözmeye yönelik ilerleme bugüne kadar sınırlı olmuştur. Türkiye bu konuyu öncelikli olarak ele almalıdır (*ayrıca bkz. Kısım B-1.2 – İnsan hakları ve azınlıkların korunması*).

Türk Anayasası, kadın-erkek eşitliğini garanti etmekte ve ayrımcılık yapmama ilkesini koymaktadır. Ancak, eşit muamele ilkesinin uygulanmasını ve icra edilmesini sağlamak için çabalara ihtiyaç vardır. Özellikle, öğretim ve eğitim yoluyla kadın okuryazarlığını arttırmak ve kadınlar için kentsel istihdamı geliştirmek üzere eylemler tasarlanmalıdır.

Sosyal diyalog ile ilgili olarak, kamu sektöründe örgütlenme hakkı üzerinde ciddi kısıtlamalar getirebilecek bazı hükümler içeren, kamu sektöründe sendikalar üzerine bir yasa hazırlanmaktadır. Bu kısıtlayıcı hükümler, özellikle şu hususlar ile ilgilidir: geniş kategorilerde işçilerin sendikalara üye olma hakkından yoksun bırakılması; yetkililer tarafından sendikaların ‘tasfiye’ edilebilmesi (bu husus, sendikaların siyasi gerekçeler ile yasaklanması sonucunu verebilir); toplu pazarlığın kapsamı; ve uluslararası kamu çalışanları konfederasyonlarına üyelik hakkı.

Kamu sektörünün dışında, örgütlenme ve toplu pazarlık özgürlüğü ile ilgili güçlükler, kanunda ve uygulamada devam etmektedir. Nitekim, toplu pazarlık, lokavt ve grev kanununa göre, bir sendika, toplu pazarlık hakkını kazanabilmek için sektör düzeyinde işçilerin asgari %10’unu temsil etmelidir. Türk gemi inşa sektöründe sendikal hakların tanınmadığı yolunda haberler gelmeye devam etmektedir.

Ayrıca, bazı çalışma mevzuatının uygulanmadığı ve işçilerin örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkı üzerine kısıtlamaların konulduğu serbest bölgelerde sendikal haklar sınırlanmıştır. Tüm düzeylerde özgür ve sahici bir sosyal diyalogun şartlarını oluşturmak için bir öncelik olarak daha fazla ilerleme sağlanmalıdır.

İşsizlik oranı, 1999 yılında %7,6’ya kıyasla, 2000’in ilk çeyreğinde %8,3 düzeyinde bulunuyordu. Toplam istihdamın %41,3 civarında bir bölümünü barındıran tarım sektörünün başat olmaya devam ettiği bir emek piyasasının dönüşümüyle bağlantılı yapısal değişim ve gençler arasındaki yüksek işsizlik düzeyi (1999’da %15,2) Türkiye’nin önündeki başlıca sorunlardır. Ayrıca, toplam istihdamın yarısının kayıtsız olduğu sanılmaktadır. Bu arka plan çerçevesinde, Türkiye’nin aktif emek piyasası politikaları geliştirmeye başladığını gösteren işaretler henüz pek azdır.

Sosyal güvenlik sistemi, ciddi mali güçlük içinde olmaya devam etmektedir. Bebek ölüm oranı, anne ölüm oranı ve yaşam beklentisi gibi temel sağlık göstergelerinde, Türkiye’nin durumu AB üye devletlerine kıyasla önemli ölçüde daha kötü olmaya devam etmektedir. Nüfusun tamamı için yeterli temel sağlık hizmeti standartları temin edilmelidir. Türkiye’de engelliler için bir ulusal program henüz yoktur. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sağlık, Milli Eğitim ve Çalışma Bakanlıkları ve İş ve İşçi Bulma Kurumu dahil, engelli insanlar ile ilgili bazı kurumlar vardır. Türk Çalışma Kanunu, özel ve resmi kurumların engelli kişiler istihdam etmesini öngörmektedir (toplam personel sayısının en az %3’ü). Ancak, uygulama ve icra sağlanmış değildir.

Merkezi düzeyde **idari kapasite** ile ilgili olarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı genel yetki sahibidir. Bakanlık bünyesinde bulunan “Sosyal Politika ve İstihdam Uyum Komisyonu” istihdam ve sosyal politika konularında Türk mevzuatının müktesebat ile uyumlu hale getirilmesinden sorumludur. “Teknik Uyum Komisyonu” ise, işyerinde sağlık ve güvenlik konusunda Türk mevzuatının uyumlulaştırılmasından sorumludur.

İş ve İşçi Bulma Kurumu, Türkiye’de istihdam ve işsizlik ile ilgili konular, iş bulma, işçilerin resmi ve özel kuruluşlara yerleştirilmesi ve mesleği eğitim faaliyetleri alanında faaliyet gösteren tek istihdam ajansıdır. Kurum’un 12 bölge müdürlüğü vardır. İdari ve mali açıdan bağımsız olan Kurum, Çalışma Bakanlığının

himayesinde faaliyet göstermektedir. Bununla beraber, Kurum'un çalışması etkili değildir ve acilen iyileştirilmesi gerekir.

Mesleki sağlık ve güvenlik konusuyla ilgilenen çeşitli kurumlar vardır: Çalışma Teftiş Heyeti ve ona bağlı gruplar; Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dairesi; Yakın ve Orta Doğu İşçi Eğitim Merkezi; ve Sosyal Sigortalar Kurumu'nun Meslek Hastalıkları Hastaneleri. İş Mahkemeleri, çalışma ve sosyal güvenlik davalarına bakarlar. Ayrıca, Türkiye'de üç büyük sosyal güvenlik kuruluşu vardır: Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur.

Farklı düzeylerde muhtelif birim ve kurumların varlığı ve böylece çatışan çıkarlar ve sorumluluklar, eğitilmiş uzman personel eksikliği ve yetersiz mali kaynaklar nedeniyle, sosyal politika ve istihdam kurallarının uygulanması ve icra edilmesi tam olarak sağlanmış görünmemektedir.

İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılıkla ilgili, Antlaşma'nın 13. maddesine dayanan AT yönergesini iç hukuka aktarmak için mevzuat çıkarılmalı ve uygulanmalıdır.

Başlık 14: Enerji

Geçen yıl içinde, enerji sektörü Türkiye'de ciddi tartışmaların odağı olmuştur. Bu tartışmanın en önemli nedenleri, Mersin-Akkuyu'da bir nükleer enerji santralının inşa edilmesine ilişkin tartışmalar yanında, Türkiye'yi etkileyen enerji sıkıntısıydı.

1999'daki duruma kıyasla, enerji sahasındaki Topluluk müktesebatının aktarılmasında kaydedilen ilerleme sınırlı olmuştur. Toplam olarak, enerjiyle ilgili 120 AT referansından sadece 16 tanesi AT ile uyumludur. 10 tanesi uyumlulaşma gerektirmekte olup, 32 referansa tekabül eden Türk mevzuatı yoktur. Enerji Şartı antlaşması ve ilgili belgelerin onay sürecinin sonuçlanması olumlu bir adım olmuştur.

Arz güvenliği konusunda bildirilebilecek önemli yeni gelişmeler yoktur.

Rekabet gücü ve enerji iç pazarı konularında, enerji sektöründe yapısal reform için çok gerekli bir ilk adım, yani serbestleşme önündeki engellerin kaldırılması ve yatırımların teşvik edilmesi, uluslararası tahkim ve özelleştirme amacıyla Türk anayasasının değiştirilmesi oldu. Bütün sektörlerin yeniden yapılandırılması başlamıştır, fakat her sektörü açmak ve rekabeti teşvik etmek ihtiyacından ziyade özelleştirme ve yatırımların çekilmesi üzerinde çok durulmaktadır. IMF'den kredi alma koşullarının bir parçası olarak, Türkiye enerji sektörünü daha da açmayı ve serbestleştirmeyi taahhüt etmiştir.

Enerji verimliliği konusunda yeni gelişmeler olmamıştır.

Nükleer enerji sahasında, halen Türkiye'de işletimde bulunan ticari **nükleer enerji santralleri** yoktur. Hükümet, kısa bir süre önce, Mersin-Akkuyu'da bir nükleer enerji santrali inşa edilmesine yönelik bir ihaleyi güvenlik ve bütçe nedenleriyle iptal etmiştir. Nükleer ve radyoaktif atıkların işleminden geçirilmesi ve muhtemel kazalar ile başa çıkılması konusunda bir yönetmelik kabul edilerek Ocak 2000'de yayımlanmıştır.

Genel değerlendirme

Enerji sektörünün yasal, düzenleyici ve idari çerçevesini müktesebat ile uyumlu hale getirmek için Türkiye'nin daha yapması gereken çok şey vardır. Elektrik ve gaz sektörlerine ilişkin temel yasalar henüz kabul edilmemiştir. Hazırlık aşamasında bulunan mevzuat, AT müktesebatının uygulanması için iyi bir temel sağlayabilir, fakat tam bir uygunluk için, uygulamaya dönük ilave tali mevzuat gerekip gerekmeyeceği henüz belli değildir.

Avrupa Enerji Ajansı'nın (AEA) üyesi olan Türkiye, petrol stoklarıyla ilgili AT olağanüstü durum hazırlık müktesebatına ve AEA taahhütlerine uygun olarak önemli adımlar atmıştır. AEA'ya düzenli olarak bildirilen toplam petrol stokları, 1998 yılında 87-90 günlük tüketime eşit düzeyde bulunuyordu. Bütün olağanüstü durum hazırlık tedbirleri, petrol stoklarının izlenmesi ve kontrol edilmesinden sorumlu kuruluş olarak hizmet eden Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nün kontrolü altındadır.

Türkiye’de elektrik üretim ve iletim faaliyetleri, dağıtım faaliyetlerinden ayrılmıştır. Özel sektör, üretim ve dağıtımına katılmaktadır. Daha ileri düzeyde yeniden yapılanma, öngörülen Elektrik Piyasası Kanunu’nun kabul edilmesine kadar ertelenmiştir. Şebekelere üçüncü taraf erişimi, Türk elektrik sisteminin bir parçası olmuştur.

Fiyatlar ve tarifeler, bağımsız bir organ tarafından tespit edilmemektedir: devlet enerji kuruluşları bu konuda hâlâ önemli bir rol oynamaktadır. Enerji sektöründe üretimin %20,4’üne varan kayıplar söz konusudur. Bunun yarısı, teknik kayıpların bir sonucudur. Diğer yarısı ise, kaçak kullanım dahil, teknik olmayan kayıplardan doğmaktadır. Devlet dağıtım şirketinin kaçak kullanım düzeylerini azaltma çabaları çok sınırlı ölçüde başarılı olmuştur. Devlet üretim ve iletim şirketinin mali durumundaki bozulmanın bir nedeni de bu kayıplardır. Buna karşı, bir mali iyileşme planı devreye sokulmuştur ve dağıtım sektörünün özelleştirilmesi sonucunda tahsilatın iyileştirilmesine yardım edileceği beklenmektedir.

Petrol ve gaz alanındaki devlet şirketi (BOTAŞ) hâlâ kanuni bir tekel konumuna sahiptir ve, doğal gaz fiyatlaması yanında, doğal gaz ithalinde tek yetkilidir. Ancak, yabancı veya özel mülkiyet veya dağıtım önünde engeller yoktur ve bu tekel yeniden yapılanma sürecinde tamamen kaldırılacaktır. Var olan mevzuatta şebekeye erişim zaten öngörülmüştür. Gaz piyasasının yeniden yapılandırılması planlanmaktadır.

Çıkarma, rafinaj, dağıtım ve taşıma faaliyetlerini kapsayan dört devlet işletmesi eliyle, petrol sektöründe hâlâ bir devlet hakimiyeti vardır ve boru hatlarıyla taşımacılık hâlâ BOTAŞ’ın sorumluluğu altındadır. Söz konusu dört şirket, tekel değildir fakat bir hakim pazar payına sahiptirler. BOTAŞ’ın yakında parçalanması beklenmektedir ve yabancı katılım için ortam elverişlidir.

Genel olarak, enerji sektörünün yeniden yapılanmasında Türkiye’nin önceliği, özelleştirme ve yatırımların çekilmesi üzerindedir. Her sektörün açılması ve rekabetin teşvik edilmesi buna mutlaka eşlik etmelidir. Ayrıca, elektrik sektörü başta olmak üzere, enerjiyle ilgili kuruluşlarda mali disiplini artırma gereği vardır. Bağımsız düzenleyici makamlar kurulması bu süreçte yararlı olacaktır.

Euratom önlemlerinin uygulanması için hazırlık yapılmasına gerekli dikkat gösterilmelidir. **İdari kapasite** ile ilgili olarak, elektrik ve gaz sektörlerinde düzenleyici makamların bulunmaması, sektörü yeniden yapılandırma ve yatırımları çekme yolunda bir engeldir. Bu alanlarda öngörülen yeni mevzuat, bağımsız düzenleyici makamları tesis edecektir. Bu makamların, görevlerini yerine getirmek için etkili kapasiteye ve bağımsızlığa sahip olmalarını sağlamak önemlidir. Nükleer enerji sektöründe, Türk Atom Enerjisi Kurumu, bir lisans verme makamı olarak hizmet etmekte ve ayrıca nükleer malzeme ticareti için lisans vermektedir. İşçilerin korunmasına yönelik tedbirler dahil, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı önlemleri geçerlidir.

Genel olarak, bu alanlarda mevcut idari kapasite, hem yapısal açıdan hem de personel eğitimi yönünden daha fazla modernize edilmeyi gerektirmektedir.

Başlık 15: Sanayi politikası¹⁷

Son düzenli rapordan bu yana, esas olarak devlet işletmelerinin özelleştirilmesi alanında ilerleme olmuştur. AT standartlarıyla uyumlulaşma da ilerlemiştir.

Devlet, geçmişte beklendiği kadar hızlı ilerlememiş olan geniş çapta **özelleştirme** hedefini benimsemiştir. 2000 yılı için, Türkiye yaklaşık olarak 8,5 milyar Euro özelleştirme geliri elde etmeyi hedeflemektedir. Yıl sonu özelleştirme hedefine ulaşmak için, Türk Telekom’un özelleştirilmesinde ilerleme kaydetmek gerekecektir. Ocak 2000’de TBMM, özel şirketlerce hizmet sağlanmasına yönelik imtiyaz anlaşmalarıyla ilgili ihtilaflara atfen, devlet ve özel şirketler arasındaki ihtilaf hallerinde uluslararası tahkime ilişkin mevzuat kabul etti. Bu sayede, Türkiye’nin, yap-işlet esasına dayalı altyapı projelerine katılmaya istekli şirketler bulması daha kolay olacaktır.

Dolaysız yabancı yatırımları kolaylaştırmak amacıyla, izin alma zorunluluğu yerine, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’ne kayıt yaptırma sistemi getirilmiştir.

Genel değerlendirme

Türkiye’nin sanayi politikası, AT sanayi politikası ile uyumlulaşmayı amaçlayan ve Türk sanayisini AT pazarına entegre etmek için yapısal reformlar öngören 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’na dayalıdır. Plan, aynı zamanda,

¹⁷ Sanayi politikasındaki gelişmeler, KOBİ politikası bağlamındaki gelişmelerle ilişkili olarak görülmelidir (bkz. Başlık 16 – Küçük ve orta boy işletmeler)

Türk sanayi mevzuatının AT mevzuatıyla uyumlu hale getirilmesini ve Türkiye ile AT arasında ticari ve teknik işbirliğinin geliştirilmesini teklif etmektedir. Ancak, Türkiye'nin sanayi politikası yaklaşımı, AT'ninki ile daha fazla uyumlulaştırılmalı ve, korumacılıktan kaçınırken, yerel potansiyelden istifade etmelidir.

İmalat sektörü (inşaat dahil) GSYH'nin %27 ve toplam istihdamın %23 kadarını sağlamaktadır. Türk sanayi sektörü ikili bir yapı gösterir. Mali hizmetlerden imalata kadar uzanan çeşitli alanlarda faaliyet gösteren çok büyük şirketler (konglomeralar) vardır.

Gri ekonomi de çok büyüktür, fakat hacmi konusunda güvenilir değerlendirmeler yoktur. Bu unsur, geleneksel sanayi politikası araçlarının etkinliğini sınırlayabilir. İmalat sektörü, şimdiden uluslararası rekabete büyük ölçüde açıktır ve bazı alt-sektörlerde yeterli bir rekabet gücü göstermektedir.

Sanayi politikasının önemli bir boyutu, devlet yardımlarının kontrol edilmesidir (*ayrıca bkz. Başlık 6 – Rekabet*).

Tekellerin kaldırılması ve piyasanın serbestleştirilmesi buna eşlik etmek koşuluyla, iletişim ve enerji sektörlerinde özelleştirmenin, gelecekte Türk sanayisi için çalışma ortamını iyileştirmesi beklenmektedir. Ancak, devlet varlıklarının özelleştirilmesi bütütün olmayacaktır, çünkü devlet bazı stratejik sektörlerde bir rol oynamayı sürdürmek niyetindedir.

Çelik sektöründe, hükümet, İsdemir'in özelleştirilememesi nedeniyle, İsdemir'i Erdemir'e devretmeye karar vermiştir. Bu operasyonun amacı, İsdemir'de yassı demir ve çelik ürünler imal edilmesini sağlamaktır. Bu operasyon, söz konusu ürünlerdeki üretim fazlasının artması sonucunu verecek ve Avrupa'da sektördeki aşırı kapasiteyi büyütecektir ve dolayısıyla AT politika hedeflerine aykırıdır.

Türk sanayi sisteminin zaaflarından biri, yılda yaklaşık 1 milyar Euro olan dolaysız yabancı yatırımların düşük düzeyidir. Bu rakam, Türkiye'yi DYY girişleri bakımından dünyada 50nci sıraya koymaktadır. Dolayısıyla, makroekonomik ve yasal çerçevede DYY dü□eyini arttırabilecek her iyileşme önemlidir.

Türk sanayi politikası, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yönetilir. Özellikle test işlemleri sahasında, TSE'nin kapasitesi yetersizdir. Karşılaştığı sorunlar (Düzenli Rapor'un bu bölümünde Başlık 1 altında söz edilmiştir) Türk şirketlerinin rekabet gücü üzerinde olumsuz etkiler yapabilir. Gerekli teknik mevzuatın kabul edilmesi, serbest mal ticareti yanında sanayi politikasını da geliştirecektir.

Başlık 16: Küçük ve orta boy işletmeler¹⁸

250'den az çalışanı olan KOBİ'ler Türk imalat sektöründeki istihdamın %65'e yakın bir bölümünü teşkil ederler. Bu işletmeler esas olarak geleneksel sektörlerde yoğunlaşır (bütün KOBİ'lerin %85'i gıda ve meşrubat, tekstil, ağaç ürünleri, kağıt ve metal eşya sektörlerinde toplanmıştır).

Devlet yardımları rejiminin en önemli parçası, KOBİ'ler İçin Yatırımlarda Devlet Yardımı Karamamesi olup, Komisyon bu karamameyi müktesebata uygunluğu açısından değerlendirmek durumundadır.

Genel değerlendirme

AT politikası ile uyumlulaşma henüz başlamadı. Özellikle, **iş ortamını** tanımlayan düzenleyici çerçevenin basitleştirilmesi yönünde ilerleme olmadı.

Türk politikasında büyük şirketler ve KOBİ'ler arasında ayrım yoktur. Bundan başka, Türk kurumları tarafından kabul edilmiş evrensel bir **KOBİ tanımlaması** da yoktur. Halen kullanılan tanımlardan hiç biri, Komisyon'un kullandığı tanıma uygun değildir.

Türk KOBİ'lerin karşılaştığı başlıca spesifik zorluk finansman imkanlarına erişimdir, çünkü yüksek enflasyon ve devlet kağıtlarının yüksek getirisi nedeniyle mali sektör uzun vadeli krediler vermekte isteksiz olmuştur. KOBİ'lerin zaafaları, yönetim becerilerinin düşük düzeyde olması ve teknolojiye erişim konularında yatmaktadır. Araştırma, ürün kalitesini iyileştirme, pazarlama, teknoloji geliştirme ve üretkenlik alanlarındaki zaafılardan ileri gelen başka sorunlar da vardır.

¹⁸ KOBİ politikasındaki gelişmeler, sanayi politikası bağlamındaki gelişmelerle ilişkili olarak görülmelidir (bkz. Başlık 15 – Sanayi politikası).

Makroekonomik çerçevenin genel olarak istikrarlı duruma gelmesi, mali reform, enflasyonu indirme hedeflerinin izlenmesi ve sağlam döviz politikası, KOBİ'lerin işleyişini kolaylaştıracaktır. Mali reformun tamamlanması ve gizli ekonominin küçültülmesi, küçük şirketler arasında bir adil rekabet ortamını sağlayacaktır. Mali sektör reformu, KOBİ'lerin mali sektöre ve onun araçlarına erişimini kolaylaştırabilir. Kamu sektörü borçlanma ihtiyaçlarının ve enflasyon beklentilerinin azalması, daha şimdiden faiz oranlarında büyük düşmeye yol açmış ve mali piyasalara erişim imkanını arttırmıştır. Ancak, reformlar, gri ekonominin küçültülmesini yeterince hedeflemiyor gibi görünmektedir.

İdari kapasite ile ilgili olarak, Türkiye gerekli kurumlara sahiptir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, sanayi politikasının tasarlanması ve uygulanmasından sorumludur. Başka bakanlıklardan da yardım alan bu bakanlığın bünyesinde, 1990 yılından beri, küçük ve orta ölçekli sanayilerin geliştirilmesi için çalışan KOSGEB adlı bir kurum bulunmaktadır. Bu kurum, teknik yardım ve eğitim yoluyla KOBİ'lerin verimliliğini ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla yönelik, kâr gayesi gütmeyen, yarı-özerk bir kuruluştur. KOSGEB tarafından oluşturulan işletme bilgi şebekesi, Türk girişimcilere faydalı bilgi ve yardım sağlayabiliyor gibi görünmektedir.

Başlık 17: Bilim ve araştırma

Son düzenli rapordan bu yana, Türkiye bu sahada bir miktar ilerleme kaydetmiştir.

Geçen yıllarda, Türkiye, Avrupa araştırma faaliyetlerine gittikçe daha fazla katılmıştır. Kısa bir süre önce, bilimsel ve teknolojik araştırma sahasında Avrupa işbirliğinin (COST) üyesi olan Türkiye, 1995'ten beri Topluluk Çerçeve Programlarında ve başlangıcından bu yana Eureka programında yer almıştır.

Ulusal Akreditasyon Konseyi'nin kurulmasına ilişkin yeni mevzuat kabul edilmiştir. Ulusal bilgi altyapısı için bir ana planın uygulanmasını koordine etmek üzere bir enformasyon teknolojileri Ulusal Konseyi kurulmuştur.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ülkede araştırma politikalarının uygulanması ve koordinasyonu alanında önde gelen kuruluştur.

Genel değerlendirme

Sinci RTD Çerçeve Programı ile tam ortaklık isteğinde bulunmamış olan Türkiye, proje bazında katılmaya devam etmektedir.

Bilim ve araştırma faaliyetleri, ağırlıklı olarak üniversiteler (74 adet) ve kamu araştırma enstitüleri tarafından yürütülmekte olup araştırma yapısı, ülke sahasında bir hayli seyrek bir şekilde yayılmıştır. Araştırma ve teknoloji geliştirme alanında özel sektör yatırım düzeyi sınırlıdır.

Sektörün gelişmesi için, GSYH'nin yüzdesi olarak araştırma ve geliştirme alanındaki toplam harcamanın (1997'de %0,49) artması şarttır. Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) bilimsel ve teknolojik araştırmanın daha çok geliştirilmesini öngörmektedir. Amaç, araştırmacı sayısını işgücünün 10.000'de 20'sine yükseltirken, AR-GE harcamasını 2005 yılına kadar GSYH'nin 51,5'ine çıkarmaktır. Ancak, hangi AR-GE sektörlerinde daha fazla çabaların öngörüldüğü açık değildir. Türkiye, özel sektördeki işletmelere mali yardımı arttırmayı ve kamu-özel sektör ortaklıkları çerçevesinde ortak projeleri teşvik etmeyi de öngörmektedir. KOBİ'ler başta olmak üzere özel sektöre teknoloji transferi ve yayılması güçlendirilmelidir.

Başlık 18: Öğretim ve eğitim

Geçen bir yılda, Türkiye'nin öğretim, eğitim ve gençlik sahasındaki **Topluluk programlarına** katılımı için yeni hazırlıklar yapıldı.

Göçmen işçilerin çocuklarıyla ilgili AT yönergelerinin aktarımına ilişkin kesin durum daha da netleştirilmelidir.

Öğretimin iyileştirilmesi Türkiye'de yüksek bir öncelik olmaya devam etmektedir. Komisyon (toplam 175 milyon Euro tutarındaki hibeler yoluyla) Türkiye'de eğitim ve öğretim programlarına destek vermektedir. Türkiye, 1997 yılında, zorunlu öğrenim süresini 5 yıldan 8 yıla çıkarmak suretiyle önemli bir adım attı. Böylece, üç yıl sonra orta öğrenimdeki ve altı yıl sonra yüksek öğrenimdeki öğrencilerin sayısı artacaktır. Bundan başka, Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı, 2005 yılında orta öğrenimde okullaşma oranının %75'e çıkmasını öngörmektedir. Ayrıca, orta öğrenim içinde mesleki ve teknik öğrenimin oranı 2005 yılında %35'e çıkarılacaktır.

Çıracılık sisteminin uygulanması ve okullardaki Döner Sermaye Uygulaması, çocuk emeğinin azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

İdari kapasite açısından, eğitim politikası merkezi düzeyde kararlaştırılır. Her ilde eğitim müdürlükleri vardır.

Merkezi düzeyde, Milli Eğitim Bakanlığı, vaktinin çoğunu, okul sisteminin yönetilmesine ve idare edilmesine ayırır. Yüksek Öğrenim Kurulu, yüksek öğrenimin denetimi ve üniversitelerin yönetimi ile sorumludur.

Bu sorumlulukları bölgelere, illere veya ilçelere devrederek, bu görevlerin daha alt kademelere aktarılması (desantralizasyon) tavsiye edilir. Merkezdeki birimler ve kaynaklar, daha büyük bir ölçüde, strateji ve politika geliştirme ve eğitim hizmetinde yenilik ve kaliteyi ilerletme çabaları üzerinde yoğunlaşabilmelidir. Ancak, sorumlulukların dağılımındaki bu değişim, zorunlu olarak, hem merkezi hem de yerel düzeylerde, bu yeni görevleri üstlenme yeteneğinin güçlendirilmesini gerekli kılacaktır.

Halen, eğitim yönetiminde çalışan 87.280 kişi vardır. Bunların 5335'i merkezi düzeyde, 81.945'i yerel düzeydedir.

Genel değerlendirme

Yaklaşık bir değerlendirme gösteriyor ki, mevzuat ve düzenleme seviyesinde, Türkiye'de eğitim sisteminin dayandığı ilkelerin çoğu, üye devletlerle uyumlu ve tutarlıdır. Eşit erişim, eğitim hakkı, fırsat ve imkan eşitliği, bilimsel ve planlama temeli, karma eğitim ve evrensel eğitim konuları bununla ilgilidir. Etkin okullaşma, önemli bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir. Ayrıca, öğretim metodları gözden geçirilmeli ve bazı alanlarda boş öğretmen kadroları doldurulmalıdır.

Mesleki eğitim alanında, eğitim sisteminin etkinliğini arttırmak için yeni reform düzenlemeleri gereklidir (mesleki standartların ve müfredatın bütünleşmesi; sistemin kalitesinin sürekli olarak değerlendirilmesi); kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi (yetki dağılımı, becerilerin yükseltilmesi). Öte yandan, özellikle KOBİ personelinin eğitimine yönelik olarak bir sürekli eğitim sistemi kurulmalıdır. Emek piyasasının ihtiyaçları ile meslek okulları mezunlarının kazandıkları beceriler arasında net bir bağlantı olmalıdır. İnsan kaynaklarına yatırım, sadece kamu makamları değil aynı zamanda özel sektör tarafından bir öncelik olarak ele alınmalıdır.

Başlık 19: İletişim ve bilgi teknolojileri

İletişim piyasaları alanında, hükümet 1999 yılında, bir tanesi doğrudan Türk Telekom'a, diğer ikisi ihale usulüyle verilmek üzere, mobil telefon için üç yeni lisans vermeyi kararlaştırdı. Nisan 2000'de bir ihale sonuçlandırıldı. İkinci ihale ise iptal edildi.

Türk iletişim sektöründe önemli bir gelişme, Ocak 2000'de yeni bir iletişim yasasının kabul edilmesi olmuştur. Bu yasa, daha ileri serbestleşme için bir hukuki temel sunmakta, fakat 2003 sonuna kadar normal telefon hizmetinde Türk Telekom'un tekeli sürdürmektedir. Yeni iletişim yasası çerçevesinde yeni bir Telekomünikasyon Kurulu teşkil edilmiş olup üyeleri atanmıştır. Bu Kurul, lisanslar dahil düzenleyici araçların tasarlanması ve iletişim piyasalarında rekabetin izlenmesinden sorumludur. 1999 yılında, özellikle mobil telefon konusunda, hizmetlerin ve altyapının genişlemesi ve modernleşmesi bir hayli ilerlemiştir. Cep telefonu hizmetinde, penetrasyon oranı 1999 sonunda her 100 kişi için 14 hat düzeyine erişmiştir (8 milyon abone). Sabit şebekede penetrasyon oranı ise, her 100 kişi için 32 hat düzeyine çıkmıştır (yaklaşık 20 milyon abone). Bir AB şirketinin de dahil olduğu bir özel konsorsiyuma üçüncü bir GSM lisansının verilmesinden sonra GSM abonelerinin sayısı artmaya devam etmiştir. 1999 yılında esas şebekenin dijitalleşmesi %84,02 düzeyine yükselmiştir (1998'de %82,9). İnternet kullanımı, özellikle üniversitelerde ve e-ticaret için, hızla gelişmiştir (1,1 milyon abone: her 100 kişi için 6,5 kişisel bilgisayar vardır, ancak bunların sadece %1 kadarı İnternet'e bağlıdır).

İdari kapasite ile ilgili olarak, Ulaştırma Bakanlığı, iletişim sektöründe genel politika belirleme sorumluluğuna sahiptir, Türkiye'de telekom sektörünün düzgün işleyişini takip eder ve denetler. Bakanlık'ta yaklaşık olarak 75 kişi çalışmaktadır. Haberleşme Yüksek Kurulu, güvenlik konularıyla ilgilenir. Rekabet Kurulu, sektörde rekabetle ilgili konulara nezaret eder.

Genel değerlendirme

Türkiye, iletişim şebekeleri ve hizmetlerinde daha fazla rekabet sağlanması yönünde ilerleme kaydetmiştir. Ancak, yeni iletişim yasası, düzenleyici otoritenin, sabit şebeke operatörünün etkisinden ve Türk Telekom ile ilgili olarak devletin mülkiyet işlevinden bağımsızlığını temin etmemektedir. Bunun yanı sıra, Türk Telekom'un tarifelerini yeniden ayarlamasına imkan verecek bir tarife rejimine ve, sesli telefon, kiralanmış hatlar ve diğer hizmetler için müktesebatın gerektirdiği maliyet yönelimi kriterlerinin yerine getirilmesini sağlayacak şekilde, kiralanmış hatları düzenlemek için bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Bu şekilde, Internet ve diğer serbestleştirilmiş hizmetler daha da gelişebilecektir. Dolayısıyla, kısa vadede, müktesebatın lisanslama ve enterkoneksiyon gibi önemli kısımlarını uygulamak için, Türkiye'nin mevcut yasaya ilişkin uygulama yönetmelikleri çıkarması gereklidir. Türkiye, bütün operatörlere eşit lisans koşulları sağlayarak mobil telefon hizmetinde adil rekabeti temin etmelidir. Orta vadede ise, Türkiye, daha ileri düzeyde idari kapasite oluşumu dahil, örneğin Ulusal Düzenleyici Kurul ile ilgili olarak, yeni iletişim yasasını müktesebata tam anlamıyla uygunlaştırmak için bir yasa çıkarmalıdır.

Başlık 20: Kültür ve görsel-işitsel politika

Son yıllarda, **görsel-işitsel** sektör önemli değişimler geçirmiştir. Örneğin özel yayıncılığın yasallaştırılması sonucunda bir rekabet ortamı yaratılmıştır. Özel radyo ve TV kanallarında büyük bir artış vardır. Yaklaşık olarak, 16 ulusal, 15 bölgesel ve 231 yerel TV kanalı ve 36 ulusal, 108 bölgesel ve 1056 yerel radyo kanalı vardır. Kablolu yayın hizmetleri, özellikle büyük şehirlerde gelişme halindedir.

Mevzuattaki boşluklar nedeniyle, Radyo-Televizyon Kurulu, dijital yayıncılık lisanslarına karşı çıkmaktadır.

Görsel-işitsel sektörde Türkiye'nin hukuksal çerçevesi, radyo ve televizyon işletmeleri kurulmasına ve bunların yayınlarına dair 1994'te kabul edilmiş olan yasayla belirlenmiştir.

Ekim 2000'de Türkiye, daha önce imzalamış olduğu Avrupa Konseyi Sınırlanmış Televizyon Sözleşmesi'ne ek protokolü onayladı.

İdari kapasite ile ilgili olarak, TV lisanslarının verilmesi ve yayıncılık mevzuatının icra edilmesi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun görevleridir. Bu Kurul, güvenlikle ilgili yasaların ihlal edildiği iddiasıyla yayın izinlerini askıya alabilmektedir. Söz konusu Kurul'un teşkiline dair yasada bir değişiklik yapılması koalisyon ortakları arasında kararlaştırılmış olup, bu değişikliğe göre, yabancı yatırımcılar radyo ve TV istasyonlarında %25'e kadar hisse edinme imkanına sahip olacaklardır. Kurul'un beş üyesi TBMM tarafından, dört üyesi ise Yüksek Öğrenim Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu ve İşçi ve İşveren Sendikaları tarafından seçilecektir. Yayın frekanslarının yönetimi Kurul'a bırakılacaktır. Türkiye'de kültür politikasından sorumlu olan başlıca kurum Kültür Bakanlığı'dır. Her ilde bir kültür müdürlüğü vardır.

Genel değerlendirme

Radyo ve Televizyon İşletmelerinin Kurulması ve Yayınları hakkındaki yasaya ilişkin bir ön analiz, mevzuatın AT müktesebatıyla uyumlu olmadığını göstermektedir. Tanımlar, yetki, yayın alma özgürlüğü, milliyet temelinde ayrımcılık, Avrupalı ve bağımsız eserlerin desteklenmesi, reklamcılık, televizyon yoluyla alışveriş ve küçüklerin korunması konuları başta olmak üzere, müktesebattan büyük farklar tespit edilmiştir.

Ayrıca, yasa, radyo ve televizyon işletmelerinde yabancı sermaye payına sınır koymaktadır (%20).

Türkiye'nin WTO/GATS kapsamındaki taahhütleri de, katılım sürecinde kültürel ve görsel-işitsel politika alanındaki müktesebatın tam olarak üstlenilmesi ve uygulanmasında önemli bir güçlük arz edebilir.

Genel olarak, kültürel ve görsel-işitsel politika alanındaki Topluluk müktesebatıyla uyum sağlamak için büyük ilerlemeye ihtiyaç olacaktır.

Başlık 21: Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu

Son düzenli rapordan beri bu alanda rapor edilebilecek özel gelişmeler söz konusu değildir.

Genel değerlendirme

Türkiye’de bir bölgesel politika var olmakla beraber, yapısal politikalar uygulanması için hazırlıklar henüz gerçek anlamda başlamamıştır.

Bölgesel örgütlenme ile ilgili olarak, Türkiye, yapısal politikaların uygulanmasında önemli bir rol oynayan NUTS 2 kademesi başta olmak üzere, Topluluk kuralları ile uyumlu bir NUTS sınıflamasını Komisyon’a teklif etmelidir.

Mevzuat çerçevesi bakımından, Türkiye’nin bölgesel politikası, yardım edilecek illerin bir listesini tanımlamakta ve ülkenin bu kısmında yerleşen şirketlere sübvansiyonlar tahsis etmektedir. Öncelikli diye tabir edilen iller, ülkenin yüzölçümünün yarısından fazlasını ve nüfusun üçte birden çoğunu temsil ederler. Bu illerdeki kişi başına GSYH, ulusal ortalamasının %56’sıdır (Topluluk ortalamasının %19’u). Ancak, bu politika şimdiye kadar anlamlı sonuçlar sağlamış değildir.

Programlama için hazırlık ile ilgili olarak, kamu yatırımları analiz edildiğinde, az gelişmiş yöreler lehine çok anlamlı bir çaba görülmemektedir. 1997 yılında kişi başına harcama 33,4 milyon TL idi. Bunun 12,7 milyonluk bölümü, belirli bir ile ayrılmıştı. Genelde, az gelişmiş yöreler, öteki yöreler ile aynı miktarı aldılar.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bir dizi bölgesel kalkınma programları hazırlanmasına başlamıştır:

- Doğu Karadeniz bölgesi (8 il)
- Doğu Anadolu (16 il)
- Yeşil Irmak kalkınma havzası (5 il)
- Marmara bölgesi (5 il)

Bugüne kadar, bu programların hiç biri uygulama aşamasına ulaşmamıştır.

İdari işbirliği bakımından, Türk bölgesel politikası bir merkezi planlama sistemi çerçevesinde yürütülür. DPT Türkiye’de bölgesel politikadan sorumludur. Kamu yatırımlarının koordinasyonundan sorumlu olduğu halde, DPT bu yetkisini bölgesel politika amacıyla kullanıyor görünmemektedir. Bölgesel politikaya ilişkin rolünün netleştirilmesi gereken Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma İdaresi hariç tutulursa, Ankara dışında uygulama yapıları yoktur. Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı’nda öngörüldüğü gibi, DPT bölgesel büroları ve yerel veya bölgesel kalkınma otoriteleri henüz mevcut değildir.

Bu konuda, Türkiye, hem merkezi düzeyde (DPT veya bölgesel politikadan sorumlu özel bir kurum) hem de bölgesel düzeyde (bölgesel DPT büroları) bölgesel kalkınmayla ilgilenen idari yapılarının takviyesini sağlamalıdır.

Bölgesel **istatistikler** ile ilgili olarak, yardım alma ehliyetinin tespitine yönelik veriler, sadece INTERREG kriterleri için mevcuttur. Bir NUTS 2 sınıflamasının tarif edilmesinden sonra, satın alma gücü standartları ile kişi başına bölgesel GSYH hesaplanmalıdır. DPT tarafından toplanan ve NUTS 3 düzeyinde kullanılabilen veriler temelinde, EUROSTAT standartlarına göre (NUTS 2 düzeyinde) bölgesel istatistikler oluşturulmalıdır.

Türkiye’de bölgesel sorunlar önemli boyutlarda ve ciddi nitelikte olduğu halde, bunlara yönelik etkin bir politika yoktur. Bölgesel kalkınma otoriteleri mevcut değildir. Bölgeler arasındaki büyük farkları kapatmaya yönelik, Topluluk standartlarıyla uyumlu bir bölgesel politikanın güçlendirilmesi ve modernize edilmesine yüksek öncelik verilmelidir. Bunun için, kalkınmada geri kalmış bölgelere anlamlı düzeyde kamu yatırımı açıkça tahsis edilmeli, böylece insan kaynaklarına yatırımlar arttırılmalı, altyapı farkları azaltılmalı, özel yatırım için elverişli bir ortam yaratılmalı ve hayat şartlarında anlamlı bir iyileşme sağlanmalıdır.

Başlık 22: Çevre

Son düzenli rapordan bu yana, hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğanın korunması, endüstriyel kirliliğin kontrol edilmesi ve risk yönetimi, kimyasal maddeler, GMO’lar, ozon tabakasına zarar veren maddeler, nükleer güvenlik ve radyasyondan koruma gibi alanlarda, müktesebatın benimsenmesi yönünde ilerleme olduğunu gösteren herhangi bir kanıt görülmemektedir.

Genel değerlendirme

Türk mevzuatı, özellikle standartlar, izleme gerekleri ve ölçüm yöntemleri bakımından, Topluluk mevzuatından hâlâ çok farklıdır. Çevresel müktesebatın tam olarak benimsenmesi, uzun vadeli bir ihtimal olmaya devam

etmektedir. Yasaların uygulanması arzu edildiği gibi olmanın uzağındadır. AT çevre yönergelerinin tam olarak aktarılmasını sağlamak için bu yasaların ayrıntılı uygunluk denetimlerine tabi tutulması da önemlidir.

1993 Çevre Kanunu, çevre yönetimi ve çevre mevzuatı için çerçeveyi tanımlamaktadır. Çevre Kanunu'na dayalı en son mevzuat çalışmaları 1997 yılına geri gitmektedir (müktesebat ile uyumlu hale getirilmek için revize edilmesi gereken Çevre Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nde yapılan değişiklik).

Hava kalitesi alanında, mevzuatın müktesebat ile uyumu henüz sağlanmamıştır. Ayrıca, Türk hava kalitesi izleme sisteminde, onu AT müktesebatıyla uyumlu hale getirmek için daha fazla iyileşme yapılması gerekir.

Su yönetimi, özellikle ilgili mevzuatın uygulanması bakımından, en problemleri konulardan biridir. Evsel atıkların büyük bir kısmı (%93), yasaya aykırı biçimde atılan kontrolsüz atık mahiyetindedir. Topluluk standartlarına uyum sağlamak için büyük çabalara girişilmiştir.

Su kalitesi ile ilgili olarak, yedinci ve sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planları, su kaynakları konusunda yeni bir çerçeve yasaya ve içme suyu standartları ve atık su deşarjı konusunda müktesebat ile uyumlulaşmaya ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'nin su mevzuatı, Topluluk müktesebatı ile uyumlu gibi görünmemektedir.

Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik açısından zengin varlıklarını korumak için, **doğanın korunmasına** katılım öncesi süreçte özel dikkat gösterilmelidir. Türkiye, kendi mevzuatını, Topluluk doğa koruma müktesebatıyla uyumlulaştırmak için önemli çabalarda bulunmalıdır.

Endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi alanında, müktesebat ile uyumlu mevzuat hâlâ çıkarılmamıştır.

Kimyasal maddeler konusundaki AT yönergeleri tam olarak aktarılmış değildir. Tehlikeli Kimyasal Maddelerin ve Müstahzarların Kontrolüne ilişkin 1993 tarihli Yönetmelik, Topluluk mevzuatıyla uyumlu değildir (örneğin, risk değerlendirme ve sınıflandırma sistemi konusunda hükümler olmayışı). Türkiye kimyasal maddelerin genel bir envanterini hâlâ çıkarmamıştır. **Genetik yoldan değiştirilmiş organizmalar** konusundaki Türk mevzuatı, müktesebat ile uyumlu değildir.

Nükleer güvenlik konusunda (*bkz. Başlık 14-Enerji*) Türk mevzuatı, özellikle bildirme ve izleme gerekleri bakımından, müktesebata tam olarak uygun değildir. Radyasyondan korunma konusunda Türk Atom Enerjisi Kurumu, bu kaynakları kullanan bütün müesseselerde yerel güvenlik prosedürleri geliştirilmesi, bütün cihazların radyasyon koruma zırhıyla kaplanması ve lisanslama konusunda bir strateji tanımlamıştır.

Merkezi düzeyde idari kapasite ile ilgili olarak, 1991'de kurulmuş olan Çevre Bakanlığı, çevresel faaliyetler için genel sorumluluğa sahiptir. Bu faaliyetler, diğer bakanlıklar, hükümet kurumları, yerel yönetimler ve STK'ler ile yakın işbirliği bağlantıları ve aktif ortaklıklar içinde yürütülür. Çevre Bakanlığı 800 civarında personel istihdam eder. Buna ek olarak, 500 personel 30'u aşkın taşra teşkilatlarında çalışır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), hükümet politikalarının koordinasyonu için temel araç olan Beş Yıllık Kalkınma Planlarını hazırlamaktadır. 1973'ten beri, çevreyle ilgili konular da dikkate alınmaktadır. Çevre koruma tedbirlerinin uygulanmasında, çevresel altyapı inşa edilmesinde, kentsel atıkların toplanması ve bertaraf edilmesinde ve imar planlamasında önemli bir rol oynayan belediyeler de, çevre politikasının uygulanmasında görev alırlar.

Genel olarak, ulusal ve bölgesel düzeyde idari kapasite bir endişe konusudur. Farklı düzeylerde muhtelif kurum ve kuruluşların çevre konusuna karışması ve böylece çıkar ve sorumluluk çatışmaları doğması, eğitilmiş ve uzman personel eksikliği, mali kaynakların yetersizliği ve donanım yetersizliği nedeniyle, çevre kurallarının icrası tam olarak sağlanmamış gibi görünmektedir. Güçlü ve iyi belirlenmiş yetkilere sahip çevre müfettişlikleri yanında, izleme şebekeleri ve izin prosedürleri tesis etme gereği vardır. Yasalara ve kurallara uyulmaması halinde cezalar tatbik edilmelidir. Çevre konularına ilişkin bilinç ve AT gerekleri hakkında bilgi genelde eksiktir. Belediyeler de, özellikle eğitim açısından, AT çevre politikasına yönelik hazırlıklarını hızlandırmalıdır.

1997 yılında Türkiye'nin çevre yatırımları, ülke GSYH'sinin %0,5'ine tekabül eden 1 milyar ABD Doları civarında olmuştur.¹⁹ Çevre Kirliliğini Önleme Fonu, Türkiye'de çevre faaliyetlerini ve yatırımlarını finanse etmeye yönelik tek ulusal fondur, fakat Çevre Bakanlığı bu fondan sadece %10 oranında ödemeler onaylama

¹⁹ Kaynak: OECD çevresel performans değerlendirme, 1999. Bu rakam, devlet sanayileri dahil kirlilik azaltma ve kontrol harcamalarını ve enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji kaynakları, kamu sağlığı, biyolojik çeşitliliğin ve doğal manzaranın korunması konularındaki harcamaları içine almaktadır. Su temin harcamaları dahil değildir.

yetkisine sahiptir. Şimdiki halde, araştırma, temizlik operasyonları, öğrenim ve eğitim, çevre kirliliğini önlemeye yönelik projeler, ve arıtma tesisleri inşa edilmesi için kredi sağlanmasını finanse etmek üzere, bu fon, Çevre Bakanlığı'na yılda 125 milyon Euro temin etmektedir.

Türkiye'nin çevre yatırımları, kapsamlı bir yatırım stratejisi temelinde, AT çevre yönergelerinin somut olarak uygulanması üzerinde daha çok yoğunlaşmalıdır. Çevre yatırımlarını desteklemeye yönelik bir ulusal fonun varlığı bu bakımdan önemlidir.

Başlık 23: Tüketicilerin ve sağlığın korunması

Son düzenli rapordan beri bu konuda ilerleme olmamıştır. 1995 tarihli Tüketicilerin Korunması Kanunu, bu alandaki en önemli mevzuat olmaya devam etmektedir.

“Tebliğler” denilen uygulama kurallarının kesin hukuki statüsü daha fazla açıklığa kavuşturulmalıdır.

Genel değerlendirme

Topluluk müktesebatı ile uyumlulaşma çok sınırlıdır. Var olan tüketici dernekleri güçlendirilmeli ve bağımsız piyasa gözetim ve icra makamları kurulmalıdır.

Başlık 24: Adalet ve içişleri sahasında işbirliği

1999'daki duruma kıyasla, adalet ve içişleri sahasında önemli bir ilerleme kaydedilmedi.

Veri koruma ve vize politikası konularında, geçen yıldan beri ilave bir uyumlulaşma olmadı.

Göç ve sınır kontrolü alanında, personeli eğitmek ve göç konularında diyalog başlatmak için çabalara girişildi. Sınırların Aşılması ve Göç Üzerine Bilgi, Tartışma ve Değişme Merkezi çerçevesinde bir toplantı yapıldı.

Türkiye, yeniden kabul anlaşmaları yapmalıdır.

İltica sahasında, UNHCR ile yakın işbirliği içinde, özellikle personel eğitimi yoluyla, kapasite geliştirmeye yönelik çabalar başlatıldı.

İltica statüsünü belirleme prosedürünü iyileştirmek ve hızlandırmak için, iltica alanındaki donanım (merkez; taşra) ıslah edilmiştir.

Polis işbirliği konusunda, geçen yıldan bu yana yeni bir gelişme olmamıştır.

Sahtecilik ve yolsuzluk ile mücadele sahasında, Türkiye, Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesine Karşı Mücadele Hakkında OECD Sözleşmesi'ni onayladı. Ancak, bu alandaki Avrupa Konseyi sözleşmelerinden hiç birini henüz imzalamadı.

Uyuşturucu maddelere karşı mücadelede büyük bir gelişme olmamıştır.

Gümrük işbirliği konusunda önemli yeni gelişmeler olmadı. **Cezai ve medeni konularda adli işbirliği** konusunda da aynı durum geçerlidir.

Genel değerlendirme

Veri koruma sahasında, yeni mevzuat hazırlanmaktadır. Türkiye, kişisel verilerin otomatik işlenmesi bakımından Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni henüz onaylamadı.

Vizeler ile ilgili olarak, Türk vize listesi AB listesiyle uyumlu değildir. Örneğin, İran vatandaşları vizesiz olarak üç ay süreyle Türkiye'de kalabilmektedirler. Ancak, Afganistan, Pakistan ve Sri Lanka gibi diğer menşe ülkeler için, menşe ülkede vize verilebilme, fakat sınırda verilmemektedir.

Sınır kontrolüyle ilgili olarak, bu konu halen beş farklı güç tarafından yönetilmektedir: deniz sınırlarında Donanma ve Sahil Muhafaza, geçiş noktaları ve havalimanlarında polis, “yeşil sınır” boyunca Ordu (kara

kuvvetleri) (Van ilinde olduğu gibi, bazı alanlarda hâlâ jandarma görevlidir, fakat her yerde kara kuvvetleriyle ikame edilecektir). Sınır kontrolünde tek bir komuta olmadığı gibi sivil komuta da yoktur. Ağrı ilinde İran ile Gürbulak kara sınır geçişi modernize edilme sürecindedir. Van ilinde Türkiye'yi İran'dan ayıran 350 km uzunluktaki dağlar boyunca gözetleme kuleleri inşa edilecektir (halen bu sınır hattında “karakollar” vardır). Personel ve donanım açısından “yeşil sınır”ın korunmasına ilişkin tam bir değerlendirme henüz yapılmamıştır. Başta çıkış kontrolleri olmak üzere, kontrollerin etkinliğini arttırmak için farklı servislerin daha iyi koordine edilmesi tavsiye edilir.

Göç ile ilgili olarak, Batı Avrupa ülkelerine yasadışı yollardan ulaşmaya çalışan insanların sayısını azaltmak için çabalar ciddi ölçüde artırılmalıdır.

İltica sahasında, Türkiye, bütün iltica başvurularını dikkate alsa da ve bu vakaları incelemek için UNHCR ile birlikte (paralel prosedürler) hareket etse de, Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekinceyi kaldırmalıdır. Vakaların büyük çoğunluğunda, sığınmacı statüsü tanınması konusunda Türk İçişleri Bakanlığı ve UNHCR aynı sonuca varmaktadırlar. UNHCR ile işbirliği içinde, İçişleri Bakanlığı, iltica ve sığınmacı konularıyla ilgilenen personelin eğitimini, teknik yardım sağlanmasını ve bu konularda meydana gelen ulusal ve uluslararası değişimlerin ele alınmasını hedefleyen, Ekim 2000 – Ekim 2003 dönemini kapsayan, 3 yıllık bir proje oluşturdu. Yeşil sınırların gözetiminden Kara Kuvvetleri'nin (Ordu) sorumlu olduğu ve pek çok iltica arayıcının ülkeye, resmi sınır geçişleri dışından, yeşil sınırlardan girdiği dikkate alınır, sığınmacılar ve iltica arayıcılar konusunda kara kuvvetlerini bilinçlendirmek için bir program geliştirilmelidir. Bu, özellikle, İran ile 350 kilometre uzunlukta bir dağlık sınır oluşturan Hakkari, Ağrı ve Van illerini içeren Doğu-Güneydoğu bölgelerinde (Van ilindeki yeşil sınır) yapılmalıdır. Bu alan, hâlâ jandarmanın kontrolü altındadır fakat bu kontrol yakında kara kuvvetlerine devredilecektir.

Sığınmacılar için barınma tesisleriyle ilgili olarak, Türkiye'de düzgün kabul merkezleri kurmak için büyük bir çabaya girilmesi gerekir. Şimdiki halde, sığınmacılar ve iltica arayıcılar, pek çok durumda, yörenin konukseverlik ve dayanışma geleneği sayesinde, yerel nüfus tarafından barındırılmaktadır. Valilikler ve belediyelerden bir miktar destek almaktadırlar fakat bu çabalar, düzenli olarak giriş yapan sığınmacıların ve iltica arayıcıların büyük sayıda olması nedeniyle karşılaşılan sorunlarla orantılı değildir.

Polis işbirliği, sahtecilik ve yolsuzluk ile mücadele, uyuşturucu maddelere karşı mücadele, gümrük işbirliği, cezai ve medeni konularda adli işbirliği ile ilgili olarak, müktesebat ile uyumlulaşmak için ciddi çabalara ihtiyaç vardır. İlgili uluslararası sözleşmelerin Türkiye tarafından onaylanması da gereklidir. Ayrıca, bu alanlarda mevzuatı etkili biçimde uygulama ve icra etme kapasitelerini arttırmak için ciddi çabalara gerek vardır.

Başlık 25: Gümrük birliği

Yeni **Türk Gümrük Kanunu** 5 Şubat 2000'de yürürlüğe girdi. Bu kanunun hükümleri hemen tümüyle uyumludur fakat bu hükümlerin pratikte uygulanması, serbest bölgeler ve ekonomik etkiye sahip gümrük prosedürleri bakımından hâlâ biraz farklıdır.

Ocak 2000'de, Türkiye, transit prosedürünün ve Tek İdari Belge'nin (TİB) kullanımı konusunda teknik yardımın sürmesini sağlayan yeni bir anlaşma akdetti.

Genel değerlendirme

AT ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği, 31 Aralık 1995'te son aşamasına girdi. Gümrük Birliği'ni kuran karar (Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı) Türkiye'nin ticaret politikasını ve gümrük politikasını Topluluk politikaları ile uyumlulaştırmasını gerekli kılmaktadır. Halen, Türkiye kendi gümrük mevzuatını hemen tümüyle Topluluk gümrük mevzuatıyla uyumlulaştırmıştır.

AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararının 15. maddesi, Türkiye'nin, 1 Ocak 2001 tarihine kadar, bazı mallar ile ilgili olarak Ortak Gümrük Tarifesi'nden daha yüksek gümrük vergileri uygulamaya devam etme hakkına sahip olmasını öngörmektedir. 1 Ocak 2001'den itibaren, Türkiye, 1/95 sayılı kararın kapsamına giren bütün ürünler için Topluluk ile aynı gümrük vergilerini uygulayacaktır.

Gümrükler ile ilgili olarak, son düzenli raporda, Türk gümrük sisteminin esas olarak Topluluk Gümrük Yasası ile uyumlu olduğuna işaret ediliyordu. Serbest bölgeler konusunda farklar devam etmektedir. Bu konuda, Komisyon, Türkiye ve diğer aday ülkeler arasında bilgi alışverişleri olmuştur.

8000'e yakın personeli olan Gümrük Müsteşarlığı, Başbakan'a bağlıdır. 250 gümrük müdürlüğü vardır. Gümrük idaresinin yeniden örgütlenmesi 1993'te başlamış olup idarenin tam olarak bilgisayarlı ortama geçişini öngören "Modernizasyon ve Otomasyon Projesi" yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bazı sektörlerde, örneğin menşe kanıtlarının doğrulanmasıyla ilgili olarak, üye devletlerin gümrük idareleriyle işbirliği yeterli değildir. Ayrıca, gümrük mevzuatı konusunda görevlilerin kapsamlı şekilde eğitime ihtiyacı vardır.

Başlık 26: Dış ilişkiler

Türkiye AT ile bir gümrük birliği içindedir ve Türkiye'nin ticaret politikası, gümrük birliği kapsamına giren alanlarda, AT politikası ile büyük ölçüde uyumludur. Gümrük Birliği'nin hizmetlere ve kamu alımlarına teşmil edilmesi için görüşmeler yapılmaktadır. DTÖ çerçevesinde, Türkiye, ITA'yı imzalamıştır ve Devlet Alımları Anlaşması'nda gözlemci statüsündedir. Yeni bir kapsamlı ticaret rounduyla ilgili olarak, Türkiye'nin pozisyonu AB'ninki ile genelde uyumludur.

Üçüncü ülkeler ile **iki taraflı anlaşmalar** açısından, Bulgaristan ile serbest ticaret anlaşması 1 Kasım 1999'da, Letonya ile 1 Haziran 2000'de, Polonya ile 1 Mayıs 2000'de yürürlüğe girdi. Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya ile anlaşma 25 Temmuz tarihinde onaylandı. Kıbrıs ile müzakereler başlamadı. Bazı Akdeniz ülkeleriyle de anlaşmalar imzalandı. Polonya ile anlaşma, 1 Ocak 2002'ye kadar bir geçiş dönemini öngörmektedir. Bu tarihte, iki taraf arasındaki sanayi malları ticaretinde vergiler ve tarifeler kaldırılacaktır. Türkiye, Temmuz 1999'dan itibaren, Topluluğun Bosna'ya tek taraflı ticaret imtiyazlarını uygulamaktadır.

Türkiye Küba, Malezya, Moğolistan ve Rusya ile karşılıklı yatırım koruma anlaşmaları ve ABD ile bir ikili yatırım anlaşması akdetmiştir.

Bir DTÖ anlaşmazlık çözme heyeti, tekstil ürünleri ithalatı için Hindistan üzerine konulan kısıtlamaların Türkiye'nin DTÖ yükümlülüklerine aykırı olduğunu tespit etti. Bu karar Temyiz Organı tarafından doğrulandı. Türkiye'nin heyet ve Temyiz Organı tespitlerini uygulamaya yönelik işlemlerinin bu sektörde gümrük birliğinin işleyişine zarar vermemesini sağlamak için AT ve Türkiye arasında temaslar yapılmaktadır.

Kalkınma yardımı ve insani yardım sahasında, Türkiye, insani yardım sağlanması yoluyla, uluslararası istikrara katkıda bulunmuştur. 1999'dan beri Türkiye, kendi tahminlerine göre, 69 ülkeye toplam 300 milyon Euro değerinde yardım sağlamıştır.

Genel değerlendirme

Genel olarak, dış ticaret ilişkileri alanında AB ve Türkiye arasında geniş farklılık vardır. İkili kullanım, tekstil ürünleri ve ihracat kredileri müktesebatına uyum sahalarda Türk mevzuatının AB politikalarına uygunluğunu daha fazla değerlendirme gereği vardır. DTÖ çerçevesinde Türkiye ve AB arasında iyi bir koordinasyon olmuştur.

1 Ocak 1996 tarihli Gümrük Birliği Kararında belirlenen takvime göre, Türkiye, 2001 yılına kadar, AT ile üçüncü ülkeler arasında yapılmış bütün tercihli anlaşmalara ve AT özerk tercihli rejimlerine uyum sağlamış olmalıdır. Türkiye, şimdiye kadar, EFTA ülkeleri, İsrail ve Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya yanında, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Letonya ve Slovenya ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmiştir. Ancak, tercihli rejimler çerçevesinde bütün AT taahhütlerinin yerine getirilmesinde daha fazla ilerlemeye ihtiyacı vardır.

AB ve Türkiye, üçüncü bir ülkeyle yeni bir ticaret anlaşması yapılmasına yönelik müzakereler konusunda birbirlerine bilgi vermeye devam etmelidirler. Ayrıca, aday statüsüne uygun olarak Türkiye, OECD gibi uluslararası kuruluşların düzgün işleyişine katkıda bulunmaya devam etmelidir.

İdari kapasite ile ilgili olarak, Türk ticaret politikası esas olarak Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından uygulanmaktadır. Müsteşarlığın toplam personel sayısı 1494'tür (993 Ankara'da, 417 Türkiye'nin diğer kısımlarında, 84 yurt dışında). Gümrük hizmetleriyle ilgili idari altyapı, Gümrük Birliği başlığı altında ele alınmıştır (*Başlık 25 – Gümrük Birliği*).

Fiziksel muayeneler, Dış Ticaret Bölge Müfettişlikleri tarafından yapılmaktadır. Tarım ürünleriyle ilgili olarak, Tarım Bakanlığı ve ilgili il müdürlükleri, ilgili kontrol belgelerinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynarlar.

Başlık 27: Ortak dışişleri ve güvenlik politikası

Ortaklık Anlaşması ile ilgili Ortaklık Konseyi Kararları çerçevesinde kurulan **siyasal diyalog**, Aralık 1999 Helsinki AB Konseyi'nin sonuçlar bildirdesini müteakip artmıştır. Hem iki taraflı hem de çok taraflı düzeylerde siyasal diyalog gerçekleşmiştir. Helsinki sonuçlar bildirdesine göre, iki taraflı diyalog (bakan ve siyasi müdür seviyelerinde) şimdi "4 ve 9(a) sayılı paragraflarda atıf yapılan konular (ihtilafların barışçıl çözümü ve Kıbrıs konusu) yanında, insan hakları konusuna özel referans ile, katılım için gerekli siyasal kriterlerin yerine getirilmesi yönünde ilerleme" üzerinde durmaktadır. Mart 2000'de AB ve Türkiye arasında bir siyasi müdürler toplantısı yapıldı. Nisan 2000'deki Ortaklık Konseyi toplantısı da, bu siyasal konuları tartıştı. Helsinki Konseyi ve özellikle Ocak 2000'den beri, Türkiye, bakanlar düzeyinde, siyasi müdürler düzeyinde, Avrupa muhabirleri düzeyinde ve uzman grup düzeyinde, AB ile aday ülkeleri bir araya getiren bütün siyasal diyalog toplantılarına katılmıştır.

AB beyanları ve açıklamaları ile uyumlulaşma konusunda, Türkiye, Helsinki zirvesinden bu yana, kendi pozisyonlarını düzenli olarak Birlik'in pozisyonları ile uyumlulaştırmış ve, davet edildiğinde, Birlik'in ortak eylemlerine ve pozisyonlarına katılmıştır. Türkiye'nin, pek yakında, ODGP alanında hızlı ve güvenli mesaj alışverişini büyük ölçüde kolaylaştıracak olan Ortak Muhabirler Şebekesi sistemine bağlanacağı belirtilmelidir.

ODGP'nin bir parçası olarak AGSP'nin geliştirilmesi bağlamında, Türkiye, AB+15 formatında (yani, AB üyesi devletler artı AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyeleri ve aday ülkeler) AB ile görüş alışverişlerine aktif şekilde katılmıştır. Ancak, Türkiye, askeri kriz yönetimi hakkında AB üyesi olmayan altı Avrupalı NATO üyesi ile diyalog, danışma ve işbirliği için Feira AB Konseyi'nde (Haziran 2000) ortaya konulan düzenlemelerden memnun değildir. Bu konu, karşılıklı ilave istişarelere tabidir.

Türkiye'nin Kıbrıs sorunu üzerine resmi pozisyonu, hem BM kararlarına hem de AB pozisyonuna aykırı olmaya devam etmektedir. Ancak, Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilmesi, Kıbrıs konusunun çözümüne yönelik siyasal sürece yeni bir ivme kazandırmıştır (bkz. yukarıda Kısım B.1.2'de Kıbrıs konusuna ilişkin bölüm).

Yunanistan ve Türkiye arasında Temmuz 1999'da başlayan yakınlaşma devam etmektedir. Türkiye, bu yıl Mayıs-Haziran aylarında Yunanistan'da gerçekleştirilen NATO'nun Dynamic Mix 2000 tatbikatına katılmıştır. Kıbrıs bunalımından sonra ilk defa olarak, Türk birlikleri ve askeri uçakları Yunanistan'a gelmiştir. Ege'de olası güven arttırıcı tedbirler üzerine diplomatik temaslar devam etmektedir, fakat bugüne kadar somut sonuçlar elde edilememiştir. Ege'deki anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi konusunda pek az ilerleme not edilebilir.

Diğer komşu ülkeler ile ilişkiler konusunda, Türkiye, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya ile ikili ilişkileri daha da geliştirmeye devam etmektedir. Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından teklif edilen Kafkas İstikrar Paketi, esas olarak Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle, henüz gerçekleşmemiştir. Türkiye, Ermenistan sınırını kapalı tutmaya devam etmektedir. İstanbul'da yapılan Kasım 1999 AGİT zirvesinde, Bakü (Azerbaycan) ve Ceyhan (Türkiye) arasında bir petrol boru hattı inşa edilmesi üzerine âkit taraflar arasında bir anlaşma imzalandı. Türkiye, aynı zamanda, AT INOGATE programı (Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Nakliyesi) çerçevesinde Şemsiye Anlaşma'ya taraf oldu. İran ile ilişkiler, Türkiye'nin güvenlik endişelerinin etkisi altında olmaya devam etmektedir. Suriye ile güvenlik konularında işbirliği nisbeten başarılı olmuş gibi görünmektedir. Türk Ordusu tarafından Kuzey Irak'ta yapılan askeri operasyonlar, Avrupa kamuoyunda ciddi endişeye yol açmıştır. Türkiye, Barcelona Süreci'nde aktif bir katılımcıdır.

Genel değerlendirme

Birlik ve Türkiye arasındaki siyasal diyalog, son düzenli rapordan bu yana bir hayli ilerledi. Dış politika ve güvenlik sahasındaki müktesebat daha da geliştikçe, Türkiye kendi dış politikasının yönelimini Birlik'inkiyle uyum içinde tutmalıdır.

Türkiye, bölgede istikrar ve refahı geliştirmeye yönelik bir dizi girişimde bulunmuştur. Bunun önemli bir unsuru, Kafkaslar'daki mevcut istikrarsız durum nedeniyle meyve veremeyen Kafkas İstikrar Paketi önerisidir.

Türkiye, başta SFOR/KFOR olmak üzere uluslararası güçlere askeri birlik tahsis ederek, Batı Balkanlar'da kriz yönetim operasyonlarında aktif bir rol oynamaya devam etmektedir.

Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmelerle ilgili yeni çabalar, bölgeye istikrar yanında her iki ülkeye kazanımlar getirmeyi hedeflemelidir.

ODGP ile ilgili hükümleri uygulamaya yönelik idari kapasite açısından, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın kadroları ve işleyişi iyidir.

Başlık 28: Mali kontrol

Mali kontrol alanında, köklü bir ilerleme olmamıştır. Ancak, Türk hükümetinin, bir mali saydamlık değerlendirmesi için IMF'ye yapmış olduğu talep gibi, **kamu sektöründe içsel ve dışsal mali kontrol** ve saydamlığı arttırmaya yönelik spesifik eylemlere girişmiş olduğu not edilmelidir. Türk hükümeti, hem devlet ile ekonominin geri kalanı arasındaki ilişki, hem de devlet kurumlarının rolleri açısından, rollerin ve sorumlulukların yeterince belirgin olmadığını tespit etmiştir.

Genel değerlendirme

Mali kontrolün parçalı yapısı dikkate alındığında, bütün “ex-post” içsel ve dışsal kontrollerin, uygulanan muhasebe ve finans prosedürlerinin sağlamlığını ve güvenilirliğini, kamu harcama ve gelirlerinin gerçek bütçe uygulamasının yasalara uygunluğunu, düzgünlüğünü ve verimliliğini değerlendirmesini sağlamak ivedi bir ihtiyaçtır.

İçsel mali kontrol sistemi ile ilgili olarak, çeşitli kamu kurumları ve kuruluşları tarafından tesis edilmiş denetim birimlerinin toplam sayısı 129'a ulaşmıştır ve onüçbinden fazla denetimci kadrosu mevcuttur. Bu durum, mükerrer denetimlere yol açmakta ve, bazen de, bazı alanların denetim kapsamı dışında kalmasına neden olmakta ve böylece denetimin etkinliğini azaltmaktadır. Ayrıca, denetim birimlerinin ve kurumlarının raporları, çoğu zaman, aşırı bürokratik sistemin içinde kaybolup gitmektedir.

Maliye Bakanlığı tarafından yapılan kontroller, “uygunluk” denetimine yöneliktir ve, mal/hizmet sunulmasında önemli verimsizlikler yaratan ve kamu fonlarının tüm yönetimini riske sokan, zaman alıcı prosedürlere göre yürütülmektedir. Maliye Bakanlığı tarafından yapılan denetimler, harcama işlemlerinin sadece mevzuata uygunluğu ve yasalığı üzerinde durmakta fakat genellikle bizzatı harcama sistemlerini denetime tabi tutmamaktadır.

Sayıştay, bütün hükümet ödeme emirlerinin “ex-ante” denetimi nedeniyle, bütçe harcamaları üzerindeki **dış mali kontrol** görevlerini düzgün biçimde yerine getirememektedir. Bu “ex-ante” denetimler, içsel niteliktedir ve Sayıştay'ın esas “ex-post” kontrol işlevleri ve görevleri ile çatışmaktadır.

Dışsal kontrol, hükümetten bağımsız hareket eden bir organ tarafından uygulanmalıdır. Bu organ, yürütmenin sorumluluğu altındaki işlemlerin onaylanmasına müdahil olursa, müdahil olduğu bu işlemlerin kendileri uygunsuz, gayri meşru veya düzensiz buldukları ölçüde, bu durum onun dışsal denetim kapasitesi ve yetkisini otomatik olarak zayıflatır.

Sayıştay'ın bazı yasal görevleri, bakanlıklardan yeterli işbirliği görülememesi nedeniyle yerine getirilememektedir. Ayrıca, bütçenin kapsamı toplam kamu harcamalarına göre çok dar olduğundan, Sayıştay'ın denetim kapasitesi büyük ölçüde sınırlanmıştır: 1999 yılında Sayıştay bütün kamu hesaplarının sadece altıda birini denetlemiştir. Türkiye, bir Plan-Program-Bütçe sisteminden ve bir bilgisayarlı Mali Yönetim Bilgi sisteminden hâlâ yoksundur.

Öz kaynaklara ve yapısal eylem harcamalarına ilişkin kontrol tedbirleri uygulama kapasitesiyle ilgili olarak çabalar gereklidir. Ulusal düzeyde, hükümet, denetim sorumluluğunun yolsuzluğu etkin biçimde önleyecek ve caydırıcı şekilde kullanılmasını sağlamak için, kamu sektöründe uygun içsel kontrol tedbirleri almalıdır. Ayrıca, Sayıştay, kamu sektöründe bu türden risk alanlarını denetim programları kapsamına koyma yetkisiyle donatılmalıdır. Böylece, Türk denetim sisteminin en önemli sorunlarından biri olan ve yaygın şekilde gözlenen “denetimden sıyrılma” olayına bir son verilmiş olacaktır.

Türk denetim sisteminin bir başka ciddi eksikliği, idari taleplere cevaben özel olarak harekete geçmek yerine, öncelikli ve riskli alanları hedefleyen sürekli ve sistemli bir sürece göre hareket etmeyiştir. Türk denetim ve içsel kontrol mesleğini, AT'de uygulanan tutarlı ve kapsamlı bir standartlar ve ilkeler setiyle donatmak için mevzuat çıkarılmalıdır. Kamu maliyesini kontrol etmek için bilgi teknolojilerinin kullanılması da buna dahildir. Bu reformlar, **AT mali çıkarlarının korunmasını** sağlamak için kesinlikle gereklidir.

Türkiye'de denetim görevleri yerine getiren toplam 5100 civarında denetim/kontrol elemanı vardır. Denetim yetkisinin muhtelif katmanları arasında büyük miktarda örtüşme olsa da, özellikle kontrol/denetim bulguların

etkin takibi açısından, mali kontrol ve denetimin etkinlik kapsamında çeşitli boşluklar da vardır ve ex-ante kontroller ile içsel denetimin bütünleştirilmesine yönelik planlar yoktur. Ayrıca, pek çok alan, münferit yasal düzenlemeler yoluyla veya fiilen, denetimden muaf olmaya devam etmekte veya muaf kılınmaktadır. Bu tür münferit hükümler, bazı denetimlerin TBMM'ye açıklanmamasına da düzenli olarak cevaz vermektedir.

Ayrıca, Türk mali yönetim sisteminin genel kavramı, mali saydamlık, kamuya hesap verme sorumluluğu, maliyet etkinlik ve bağımsızlık modern ilkelerine dayalı değildir ve, daha da önemlisi, denetim standartları ve prosedürleri üzerine genel bir yasa yoktur ve bu standartlar ve prosedürlerin dışsal denetimciler tarafından değerlendirilmesi veya denetim raporlarının yayımlanması da söz konusu değildir.

Başlık 29: Mali ve bütçesel hükümler

Ulusal bütçe ile ilgili olarak geçen bir yılda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. İstatistikler iyileştirilmiş ve mali yönetimin ve saydamlığın güçlendirilmesi mali alandaki temel hedeflerden biri olarak açıkça belirlenmiştir. Vergi idaresi güçlendirilmektedir. Dünya Bankası tarafından bir Kamu Harcamaları ve Kurumsal Değerlendirme, IMF tarafından bir Mali Saydamlık Değerlendirmesi yapılmıştır. Bütçe içi ve bütçe dışı fonların sayısı azaltılmıştır.

AT finansman katkılı konular, öz kaynaklar ve idari altyapı açısından bildirilebilecek anlamlı gelişmeler yoktur.

Genel değerlendirme

Türkiye'nin bütçe uygulamaları, AT'de genel olarak uygulanan standartlar ile pek çok yönden hâlâ uyumlu değildir. Parlamentoya sunulan genel bütçe, döner sermayeli fonları ve bütçe dışı fonları dışta bırakmaktadır. 3.000 kadar döner sermayeli fon ve özel hesaplı kuruluş vardır. Bunların gerçekleştirdikleri bütçe dışı faaliyetlerin tutarı GSMH'nin %1'ini geçmektedir. Döner sermayeler ve bütçe dışı fonlar bütçe sınıflamasını takip etmezler. Dış yardım alan projelerin büyük bir kısmı bütçeye dahil edilmez. Mali yönetim sorumlulukları, her biri başka bir bakana bağlı olan çeşitli kurumlar arasında dağılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, bütçenin sahipliği net bir biçimde belli değildir. Ayrıca, bütçe hazırlama sürecinde bütçe büyüklüklerinin değerlendirilmesinde çok daha gerçekçi bir tutuma ihtiyaç vardır.

Bütçenin kapsamını genişletmek, bütçe hazırlama sürecini güçlendirmek, bütçe sınıflamasını ve bütçe prosedürlerini modernleştirmek, kamu sektörü için borçlanma kuralları ve sınırları tanımlamak ve saydamlık kurallarını ve muhasebe standartlarını iyileştirmek, yeni reformlar için öncelikli alanlar olmalıdır.

Öz kaynaklar ve idari altyapı ile ilgili olarak da ilerlemeye ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar, Türk mali sisteminin öz kaynaklar konusunda AT gereklerine uyumunu sağlamak için pek az şey yapılmış veya planlanmıştır. Daha fazla idari modernleşme yanında, KDV ve GSYH kaynaklarının düzgün hesaplanması için ilave uyumlulaşma gereklidir. **AT finansman katkılı tedbirler** yönünden de uygun idari yapılara ihtiyaç vardır.

3.2. Genel değerlendirme

Genel olarak, Gümrük Birliği kapsamına giren alanlarda Türkiye'nin topluluk müktesebatı ile uyumu en ileri düzeydedir. Ancak, son düzenli rapordan beri, bu alanlarda mevzuat aktarımı açısından ilerleme sınırlı olmuştur.

Bir aday ülke olarak, Türkiye, bütün diğer sahalarda müktesebat ile uyumlulaşma konusunda esaslı ilerleme göstermelidir. Müktesebatın bu ilgili alanlarının aktarılması, uygulanması ve icrası için stratejiler ve ayrıntılı programlar (öncelikler dahil) gereklidir. Müktesebatın analitik incelemesinin hazırlık sonuçları ve Türkiye tarafından hazırlanacak olan Müktesebatın Benimsenmesi İçin Ulusal Program, bu çalışmanın önemli araçları olacaktır.

Farklı AT politikalarını uygulamak ve yeterli biçimde icra etmek için esaslı idari reformlar gereklidir. Türk *istatistiksel* temelinin Eurostat'ın temeliyle uyumlulaştırılması, başta gelen bir önceliktir.

İç pazar mevzuatı ile ilgili olarak, malların serbest dolaşımına dahil alanlarda, özellikle standartların uyumlulaştırılması ve ticaret önündeki diğer teknik engellerin kaldırılması açısından, çabalara ihtiyaç vardır. Gümrük Birliği çerçevesindeki yükümlülükler nedeniyle, bu süreç 2000 yılı sonuna kadar tamamlanmalıdır. Tarımsal ürünler ticareti bir sorun olmaya devam etmektedir. *İç pazar* bakımından, Türkiye, Yeni ve Küresel

yaklaşımın ilkelerine dayanan çerçeve mevzuat çıkarmalıdır. Bankacılık sektöründe esaslı reformlar yapılmıştır. Sermaye hareketleri mevzuatının aktarılmasında ise ilerleme kaydedilmemiştir. Kara para aklanması konusunda ciddi sorunlar sürmektedir. Mali olmayan hizmetler ve kişilerin serbest dolaşımı alanlarında uyumlulaşma çok erken bir aşamadır. Kurumlaşma yanında, devlet yardımları konusu gibi, iç pazarın bütün diğer veçheleri üzerinde daha fazla çalışma yapılmalıdır. Türk tekellerinde ilave ayarlamalar gereklidir. Türk şirketler hukuku, AT mevzuatına uygunluk bakımından Komisyon'un değerlendirmesine tabi tutulmaya devam edecektir. *Vergileme* alanında büyük ölçüde uyumlulaşma hâlâ gereklidir. Gümrükler alanında, hemen hemen tam uyumlulaşma vardır.

İletişim sahasında, rekabetin sağlanması için esaslı ilerleme kaydedilmiştir. Topluluk müktesebatı ile daha çok uyumlulaşma gereklidir. Görsel-ışitsel malzemelerde korsanlık ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir.

Tarım ve balıkçılık alanında ilk öncelik, bu politikaları uygulayabilmek için temel mekanizmaların ve yapıların (istatistikler, arazi sicili, ıslah edilmiş balıkçı filosu sicili, hastalıklara karşı mücadele, bitki ve hayvan tanımlama sistemleri, teçhizatın geliştirilmesi) uygulanmasına başlamaktır. Türk filosunun *deniz güvenliği* sicili bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir. *Deniz ve karayolu ulaşımı* AT standartlarına adapte edilmelidir.

Sosyal politika sahasında, Türk mevzuatı, özellikle standartlar, yöntemler ve izleme gerekleri bakımından, Topluluk mevzuatından hâlâ çok farklıdır. Değişik alanlarda yapılması gereken çok iş vardır. Aynı durum, hâlâ sonuçlanmamış olan, enerji ve gaz sektörlerinde reform yapılmasına yönelik kilit önemdeki *enerji* yasaları için de geçerlidir. *Çevre* sektöründe, bir ilk adım olarak, müktesebatın aktarılması için stratejiler tavsiye edilir.

1999 yılına kıyasla, *adalet ve işleri* sahasında önemli bir ilerleme olmamıştır. Göç konusunda, Batı Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışan illegal göçmenlerin sayısını azaltmak için çabalar ciddi şekilde hızlandırılmalıdır. Çıkış kapılarındaki denetimler başta olmak üzere, denetimlerin etkinliğini arttırmak için, Türkiye'deki muhtelif resmi kurumların daha iyi bir koordinasyon içine girmesi tavsiye edilir.

Daha ileri düzeyde *mali kontrol* tesis etmek için kapsamlı bir politika çerçevesine ihtiyaç vardır. Aynı zamanda AT mali çıkarlarını da korumaya yönelik olarak, mali yönetimi modernleştirmek için hâlâ esaslı çabalara ihtiyaç vardır.

Genel sonuç, Gümrük Birliği dışında kalan politika sahalarında, yeterli uygulama ve icra mekanizmalarının kurulması dahil, müktesebat ile daha çok uyumlulaşmak için esaslı çabalara ihtiyaç olduğudur. Bunun için, idarenin bütün düzeylerinde önemli reformlar gerekecektir. Bazı durumlarda bu, örneğin devlet yardımları ve bölgesel kalkınma sahalarında, yeni yapıların kurulmasını gerekli kılacaktır. Yukarıda belirtilen çeşitli konular, Türkiye için Katılım Ortaklığı'nda öncelikler olarak tespit edilmiştir.

C. Sonuç

Son düzenli rapordan bu yana olumlu bir gelişme, Türk toplumunda, AB'ye katılım amacıyla gerekli olan siyasi reformlar konusunda geniş çaplı bir tartışmanın başlamış olmasıdır. Bu bağlamda iki önemli girişimde bulunulmuştur: bazı uluslararası insan hakları belgelerinin imzalanması ve İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun çalışmasının hükümetçe kısa bir süre önce onaylanması. Ancak, geçen yıla kıyasla, temel durumda pek az iyileşme olmuştur ve Türkiye'nin durumu Kopenhag siyasi kriterlerine hâlâ uygun değildir.

Bir demokratik sistemin temel özellikleri var olmaya devam etmektedir, fakat Türkiye demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü garanti etmek için gereken kurumsal reformların uygulanmasında yavaş davranmaktadır. AB-Türkiye ilişkileri açısından yürütmeye değişiklikler olmuştur, fakat ordu üzerinde sivil kontrol gibi bazı temel kurumsal sorunlar henüz ele alınmamıştır. Yargı ile ilgili olarak, devlet memurlarının yargılanmasını kolaylaştıran yeni prosedür cesaret verici bir gelişmedir. Geçen yılın düzenli raporunda söz edilen, yargının işleyişine ait önemli yasa tasarıları hâlâ sonuçlanmamıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili olarak, Haziran 1999'daki son reformdan beri ilave herhangi bir iyileşme olmamıştır. Yolsuzluk bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir.

Abdullah Öcalan davası dahil, ölüm cezası infaz edilmemektedir, fakat insan haklarının genel durumu bir çok bakımdan endişe verici olmaya devam etmektedir. Konunun yetkili makamlar ve parlamento tarafından ciddiye alınmasına ve insan hakları alanında eğitim programları uygulanmasına rağmen, işkence ve kötü muamele kökü kazanmış olmaktan uzaktır. Türkiye cezaevi sisteminde önemli bir reform yapmaya hazırlanmakta olsa da, cezaevi koşulları düzelmemiştir. İfade, örgütlenme ve toplantı özgürlükleri hâlâ sürekli olarak kısıtlanmaktadır. Din özgürlüğü açısından, gayri Müslim topluluklara yönelik olumlu bir yaklaşım benimsenmiş görünüyor, fakat bu yaklaşım, Sünni olmayan Müslümanlar dahil, bütün dinsel topluluklar için geliştirilmelidir.

Geçen yıla kıyasla, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin durum, özellikle etnik kökene bakılmaksızın bütün Türkler için kültür haklarından yararlanma söz konusu olduğunda, iyileşme göstermemiştir. Nüfusun ağırlıklı olarak Kürt olduğu güneydoğuda durum pek fazla değişmemiştir.

Türkiye, ekonomideki en acil dengesizlikleri ele alma konusunda önemli ilerleme kaydetmiştir, fakat işleyen bir piyasa ekonomisi gerçekleştirme süreci tamamlanmış değildir. Türk ekonomisinin önemli kesimleri, daha şimdiden, AT ile bir gümrük birliği içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma yeteneğindedir.

Türkiye, makroekonomik istikrar yönünde önemli ilerleme kaydetmiştir. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi başarılı olmuştur ve tarım sektöründe, sosyal güvenlik sisteminde ve mali sektörde reform için önemli adımlar atılmıştır.

Ancak, makroekonomik istikrar henüz sağlanmamıştır ve orta vadede sürdürülebilir kamu maliyesi için sağlam bir temel oluşturulmamıştır. Hem imalat sektöründe hem de mali sektörde, devlet hakimiyetinin piyasa çarpıklıklarına yol açtığı pek çok alan hâlâ vardır. Türk beşeri ve maddi sermayesinin rekabet gücünü arttırmak ve mevcut sosyal ve bölgesel eşitsizliklerde bir azalma sağlamak için eğitim, sağlık ve altyapı kalitesi iyileştirilmelidir.

Yetkililer, enflasyonist baskıları ve kamu açıklarını azaltma üzerinde odaklaşmaya devam etmeli ve yapısal reformlara ve piyasa liberalizasyonuna yönelik taahhütlerini sürdürmelidirler. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler için yeterli fonlama sağlamak amacıyla, orta vadeli bir perspektif içinde, önceliklerini yeniden tarif etmelidirler. Bir bütün olarak ekonomi için orta vadeli rekabet gücünü garanti etmek üzere, bankacılık, tarım ve devlet işletmeleri gibi çeşitli sektörlerde hâlâ önemli bir yeniden yapılanma gereklidir.

Genel olarak, Gümrük Birliği kapsamına giren alanlarda Türkiye'nin topluluk müktesebatı ile uyumu en ileri düzeydedir. Ancak, son düzenli rapordan beri, bu alanlarda mevzuat aktarımı açısından ilerleme sınırlı olmuştur.

Bir aday ülke olarak, Türkiye, bütün diğer sahalarda müktesebat ile uyumlulaşma konusunda esaslı ilerleme göstermelidir. Müktesebatın bu ilgili alanlarının aktarılması, uygulanması ve icrası için stratejiler ve ayrıntılı programlar (öncelikler dahil) gereklidir. Müktesebatın analitik incelemesinin hazırlık sonuçları ve Türkiye tarafından hazırlanacak olan Müktesebatın Benimsenmesi İçin Ulusal Program, bu çalışmanın önemli araçları olacaktır.

Farklı AT politikalarını uygulamak ve yeterli biçimde icra etmek için esaslı idari reformlar gereklidir. Türk *istatistiksel* temelinin Eurostat'ın temeliyle uyumlulaştırılması, başta gelen bir önceliktir.

İç pazar mevzuatı ile ilgili olarak, malların serbest dolaşımına dahil alanlarda, özellikle standartların uyumlulaştırılması ve ticaret önündeki diğer teknik engellerin kaldırılması açısından, çabalara ihtiyaç vardır. Gümrük Birliği çerçevesindeki yükümlülükler nedeniyle, bu süreç 2000 yılı sonuna kadar tamamlanmalıdır. Tarımsal ürünler ticareti bir sorun olmaya devam etmektedir. *İç pazar* bakımından, Türkiye, Yeni ve Küresel yaklaşımın ilkelerine dayanan çerçeve mevzuat çıkarmalıdır. Bankacılık sektöründe esaslı reformlar yapılmıştır. Sermaye hareketleri mevzuatının aktarılmasında ise ilerleme kaydedilmemiştir. Kara para aklanması konusunda ciddi sorunlar sürmektedir. Mali olmayan hizmetler ve kişilerin serbest dolaşımı alanlarında uyumlulaşma çok erken bir aşamadır. Kurumlaşma yanında, devlet yardımları konusu gibi, iç pazarın bütün diğer veçheleri üzerinde daha fazla çalışma yapılmalıdır. Türk tekellerinde ilave ayarlamalar gereklidir. Türk şirketler hukuku, AT mevzuatına uygunluk bakımından Komisyon'un değerlendirmesine tabi tutulmaya devam edecektir. *Vergileme* alanında büyük ölçüde uyumlulaşma hâlâ gereklidir. Gümrükler alanında, hemen hemen tam uyumlulaşma vardır.

İletişim sahasında, rekabetin sağlanması için esaslı ilerleme kaydedilmiştir. Topluluk müktesebatı ile daha çok uyumlulaşma gereklidir. Görsel-işitsel malzemelerde korsanlık ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir.

Tarım ve balıkçılık alanında ilk öncelik, bu politikaları uygulayabilmek için temel mekanizmaların ve yapıların (istatistikler, arazi sicili, ıslah edilmiş balıkçı filosu sicili, hastalıklara karşı mücadele, bitki ve hayvan tanımlama sistemleri, teçhizatın geliştirilmesi) uygulanmasına başlamaktır. Türk filosunun *deniz güvenliği* sicili bir kaygı konusu olmaya devam etmektedir. Deniz ve *karayolu ulaşımı* AT standartlarına adapte edilmelidir.

Sosyal politika sahasında, Türk mevzuatı, özellikle standartlar, yöntemler ve izleme gerekleri bakımından, Topluluk mevzuatından hâlâ çok farklıdır. Değişik alanlarda yapılması gereken çok iş vardır. Aynı durum, hâlâ sonuçlanmamış olan, enerji ve gaz sektörlerinde reform yapılmasına yönelik kilit önemdeki *enerji* yasaları için de geçerlidir. *Çevre* sektöründe, bir ilk adım olarak, müktesebatın aktarılması için stratejiler tavsiye edilir.

1999 yılına kıyasla, *adalet ve içişleri* sahasında önemli bir ilerleme olmamıştır. Göç konusunda, Batı Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışan illegal göçmenlerin sayısını azaltmak için çabalar ciddi şekilde hızlandırılmalıdır. Çıkış kapılarındaki denetimler başta olmak üzere, denetimlerin etkinliğini arttırmak için, Türkiye'deki muhtelif resmi kurumların daha iyi bir koordinasyon içine girmesi tavsiye edilir.

Daha ileri düzeyde *mali kontrol* tesis etmek için kapsamlı bir politika çerçevesine ihtiyaç vardır. Aynı zamanda AT mali çıkarlarını da korumaya yönelik olarak, mali yönetimi modernleştirmek için hâlâ esaslı çabalara ihtiyaç vardır.

Genel sonuç, Gümrük Birliği dışında kalan politika sahalarında, yeterli uygulama ve icra mekanizmalarının kurulması dahil, müktesebat ile daha çok uyumlulaşmak için esaslı çabalara ihtiyaç olduğudur. Bunun için, idarenin bütün düzeylerinde önemli reformlar gerekecektir. Bazı durumlarda bu, örneğin devlet yardımları ve bölgesel kalkınma sahalarında, yeni yapıların kurulmasını gerekli kılacaktır. Yukarıda belirtilen çeşitli konular, Türkiye için Katılım Ortaklığı'nda öncelikler olarak tespit edilmiştir.

Ekler

Aday Ülkelerce Onaylanan İnsan Hakları Sözleşmeleri
Eylül 2000

Aşağıdaki sözleşmelere ve protokollere katılım	BG	ÇK	ES	KB	LET	LİT	MA	MT	PL	RO	SK	SV	TR
AİHS (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Protokol 1 (mülkiyet hakkı ve diğer konular)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Protokol 4 (seyahat özgürlüğü ve diğer konular)	O	X	X	X	X	X	X	O	X	X	X	X	O
Protokol 6 (ölüm cezası)	X	X	X	X	X	X	X	X	O	X	X	X	O
Protokol 7 (çifte yargılanmama ve çifte cezalandırılmama)	O	X	X	X	X	X	X	O	O	X	X	X	O
İşkencenin Önlenmesi için Avrupa Sözleşmesi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Avrupa Sosyal Şartı	O	X	O	X	O	O	X	X	X	O	X	O	X
Tadil edilmiş Avrupa Sosyal Şartı	X	O	X	X	O	O	O	O	O	X	O	X	O
ASŞ'ye Ek Protokol (toplu şikayet sistemi)	O	O	O	X	O	O	O	O	O	O	O	O	O
Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşme	X	X	X	X	O	X	X	X	O	X	X	X	O
MSHUS (Medenî ve Siyasî Haklar Uluslararası Sözleşmesi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
MSHUS'ye Tercihli Protokol (bireysel haberleşme hakkı)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
MSHUS'ye ikinci Tercihli Protokol (ölüm cezasının kaldırılması)	X	O	O	X	O	O	X	X	O	X	X	X	O
ESKHUS (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
İKS (İşkenceye Karşı Sözleşme)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
IATS (Her Türden Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesi Sözleşmesi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	O
KKATS (Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Sözleşmesi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ÇHS (Çocuk Hakları Sözleşmesi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

X = Sözleşme onaylandı

O = Sözleşme onaylanmadı

BG = Bulgaristan; ÇK = Çek Cumhuriyeti; ES = Estonya; KB = Kıbrıs; LET = Letonya; LİT = Litvanya; MA = Macaristan; MT = Malta; PL = Polonya; RO = Romanya; SK = Slovakya; SV = Slovenya; TR = Türkiye

İstatistik veriler

	1995	1996	1997	1998	1999
Temel veriler	1000 kişi				
Nüfus (ortalama)	60.500	61.450	62.405	63.365	64.330
	km² olarak				
Toplam yüzölçümü	774.815	774.815	774.815	774.815	774.815

Milli hesaplar²⁰	milyar Türk Lirası				
Cari fiyatlardan gayri safi yurtiçi hasıla	7.762.456	14.772.110	28.835.883	52.224.945	77.374.802
	milyar ECU/Euro				
Cari fiyatlardan gayri safi yurtiçi hasıla	130	143	168	178	173
	ECU/Euro				
Cari fiyatlardan kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla	2.100	2.300	2.700	2.800	2.700
	geçen yıla göre % değişim				
Sabit fiyatlardan gayri safi yurtiçi hasıla (ulusal para)	7,2	7,0	7,5	3,1	-5,0
	Satın Alma Gücü Standartları ile				
Cari fiyatlardan kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla	5.216	5.643	6.124	6.360	5.881
	Gayri Safi Katma Değerin yüzdesi olarak				
Üretimin yapısı	15	15,9	13,6	16,9	14,3
- Tarım	25,8	24,2	24,2	21,4	21,8
- Sanayi (inşaat hariç)	5,4	5,6	5,8	5,6	5,3
- İnşaat	53,8	54,3	56,4	56,1	58,6
- Hizmetler					
	Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın yüzdesi olarak				
Harcamaların yapısı	79,5	81,2	80,6	79,9	81,8
- Nihai tüketim harcamaları	68,9	69,3	68,3	67,5	67,6
- hanehalkı ve NPISH	10,6	11,9	12,3	12,4	14,1
- genel hükümet	23,3	25,8	26,5	24	20,3
- Gayri safi sabit sermaye oluşumu	1,6	-0,6	-1,3	-0,4	1,4
- Stok değişmesi	19,5	22,2	24,7	23,8	21,6
- Mal ve hizmet ihracatı	23,8	28,7	30,5	27,2	25
- Mal ve hizmet ithalatı					

Enflasyon oranı	geçen yıla göre % değişim				
Tüketici fiyatları endeksi	89,1	80,4	85,7	84,6	64,9

Ödemeler bilançosu²¹	milyon ECU/Euro				
- Cari hesap	-1.788	-1.919	-2.326	1.669	-1.286
- Dış ticaret bilançosu	-10.207	-8.437	-13.631	-12.673	-9.848
<i>Mal ihracatı</i>	16.977	25.869	28.975	27.824	27.644
<i>Mal ithalatı</i>	27.184	34.306	42.606	40.497	37.492
Mallar ve hizmetler, net	4.927	2.948	-5.695	-7.262	-9.084
Net gelir	:	:	:	:	:
- Net cari transferler	2.646	3.103	4.040	4.962	4.537
- hükümet transferleri	827	443	279	142	341
- DYY (net) girişleri	677	569	710	838	763
Kamu maliyesi	Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın yüzdesi olarak				
Genel hükümet açığı / fazlası ²²	-4,1	-8,4	-7,9	:	:

²⁰ 1998 ve 1999 yıllarına ait milli hesap verileri, milli kaynaklardan alınmıştır.

²¹ Ödemeler bilançosu verileri, DYY (Eurostat) hariç, milli kaynaklardan alınmıştır.

²² Yerel yönetimler hariç

Mali göstergeler	Gayri Safi Yurtiçi Hasılamın yüzdesi olarak				
Tüm ekonominin gayri safi dış borcu	37,85	37,01	37,96	37,46	50,47 T
	ihracatın yüzdesi olarak				
Tüm ekonominin gayri safi dış borcu	150,63	130,50	122,81	118,75	155,68 T
Parasal büyüklükler	milyar ECU/Euro				
- M1	4,8	6,5	6,6	6,7	7,9
- M2	31,3	40,4	47,6	56,0	74,6
Toplam kredi	27,4	36,9	42,6	50,8	62,7
Ortalama kısa vadeli faiz oranları	yıllık % oran				
- Kredi	:	:	:	:	:
- Mevduat	76,0	80,7	79,5	80,1	78,4
ECU döviz kurları	(1 ECU / Euro = ... Türk Lirası)				
- Dönem ortalaması	59.912	103.214	171.848	293.736	447.230
- Dönem sonu	80.442	135.042	226.634	365.748	544.641
	1995 = 100				
- Efektif döviz kuru endeksi	100,0	59,2	35,0	20,5	13,1
Rezerv varlıklar	milyon ECU/Euro				
- Rezerv varlıklar (altın dahil)	10.570	14.222	17.882	17.628	24.288
- Rezerv varlıklar (altın hariç)	9.467	13.117	16.897	16.704	23.233

Dış ticaret	milyon ECU/Euro				
Ticaret bilançosu	-10.815	-16.087	-19.519	-16.345	-13.305
İhracat	16.962	18.773	23.784	24.140	25.292
İthalat	27.777	34.860	43.303	40.485	38.597
	önceki yıl = 100				
Ticaret hadleri	97,2	99,3	104,7	101,7	98,7
	toplamın yüzdesi olarak				
AT-15 ile ihracat	51,2	49,7	46,7	50,0	52,6
AT-15 ile ithalat	47,2	53,0	51,2	52,4	53,9

Demografi	nüfusun bindesi olarak				
Doğal artış oranı	15,7	15,6	15,4	15,2	15,1
Net göç oranı (düzeltmeler dahil)	:	:	:	:	:
	her 1000 canlı doğumda				
Çocuk ölüm oranı	43,1	41,4	39,8	38,3	36,8
Yaşam beklentisi:	doğumda				
Erkekler:	65,7	66,0	66,2	66,4	66,6
Kadınlar:	70,3	70,6	70,8	71,0	71,3

Emek piyasası (ILO metodolojisi)²³	işgücünün yüzdesi olarak				
Ekonomik aktivite oranı	53,8	53,2	51,7	52,3	52,9
İşsizlik oranı, toplam	6,9	6,0	6,7	6,8	7,6
25 yaşından küçüklerin işsizlik oranı	14,7	12,9	14,3	14,2	15,2
25 yaşından büyüklerin işsizlik oranı	4,4	3,9	4,2	4,5	5,2
NACE branşları itibarıyla ortalama istihdam	toplamın yüzdesi olarak				
- Tarım ve ormancılık	46,8	44,9	40,8	40,5	41,3
- Sanayi (inşaat hariç)	15,3	15,9	17,8	17,4	16,7
- İnşaat	5,8	6,0	6,3	6,2	6,0
- Hizmetler	32,2	33,1	35,1	35,8	35,7

²³ İşgücü: 15+ yaşındaki kişiler; Nisan ve Ekim 1997, 1998, 1999 Hanehalkı İşgücü Anketleri revize sonuçlarının ortalaması.

Altyapı	km				
Demiryolu şebekesi	8.549	8.607	8.607	8.607	8.682
	km				
Otoyolların uzunluğu	1.246	1.405	1.528	1.726	1.749

Sanayi ve tarım	önceki yıl = 100				
Sanayi üretim hacmi endeksleri	114,3	122,9	137,0	139,4	134,7
Gayri safı tarımsal üretim hacmi endeksleri	:	:	:	:	:

Hayat standardı	1000 kişi başına				
Araba sayısı	50,5	53,2	57,1	60,5	63,3 G
Telefon aboneleri	219,9	232,2	251,9	267,2	280,6 G
İnternet bağlantı sayısı	:	:	:	3,6	6,8 G

G = geçici rakamlar

T = tahminler

Metodolojik Notlar

Ödemeler bilançosu

Mal ihracatu: Mekik ve transit ticaret dahil, FOB esasına göre kaydedilmiştir.

Mal ithalatı: Gayri nakdi altın ve transit ticaret dahil, FOB esasına göre kaydedilmiştir 1992/93.

Hizmetler ve gelirler, net: Hizmetlerin ve gelirlerin toplamları.

Enflasyon

Ulusal Tüketici Fiyat Endeksleri verilmiştir. Temsilci HICP'ler mevcut değildir.

Finans

Kaynaklar

IMF'nin "International Financial Statistics" başlıklı yayını ana kaynak olarak kullanılmıştır. ECU karşısında döviz kurları için kaynak olarak, mevcut olduğunda, Avrupa Komisyonu verileri kullanılmıştır.

Gayri safi dış borç: 1995-6 için kaynak olarak OECD External Debt Statistics yayını kullanılmıştır. 1997-8 verileri, BIS/IMF/OECD/Dünya Bankası arasında daha yakın işbirliğinin sonucudur ve onlar tarafından ortaklaşa yayımlanmıştır. Borçlar, tüm ekonomiye aittir ve hem kısa hem de uzun vadeli borçları içerir. Genel uygulamaya göre, mevcut borç stoku, yıl sonu kurları temelinde ABD dolarından ECU'ya çevrilmiş, GSYH ise yıllık ortalama döviz kurları kullanılarak ECU'ya çevrilmiştir.

Genel hükümet açığı/fazlası: Başvuran ülkeler halen milli hesaplar esasına göre güvenilir veriler sunma imkanına sahip değildirler. Eurostat, bu istatistiklerin iyileştirilmesi amacıyla, bu ülkeler ile yakından işbirliği etmektedir. Güvenilir veriler bulunmayışı nedeniyle, IMF'nin Government Finance Statistics Yearbook adlı yayınından hareketle yaklaşık bir hükümet açığı / fazlası elde edilmiştir (metodolojinin bir açıklaması için aşağıya bakınız).

Metod

Rezerv varlıklar: yıl sonu stok verileri. Merkez bankası altın, döviz ve yerleşik olmayanlardan diğer (gayri safi) alacak rezervlerinin toplamı olarak tanımlanmıştır. Altın, yıl sonu piyasa fiyatından değerlendirilmiştir.

Genel hükümet açığı / fazlası: IMF'nin GFS (government finance statistics) metodolojisine dayalı verilerden hareketle elde edilen yaklaşık bir milli hesaplar tanımlaması. Genel hükümet açığı / fazlası, merkezi hükümet açığına / fazlasına (normal olarak bazı bütçe dışı fonlar da dahil) yerel hükümet açığını / fazlasını ekleyerek elde edilir. Toplam rakam, milli hesaplarda bir finansman kalemi olan, spesifik politika amaçlarına yönelik net ödünç verme / ödünç alma dikkate alınarak ayarlanır.

Gayri safi dış borç: gayri safi dış borç (ABD Doları) / GSYH (ihracat ağırlıklı efektif döviz kuru yoluyla dönüştürülmek suretiyle ABD Doları cinsinden) * 100.

Parasal büyüklükler: yıl sonu stok verileri. M1, dolaşımdaki banknotlar ve metal paralar artı vadesiz banka mevduatı anlamına gelir. M2 ise, M1 artı tasarruf mevduatı artı bankalardan diğer kısa vadeli alacaklar anlamına gelir. Toplam kredi, hükümete ve özel sektöre verilen yurtiçi kredi anlamına gelir. Bazı başvuran ülkelerde yabancı para dolaşımını ölçme sorunu, verilerin güvenilirliğini etkileyebilir.

Faiz oranları: yıllık ortalama oranlar. Kredi faiz oranları, genellikle, bildiren bankalarca verilen kredilere uygulanan ortalama orandır. Mevduat faiz oranları ise, genel olarak, ortalama vadesiz ve vadeli mevduat faiz oranlarına atıf yapar.

Kredi faiz oranı: Türkiye Kalkınma Bankası tarafından orta vadeli işletme kredilerine uygulanan kredi faiz oranı.

Döviz kurları: bulunabildiği durumlarda, ECU döviz kurları, Avrupa Komisyonu'na resmî olarak bildirilen kurlardır.

Dış ticaret

İthalat ve ihracat (cari fiyatlar): veriler "özel ticaret" sistemine dayanır. Söz konusu sisteme göre, dış ticaret, ülkenin gümrük sınırını geçen mallardan oluşur. Ticaret verilerinin içinde, dolaysız yeniden ihracat, hizmet ticareti, gümrüksüz bölgelerle ticaret ve ayrıca lisanslar, know-how ve patentler de yer alır. Dış ticaret cirosunun değeri, malların piyasa değerini ve ilave maliyetleri (navlun, sigorta, vs.) içerir.

Ticaretin Sınıflandırılması: mal ticareti akımları için, Birleşik Nomenklatura'daki mal tasnifi kullanılıyor olmalıdır.

FOB, gümrük sınırına kadar nakliyede katlanılan bütün maliyetlerin satıcıya yüklendiği anlamına gelir. CIF, ilave maliyetlerin alıcı tarafından ödendiği anlamına gelir.

İthalat, CIF esasına göre, ihracat ise, FOB esasına göre kaydedilir.

AB 15 ile ithalat ve ihracat: Türkiye Cumhuriyeti tarafından açıklanan veriler.

Demografi

Göstergeler, geçici nüfus projeksiyonları tarafından ara yıllar için verilmiştir. Projeksiyon yöntemi, grup bileşeni yöntemidir. Bileşenler, doğurganlık oranı ve ölüm oranıdır. Gruplar, beş yıl önceki gruplardır.

İşgücü

Ekonomik aktivite oranı (ILO Metodolojisi): 15 yaşın üzerindeki toplam nüfusta işgücünün yüzdesi. Bu oran, aşağıdaki ILO tanımlarını ve tavsiyelerini izleyen LFS (Labour Force Survey)'den elde edilmiştir.

- İşgücü: aşağıda belirtilen ILO tanımlarına göre istihdam edilen ve istihdam edilmeyen kişilerin toplamı.

- İstihdam edilenler: işçi, müteşebbis, kooperatif üyesi veya aile işçisi olarak, referans dönemi boyunca ücret veya maaş karşılığında en az bir saat çalışmış olan 15 yaş ve üzerindeki tüm kişiler. Silahlı kuvvetler mensupları (kışlalarda ikamet edenler hariç) ve çocuk bakım izninde olan kadınlar dahildir.

- İstihdam edilmeyenler (işsizler): istihdam edilmeyen bir kişi olarak tasnif edilmek için ILO tanımının her üç şartını aynı anda karşılayan 15 yaş ve üzerindeki tüm kişiler: (i) işsiz olmak; (ii) aktif şekilde bir iş arıyor olmak; ve (iii) onbeş gün içinde işe başlamaya hazır olmak.

İşsizlik oranı (ILO metodolojisine göre): işgücünde istihdam edilmeyen kişilerin yüzdesi. Bu oran, ILO tanımlarını ve tavsiyelerini (bkz. yukarıdaki ILO tanımları) izleyen LFS (Labour Force Survey)'den elde edilmiştir.

NACE branşları itibariyle ortalama istihdam. Bu gösterge, ILO tanımlarına ve tavsiyelerine uyularak elde edilmiştir.

Altyapı

Demiryolu şebekesi: belirli bir alandaki tüm demiryolları. Örneğin vagon taşıyan treyler veya feribot yoluyla üzerinden demiryolu vasıtaları geçirilse bile karayolu veya su yolu kesimleri buna dahil değildir. Sezon boyunca sadece turizm amacıyla kullanılan hatlar ve sadece maden ocaklarına, ormanlara veya diğer endüstri veya tarım işletmelerine hizmet etmek üzere inşa edilmiş olan ve genel trafiğe açık olmayan demiryolları da hariç tutulmuştur. Veriler, inşa edilmiş demiryolu uzunluğunu dikkate almaktadır.

Otoyolların uzunluğu: motorlu araç trafiği için özel olarak tasarlanmış ve inşa edilmiş olan, kenarlarındaki mülklere hizmet etmeyen ve:

- trafik için yapılmamış bir ayırım çizgisiyle veya istisnaî olarak başka yöntemlerle birbirinden ayrılmış, çift yönlü trafik için ayrı yolların bulunduğu, ancak özel noktalarda veya geçici olarak bulunmayabileceği;
- herhangi bir karayolu, demiryolu veya tramvay güzergahı veya yaya patikası ile aynı seviyede kesişmeyen;
- bir otoyol olarak özel surette işaretlenmiş olan ve sadece bazı tiplerdeki motorlu kara taşıtları için ayrılmış olan yollar.

Yol işaretlerinin bulunduğu yerden bağımsız olarak, otoyolların giriş ve çıkış şeritleri de dahildir. Kentsel otoyollar da dahildir.

Sanayi ve tarım

Sanayi üretim hacmi endeksleri: sanayi üretimi, madencilik ve taşocağı işletmeciliğini, imalat sektörünü ve elektrik, gaz, buhar ve su tedarikini kapsar (ISIC Rev. 3 Tasnif Bölümleri C, D ve E'ye göre).

Gayri safi tarımsal üretim hacmi endeksleri: gayri safi tarımsal üretim endeksleri, 1993 sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır. Üç aylık endeksler, önceki üç ay temelinde hesaplanmıştır.

Hayat standardı

Araba sayısı: binek arabası: yolcu taşınması maksatlı olan ve (sürücü dahil) en fazla dokuz kişi oturacak şekilde tasarlanan, motosiklet haricindeki motorlu kara taşıtları.

Bu nedenle, “binek arabası” terimi, en fazla dokuz oturma yeri olmak şartıyla, mikro arabaları (sürmek için ehliyet gerekmeyen çok küçük arabalar), taksileri ve kiralık binek arabalarını da kapsar. Bu kategori, pikapları da içerebilir.

Telefon aboneleri: seyyar telefon ve el telefonu aboneleri dahil değildir.

İnternet bağlantı sayısı: internet abonelerinin sayısı, internet hizmet sağlayıcılara abone olanların yerleşik nüfusa oranıdır.

Kaynaklar

Toplam yüzölçümü, millî hesaplar, enflasyon oranı, dış ticaret, demografi, işgücü piyasası, altyapı, sanayi ve tarım, hayat standardı, ödemeler bilançosu: Ulusal kaynaklar.

Finans, GSYH: aksi belirtilmedikçe Eurostat.